

30^{án} panasza volt Csernaj György felesége Matejsko
 Patra, hogy miután ez sokszor saucerol leányával, ablakon al
 járogat, Matejsko neje többször ösme kurvára leányát
 szerelmét felkísért. Ma át névtelen Csernajné kérdőre vonta
 őt eme ott terem éppen Matejsko midőn perettek, hatulról
 a földre zuhintja Csernajnéét ő végüllet elépi.

Október 6^{án} nálam mind a két rész megjelent. Matejsko
 sokszor veseg ő korcsmákba jár. Megintest, hogy ut ne tegye, mi
 után neje ő gyermeke van. A leány íjjel korcsmába men, vele
 beszéltem, mi ez anüssa' neki őt. Megintest, hogy ut ne tegye
 ha becsületesit szereti. - Vegye mind a két részt megintest, ő
 ezota egy más közelebe ne jöjjenek, egy más ellen legkisebbet
 is ne beszéljenek, az egész dolgot úgy tekintsék, mintha nem is
 történt volna. Ki ezután első kérdi a dolgot újra pörö-
 kalni, ~~azt követeli~~ az lesz ~~azt követeli~~ ő lakolni fog.
 Mat. 20. t. t. t.



Demmel József

**Családi konfliktusok
 egy dél-alföldi mezőváros
 evangélikus egyházközségében
 a 19. század közepén**



DEMMEL JÓZSEF

**Családi konfliktusok egy dél-alföldi mezőváros evangélikus
egyházközségében a 19. század közepén**



BIBLIOTHECA LUDOVICI HAAN

Ludovít Jaroslav Hrdlička: Spoved' a účtovanie exulanta. Ed.: Kristína Estera Szudová

Matus László: A tudós könyvmoly, a bakonyi vadkan és a maláriás vasutas
Tanulmányok Magyarország szlovák történelméről

Demmel József: Családi konfliktusok egy dél-alföldi mezőváros
evangélikus egyházközségében a 19. század közepén

DEMMEI JÓZSEF

**Családi konfliktusok
egy dél-alföldi mezőváros
evangélikus egyházközségében
a 19. század közepén**



Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békéscsaba • 2020

© Demmel József, 2020

A szerző a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének
és a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének
(Historický ústav SAV) munkatársa.

A jegyzőkönyv őrzési helye: Békés Megyei Könyvtár

Fordítás: Chlebniczki János

Nyelvi lektor: Zsilák Mária

Szakmai lektorok: István Anna és Kertész Botond

Sorozatszerkesztő: Demmel József

Felelős kiadó: Tuska Tünde

Borítóterv: Kraszlán Martin

ISSN 2732-1428

ISBN 978-615-6014-01-6

Kiadó: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete



Nyomdai előkészítés és kivitelezés:

Croatia Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Horváth Csaba ügyvezető igazgató

TARTALOM

| | |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Bevezető | 7 |
| Szorgos méhek és fecskék városa | 11 |
| Krízisek és változások a 19. század közepén | 17 |
| Egy békéscsabai Nagylakon | 20 |
| Szerelem és/vagy házasság? | 26 |
| Haan Lajos házasságai | 30 |
| <i>Haan Lajos nagylaki ev. lelkész hivatalos jegyzőkönyve 1851.k eszt. szent Mihály naptól</i> | <i>34</i> |
| A nagylakiak konfliktusai | 42 |
| Veszekedő szegények, békés gazdagok? | 43 |
| Konfliktusok térben és időben | 45 |
| A panaszok típusai | 47 |
| Az erőszak határai | 48 |
| Az asszony helye a családban | 50 |
| Hűség és hűtlenség | 52 |
| A válás elmélete és gyakorlata | 55 |
| „Passiv resistentia” vagy aktív konformizmus? | 57 |
| Összefoglalás | 60 |
| Bibliográfia | 62 |

Haan Lajos

Haan Lajos nagylaki ev. lelkész hivatalos jegyzőkönyve

1851.k eszt. szent Mihály naptól 70

Ludovít Haan

Oficiálna zápisnica nadlackého ev. farára Ludovíta Haana

od sv. Michala r. 1851..... 94

Resumé..... 117

Névmutató..... 119

BEVEZETŐ¹

1853-ban jelent meg a Nagylakról szóló első önálló kiadvány a város evangélikus lelkészeinek, Haan Lajosnak és Zayacz Dánielnek a tollából. A szerzők bemutatták benne a várost, múltjának fontosabb eseményeivel együtt, az ősidőktől kezdve egészen a monográfia jelen idejéig, tehát az 1850-es évek elejéig. De helyet kapott a könyvben a helyi folklór és az etnográfiai megfigyelések, a város és szűkebb környezetének gazdaság- és természetföldrajzi leírása és az épített környezet bemutatása is.² A képen tehát, amelyet Zayacz és Haan felvázoltak, és amely

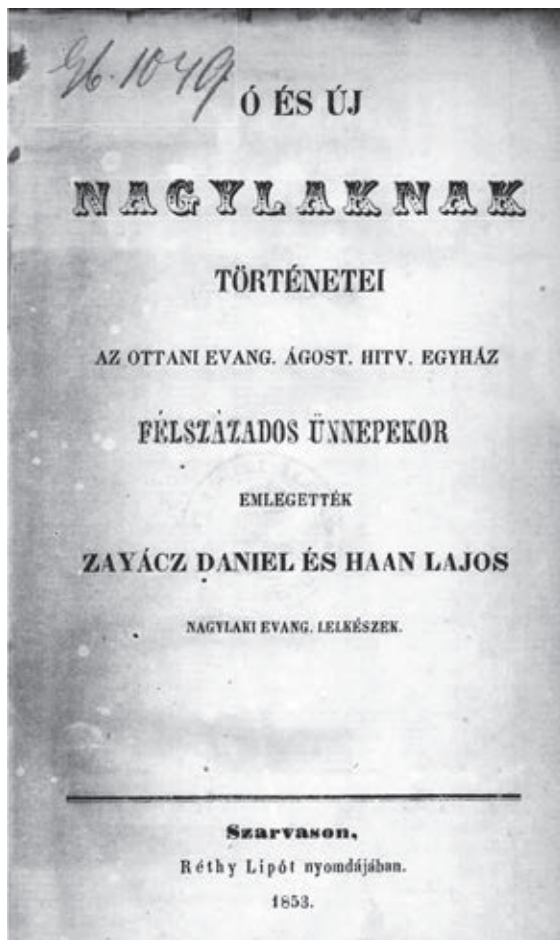
¹ Ezúton szeretném megköszönni a Békés Megyei Könyvtár igazgatójának, Rakonczás Szilviának és igazgatóhelyettesének, Lukoviczki Annának, hogy hozzájárultak az intézményben őrzött kézirat publikálásához. Köszönet illeti továbbá a kötet szakmai lektorait, István Annát és Kertész Botondot, az ő tanácsaik révén számos pontatlan megfogalmazást, egyoldalú megközelítést sikerült kiküszöbölnöm a szövegben, több helyen pedig fontos új szempontokra hívták fel a figyelmem. Végül, de semmiképp sem utolsósorban szeretném megköszönni Chlebniczki Jánosnak, hogy a Jegyzőkönyv általa készített szlovák fordítását a rendelkezésemre bocsátotta, illetve Zsilák Máriának, hogy lektorként javaslataival segítette a szöveg végleges formába öntését.

² Haan, Lajos–Zayacz, Dániel: Ó és Új Nagylaknak történetei az ottani evang. ágost. hitv. egyház félszázados ünnepekor / emlegették Zayacz Daniel, Haan Lajos. Szarvason, 1853. Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan. Szarvas, 1853. A két lelkész munkájának a közvetett előképe alighanem Bél Mátyás monumentális Magyarország-leírása lehetett, míg a közvetlen előkép egyértelműen Haan Lajos korábbi munkája (Haan Lajos: Békés-Csaba mezővárosa hajdani és mostani állapotjáról, az ottani ev. ó templom százados ünnepe alkalmára. N. Várad, 1845.), illetve az azt ihlető szarvasi várostörténet (Hellebranth János: Szarvas várossáról értekezett ugyanazon

azóta is meghatározza a várossal kapcsolatos elbeszélést,³ látszik a város természeti és fizikai környezete, a tágas mezők és a széles utcák, látszanak az épületek, a szakrális és a nyilvános terek, látszanak a városi, az iskolai, a közigazgatási, az állami és az egyházi intézmények. Látszanak az emlékezet helyei, az események, amelyek a város területén történtek, a török háborúk és a hódoltság idejének csatái, a katonai határvidék lassú demilitarizálásának folyamata a 18. században, a mezővárossá válás lépései a 19. században. Látszanak a lakosok nyelvi, etnikai és etnográfiai jellemzőik felől és persze jól látszik, sőt, név szerint is megjelenik a könyv lapjain az egyházi, katonai, városi vagy megyei hivatal viselő elit. Ami viszont a könyv végigolvasása után is láthatatlan marad, az a hétköznapi története, a mindennapi élet és a várost lakó ember: az elitet körbevevő városi társadalom, az átlagos vagy épp társadalmi helyzetét tekintve a peremen élő, periferezált, marginális rétegek tagjai.

város százados ünnepi alkalmatosságára Hellebranth János, hites ügyész és jegyző. 1822. esztendőben november 3-án. Szarvas, 1822.) lehetett. Demmel József: Egy „falusi characteréből kivetkőzni kezdő alföldi város”. Haan Lajos és Békéscsaba első várostörténete. In: Fejezetek a békéscsabai szlovákok múltjából és jelenéből. Eds.: Miroslav Kmeť, Tuska Tünde, Uhrin Erzsébet. Békéscsaba, MSZKI, 2018. 112–120. (Demmel, 2018a.) Demmel József: „Dolnozemské mestečko, ktoré začalo strácať dedinský charakter”. Lajos Haan a prvý dejiny Békešskej Čaby. In: Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018. s. 105–112. (Demmel, 2018b.)

³ Erről lásd: Ondrej Štefanko: Dejepis starého i nového Nadlaku a jeho autori. In: Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan; do slovenčiny z pôvodného vydania v roku 1853 prepísal a doslov napísal Ondrej Štefanko. V Nadlaku : Ivan Krasko – ESA, 2006. 55. De ezt jelzi maga a tény is, hogy Haanék művét az elmúlt huszonöt év alatt kétszer is kiadták reprintben. Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan; do slovenčiny z pôvodného vydania v roku 1853 prepísal a doslov napísal Ondrej Štefanko. V Nadlaku : Demokratický zväz slovákov a čechov v Rumunsku : Slávia, 1994. Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan; do slovenčiny z pôvodného vydania v roku 1853 prepísal a doslov napísal Ondrej Štefanko. V Nadlaku: Ivan Krasko – ESA, 2006.



Ha a reprezentatív monográfiából ki is hagyták, a nagylaki lelkészek azonban még bizonyosan jól ismerték az „átlagos” nagylaki város lakót. Az egyik lelkész, Haan Lajos ugyanis ránk hagyott egy kéziratot, amely ugyan a *Haan Lajos nagylaki ev. lelkész hivatalos jegyzőkönyve* címet viseli, azonban tartalmát tekintve mégsem kifejezetten egyházi ügyekről van benne szó. Nem az istentiszteletekkel, esketésekkel, keresztelésekkel vagy temetésekkel kapcsolatos hivatalos adatokat jegyezte le benne, hanem a hozzáforduló hívek személyes – elsősorban családi – konfliktusait. A kis alakú, megsárgult lapokon láthatók az egymással folyton ve-

szekedő házaspárok, a részeges, munkakerülő vagy éppen agresszívan viselkedő férfiak, a fiatal házaspár életébe kéretlenül beleavatkozó anyósok, a rossz hírbe hozott lányok, a gyermekeknek életet adó özvegyek és még sokan mások. Egy rendkívüli s a maga nemében páratlan forrásról van tehát szó, Haan ugyanis egy olyan pillanatban ragadta meg ezeknek a nőknek és férfiaknak az életét, ami számukra alighanem kulcsfontosságú volt, és ami a történész számára mindeddig források híján a legkevésbé volt látható: a családi krízisek pillanatában.⁴

Persze azt fontos már az elején hangsúlyozni, hogy Haan Lajos látásmódja a minden tekintetben – pl. anyagilag, intellektuálisan, társadalmi státuszát tekintve – kiemelkedő hatalmi pozícióban lévő, harmincas évei elején járó férfié, s e „szemüveg” figyelembevételével kell olvasnunk az alább következő szövegeket is. Hiszen ez az elbeszélői pozíció minden bizonnyal hatással volt arra, ahogyan ezeknek a kiszolgáltatott helyzetben lévő, alacsonyabb státuszú férfiaknak és a még náluk is periférikusabb helyzetben lévő nőknek a történeteit Haan elbeszélte. A történetekben szereplő nők és férfiak a legritkább esetben szólalnak meg a saját hangjukon, látásmódjuk, ha egyáltalán megjelenik, minden esetben a centrális pozícióban lévő, fiatal férfi szűrőjén keresztül jelenik meg a jegyzőkönyvben. Éppen ezért, mielőtt leközoelnénk ezt az egyedülálló forrást, érdemes felvázolni a kontextusait is: a 19. század közepi Nagylak társadalmát, bemutatni a jegyzőkönyv szerzőjét, Haan Lajost, a korszak közéleti kontextusait és a házasságokkal kapcsolatos korabeli vélekedéseket is.

⁴ Haan Lajos nagylaki ev. lelkész hivatalos jegyzőkönyve 1851.k eszt. szent Mihály naptól.
In: Békés Megyei Könyvtár, Régi Könyvek és Kéziratok Különgyűjteménye.

SZORGOS MÉHEK ÉS FECSKÉK VÁROSA

A Maros folyó jobb partján fekvő város története sok szempontból különleges: bár az első említése még a középkorból, 1313-ból való, és a település azóta is folyamatosan lakott volt, az a társadalom, amely a jegyzőkönyvben megmutatkozik, mégis nagyon fiatal. A jegyzőkönyv írása idején, az 1850-es évek első felében ugyanis a vizsgált közösség, a nagylaki szlovák evangélikusok társadalma valójában még alig két generációnyira volt az alapítás aktusától. Számukra az „ősök” története tehát egy szó szerint velük élő történet volt, hiszen az alapító atyák nemzedékének tagjai közül még jó néhányan megérték az alapítás félszázados évfordulóját is 1853-ban.⁵

Nagylak a 17–18. században még egy széles szabadságjogokkal bíró szerb határőr-település volt, amely azonban a török háborúk utáni évtizedekben elnéptelenedett. A katonáskodáshoz szokott szerb lakosság nagy része a 18. század közepén a Mária Terézia-féle úrbérrendezés és ezzel a jobbágysorba süllyedés helyett inkább a kitelepülést választotta. A Balkánon, illetve Oroszországban otthonra lelő nagylaki szerbek helyét azonban csak részben tudta betölteni a környékből betelepülő románység.⁶ A település határában még fél évszázaddal a szerbek távozása után is rengeteg használatba nem vett, megművelésre váró föld volt. Épp

⁵ Zayacz–Haan 1853. 29.

⁶ Zayacz–Haan 1853. 35. Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képben. Magyarország II. 7. kötet. Budapest, 1891. 475.

ezért jöhetett kapóra a parlagon heverő földeket birtokló királyi kamarának, hogy 1797-ben a közeli Tótkomlós számos szlovák evangélikus családját ambicionálta az ottani földek hiánya miatt, hogy falujukat elhagyva valahol a közelben új települést hozzanak létre. A kamarához benyújtott eredeti kérelmük teljesítését ugyan – egy, a közeli Pitvaroson megalapítandó telep iránt – megtagadták, felajánlották viszont a folyamodók számára, hogy költözzenek Nagylakra és vegyék művelésbe a parlagon heverő úrbéres földeket. Így 1802-ben mintegy 200 tótkomlói szlovák evangélikus család (kiegészülve néhány békéscsabai és szarvasi famíliával) a Nagylakon való letelepedés mellett döntött.⁷ *„1803-ban kora tavasszal, mint a méhraj, özönlött a tótság Nagylak felé s mint a fecskék rakták nagy szorgalommal házaikat és tanyáikat, úgy hogy a nyári mezei munka beálltával majdnem felépült az új Nagylak”*⁸ – írta a nagyhírű lelkészcsaládból származó és a század utolsó évtizedeiben épp Nagylakon lelkészkedő Szeberényi Andor.⁹

Bár Szeberényi ebben a képben megidézte az imaginárius szlovák nemzeti tulajdonságokkal kapcsolatos korabeli szlovák nemzeti toposzokat is,¹⁰ valójában azonban e szlovák parasztcsaládok identitásának aligha képezhette részét az egységes, modern szlovák nemzethez való tartozás ideája. Az új betelepülők számára szlovák anyanyelvük ekkoriban, sőt még a 19. század közepén is egy praktikus jellemző volt csupán,

⁷ Ján Sirácky: *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Martin, Matica slovenská, 1971. 142 – 143. Szeberényi Andor: *Adatok Nagylak múltjához*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1892. 29. Ondrej Štefanko – Pavel Husárik: *Viac ako dve storočia slovenskej školy v Nadlaku*. Nadlak, 2006. 10.

⁸ Szeberényi, 1892.

⁹ Veronika Trstianska: *Dolná zem v živote a diele Ondreja Seberiniho*. In: *Dolnozemskí Slováci – hranice určenia*. Nadlak, Ivan Krasko, 2013. 90–96.

¹⁰ A szlovák („szláv”) nemzeti tulajdonságok toposzainak jelentős része Ján Kollár életművéhez köthető. A *Sláwy dcéra* című művének 180. szonettjében veti össze például a germán vaddisznót a szorgalmas szláv méhvel, a germán verebet a szláv fecskével. Kiss Szemán Róbert: *Az emblematicus nemzetráj: földrajz, néprajz, növény- és állatráj Ján Kollár művében*. In: *Uő.: Magyarország panaszától Szlávia panaszáig*. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. 78.

A nagylaki evangélikus templom



amely nem a konstruált, megteremtett nemzeti nagyellbeszélések (azaz: „mi”, „szlovákok, és „ők”, „magyarok”, „románok” stb.), hanem a hétköznap-
napi élet, a gyakorlat szintjén választotta el őket a település többi lakosá-
tól. Az 1803-ban megérkező telepesek ugyanis nem integrálódtak a már
létező település társadalmába, hanem egy önálló szlovák negyedek hoz-
tak létre a román és szerb városrész mellett – nem megteremtett, nem-
zeti, hanem praktikus különbözőségeik alapján. A szlovák telepesek saját

templomot építettek,¹¹ városrészüket pedig éles határvonalként a kelet-ről nyugatra vezető főutca választotta el a román várostól. Ünnepi szokásaik, esküvői és temetési szertartásaik, de hétköznapi életük is elkülönült egymástól.¹² A korabeli források mindennek ellenére többnyire békésnek írják le ezt a nyelvileg és vallásilag vegyes várost,¹³ igaz, olyan forrás is van a század közepén, amely megjegyzi, hogy „*a már ötven év óta helyben lakozott románok és jövevény tótok között több ízben véres verekedés keletkezett*”, hozzátéve, hogy „*mindannyiszor azonban a rend és békét csakhamar helyre állítani sikerült*”.¹⁴

A település társadalmát megosztó éles határvonalak a statisztikai adatokból könnyen rekonstruálhatóak. Ha ugyanis megnézzük az 1850-es népeösszeírás adatait, azt látjuk, hogy a város összlakossága ekkor 9353 fő volt. Közülük 58 német, 119 cigány, 203 zsidó, 221 szerb, 471 magyar, 3390 román és 4877 szlovák nemzetiségű volt. A vallás szerint a zsidók 203-an, a katolikusok 599-en, a görögkatolikusok 749-en, az ortodoxok 2909-en, az evangélikusok viszont 4733-an voltak.¹⁵ Kördiagramra vetítve még jobban látszik, hogy az egyes nyelvi csoportok vallásilag is milyen élesen különültek el egymástól. Hiszen nem csak a zsidó származásúak és vallásúak száma egyezik meg (203–203), de a római katolikusok száma is fedi nagyjából a németek, magyarok és cigányok számát (599–648), a görögkatolikusok és az ortodoxok a szerbekét és a románokét (3658–3611), az evangélikus pedig a szlovákokét (4733–4877).

¹¹ Juraj Porubský: Niektoré súvislosti podielu Slovákov na hospodárskom rozvoji Nadlaku v 19. a začiatkom 20. storočia. Slováci v Rumunsku. Zost. Ľubica Bartalská – Genovéva Grácová. Bratislava, Dom Zahraničných Slovákov, 1995. 54 – 55.

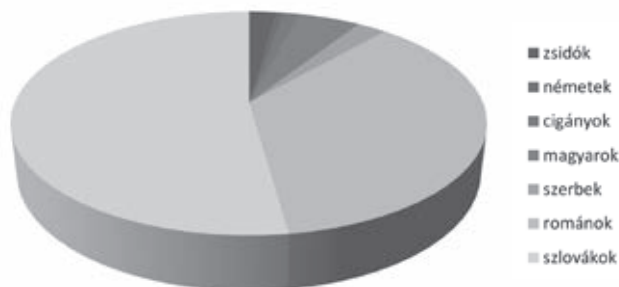
¹² Erről részletesebben lásd Zayacz–Haan, 1853. 10–20. Palugyay Imre: Magyarország történeti, földirati s állami legujabb leírása. Negyedik kötet. Pest, 1855. 293.

¹³ Zayacz–Haan, 1853. 13. Szeberényi, 1892. 29. Slováci na dolnej zemi. In: Národné Noviny XVIII 1887. c. 137.

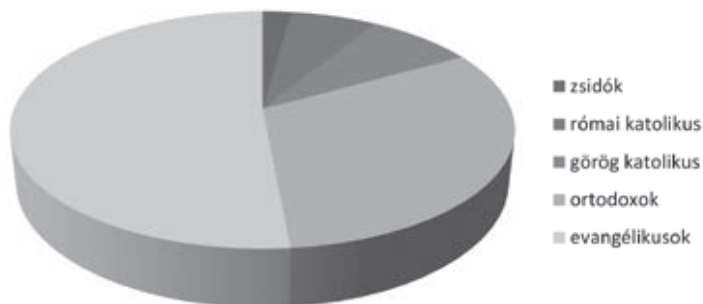
¹⁴ Palugyay, 1855. 286.

¹⁵ Palugyay, 1855. 292–293.

Nagylak nemzetiségi megoszlása 1850-ben



Nagylak vallási megoszlása 1850-ben



Az itt vizsgált jegyzőkönyvekben megmutatkozó nagylaki evangélikus szlovákság tehát nyelvileg, vallásilag, kulturálisan, gazdaságilag, a szociális mobilitás mintáiban és sokszor fizikailag is elhatárolt volt a más nyelvű és más vallású nagylakiaktól, azaz egyfajta, a szakirodalomban felekezeti etnikumnak nevezett közösségként jellemezhető.¹⁶

¹⁶ V. ö. László Matus: Panslávi v Aszóde? Alternatívne kontexty prepustenia jedného učiteľa. In: Konfesia a národ. Kontexty konfesionálnej a národnej identity slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí. Eds. Mária Žiláková, Kristína Estera Szudová a József Demmel. Békešská Čaba, 2017. 135.

A nagylaki szlovákok nyelvi identitása és vallási identitása azonban nem csak fedte, de kölcsönösen erősítette is egymást, növelve a belső csoportkohéziót és egyúttal csoport zártságát is a külvilág felé. A nagylaki evangélikus szlovákság felekezeti etnikum jellege a kívülálló kortársak műveiben is megjelent. Például a nagylaki evangélikus egyházat a száraz statisztikai adatokat közlő Fényes Elek is – egyébként statisztikai szempontból teljesen oda nem illő módon keverve a nyelvi és a vallási kategóriákat – „*tót evang.*” egyházként jellemezte,¹⁷ aminek csak akkor lett volna jelentősége, ha lett volna nem szlovák evangélikus közösség is a városban.

Összefoglalva: szlovák evangélikusok elkülönülése nem az egymással rivalizáló modern nemzeti nagyelbeszélések szempontjából, hanem elsősorban azért érdekes számunkra, mert a Haan Lajos jegyzőkönyve által megőrzött történetek ebben a Nagylak más lakosaitól élesen elkülönülő, zárt közösségen belül játszódnak, egy olyan világban, ahol a más nyelvű és más vallású nagylakiak szinte egyáltalán nem láthatóak.

¹⁷ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. Pest, 1851. 3. kötet 8.

KRÍZISEK ÉS VÁLTOZÁSOK A 19. SZÁZAD KÖZEPÉN

Van azonban a hosszú távú történelmi folyamatok mellett egy intenzív, mozgalmas időszak, amely ugyan nem szerepel a jegyzőkönyvben, nem-hogy említés, de még rejtett utalás szintjén sem, az ott olvasható törté-
netek háttérében mégis felsejlik. Ez a nagy történelmi esemény termé-
szetesen az 1848-as tavaszi forradalom és az azt követő, csaknem egy
éves háborús időszak, amelynek lezárulta után alig több, mint két évvel,
1851 szeptemberében születtek az első bejegyzések.

Már maga az a tény, hogy Haan Lajos lelkész lett Nagylakon, szorosan
kapcsolódik ehhez a másfél éves krízishez. Az egyházközségben ugyanis
ekkoriban egymás mellett már két lelkész szolgált, s az egyikük, Kris-
tóffy Sámuel esperes 1848 végén épp a délvidéki harcok során a vidékre
hurcolt kolerajárványnak esett áldozatul¹⁸ – az ő megürült helyére hívta
meg ekkor az egyház Haant.

Persze az 1848-as évnek már az első fele is alapvető változásokat ho-
zott el az egyén életében. 1848 tavaszán, a „törvényes forradalomnak”,¹⁹
vagyis az áprilisi törvényeknek köszönhetően alapvető politikai, gazda-
sági és társadalmi változások értek be, addig kőbe vésettnek gondolt tár-
sadalmi normarendszerek inogtak meg vagy íródtak felül. Megszűnt a

¹⁸ Ondrej Seberini: Stručný dejepis Cirkvi evanjelickej augs vyznania Nadlackej. In: Dolnozemský Slovák, 1998/1–4, príloha.

¹⁹ Deák István: A törvényes forradalom (Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben). Bu-
dapest, Gondolat, 1994.

jobbágyság, s ezzel a tulajdonviszonyok hatalmas tömegek (elsősorban a birtokosok és a telkes jobbágyok) esetében radikálisan átalakultak.²⁰ Nagylakon is hozzátétőlegesen félezer jobbágy kapta meg a korábban általa megművelt jobbágytelket.²¹ Ha pedig az egykori jobbágy e változások után immár tulajdonosként legalább egyharmad jobbágytelekkel bírt, akkor bekerült a politikai jogokkal rendelkezőknek az addig a nemesség által monopolizált,²² 1848 áprilisában szintén drasztikusan kibővült táborába is. Ez Nagylakon is komoly változást jelentett. Az 1848 kora nyarán, az első népképviselési választások előtt összeírt nagylaki választói névjegyzékben 548-an szerepeltek, de közülük csak 33-an szavazhattak régi joguk alapján (6%). Az új választók nagy része az egykori jobbágyok közül került ki, hiszen a nagylaki választók közül 366 volt egy jobbágytelekkel vagy még ennél is kisebb földdel bíró szavazó (66,7%), s ezeknek is nagy része (236–64,4%) fél- vagy negyedtelkes jobbágy volt még pár hónappal korábban.²³

Megváltozott ugyanakkor az egyén és az állam viszonya is ekkoriban, a zsellér a törvény előtt ugyanolyan polgára lett az országnak, mint a földesúr. Bár a lelkész egyházfegyelmezési gyakorlata semmiképp sem tekinthető hivatalos bíróságnak, érdemes lesz megfigyelni, hogy ezek a változások vajon regisztrálhatók-e pár évvel később már a nagylaki tár-

²⁰ Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Budapest, Akadémiai, 1971. Orosz István: Deák Ferenc és a jobbágyfelszabadítás kiszélesítése. In: Kisebbségkutatás, 2003/3. Szabad György: A jobbágyfelszabadítás hatása a magyar társadalom szerkezetének átalakulására. In: Jobbágyfelszabadítás, 1848. Budapest, Mezőgazdasági Múzeum, 1998. 37–43. Orosz István: A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon. Debrecen, 2010.

²¹ Ruszoly József: Az országgyűlési népképviselés kezdetei Csanád vármegyében (1848–1875). In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIX. század. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1978. 252. Géczi Lajos: Csanád megye igazgatásának átszervezése a neoabszolútizmus első éveiben 1849–1854. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. X. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1986. 92–93.

²² Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus 1790–1848. Budapest, Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, 2008.

²³ Ruszoly, 1978. 252.

sadalomban. És persze érdemes azt is megemlíteni, hogy 1848-ban törvény született a bevett felekezetek egyenjogúságáról is (1848/XX.), ami érintette az evangélikus egyházat is.

A másfél évig tartó háborús krízis, amely a legkorábban épp ezt a szerb határőrvidékhez közeli régiót érte el, szintén komoly hatással lehetett az egyén mindennapjaira.

A szabadságharc leverése után bevezetett ostromállapot, a hatalom erőszakszervezetének az állandó jelenléte szintén ekkoriban vált a hétköznapi élet részévé. Hiszen, ahogy Haan és Zayacz írják közös könyvükben, ugyan 1848 előtt is „*folyvást itt tanyázott egy cs. k. lovas ezred fél divíziója*”, azonban komoly változás volt, hogy a városban állandóan állomásozó fegyveres testület immár nem laktanyaként használta a települést, hanem kifejezetten a jogkövető magatartás kikényszerítése, az állampolgárok ellenőrzése és rendszabályozása céljából tartózkodtak ott „*egy káplár felügyelése alatt hat csendőrök vagy zsandárok is, még pedig a' 7-ik gyalog ezred, 13-ik kompániája 32-ik osztályából*”.²⁴ Látni fogjuk majd a jegyzőkönyvben, hogy az egyes, elfajult családi veszekedések kapcsán a csendőrök jelenléte is az ügy fontos tényezőjévé válhatott.

²⁴ Zayacz–Haan 1853. 25.

EGY BÉKÉSCSABAI NAGYLAKON

Bár Haan Lajos 1818 augusztusában a nógrádi Sámsonházán született, azonban gyermekkorának színtere és életének legfontosabb városa már egy másik település volt. Haan apját, a sámsonházi evangélikus lelkészt, Haan Jánost²⁵ ugyanis épp fia születésekor választotta meg a békéscsabai evangélikus egyházközség lelkésznek, s Haan Lajos néhány hetes volt csupán, amikor a településre költöztek.²⁶ Haan Lajos először Békéscsabán

²⁵ Róla lásd: Haan Lajos: „aki tót pap létére is magyar író”. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Szerk. Katona Csaba–Demmel József, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, Békéscsaba–Budapest, 2017. 8. 13–14. 51. 211. 218–219. Miroslav Kmeť: Krátke dejiny dolnozemských Slovákov. 1. Nadlak, Ivan Krasko, 2012. 162. Michal Borgula – Ladislav Švihran: Tu sa usadíme. Slováci v čabianskej oblasti. Bratislava, Tatran, 1979. 66 – 67. Haan Lajos: Hazai evangélikus papokról, tanárokról, tanítókról szóló anekdoták. Békéscsaba, Békéscsabai Evangélikus Egyházközség, 2015. 18–19. 22–24. Szeberényi Lajos Zsigmond: Egyházi anekdoták. Békéscsaba, Békéscsabai Evangélikus Egyházközség, 2016. 9.

²⁶ Haan Lajos itt nem hivatkozott, fontosabb életrajzait lásd: Kmeť, Miroslav: Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí. Nadlak, 2010. 53–76. 136–148. 194–202. Kmeť Miroslav: Ludovít Haan a Michal Žilinský (Zsilinszky) ako slovenskí cirkevní historici. In: Kontexty identity: jubilejný zborník na počesť Anny Divičánovej. Eds.: Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková. Békešská Čaba, 2010. 328–335. Katona Csaba: A naplóíró Haan Lajos. In: Haan Lajos, „aki tót pap létére is magyar író”. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Szerk. Katona Csaba–Demmel József, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, Békéscsaba–Budapest, 2017. 345–370. Katona Csaba: „A templomba járó öregeket faggattam [...] a régi Csabáról”. Haan Lajos mint ember és mint történész. In: A múlt felfedezői. Epizódok és arcélek a Magyar Történelmi Társulat

tanult a népiskolában, majd mezőberényi gimnáziumi, illetve eperjesi líceumi évei²⁷ után Németországba utazott, hogy apjához hasonlóan teológiát tanuljon. Jénai, majd berlini egyetemi éveit követően, 1842 nyarán indult haza Magyarországra. Még hazafele úton, Pest-Budán érte a hír, hogy távollétében Békéscsabán megválasztották a felsőbb magyar iskola tanárául, apja és Broszmann Dániel lelkész mellé pedig segédlelkészül is. Ezt nyilván annak a kézzel nem fogható örökségnek²⁸ köszönhetette, amelyet a közel huszonöt éve a városban lelkészkedő apjától kapott. De Haan ezt az örökséget maga is jól kamatoztatta, és rövid idő alatt része lett a néhány tucatnyi városi honorácior,²⁹ illetve a vármegyét igazgató, szintén viszonylag kevés családból álló (és tulajdonképpen multipozicionális elitet képező) hivatalviselő nemesség³⁰ által alkotott elittársadalomnak. Hazatérése után nem sokkal részt vett a békéscsabai elitet összefogó, a társadalmi és politikai reformokat népszerűsítő kaszinó megalapításában, és az elsők között volt, aki az 1840-es évek elején a megyéből országos politikai lapokba tudósításokat írt.³¹ 1845-ben, a bé-

és a Békés Vármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat múltjából. Red.: Erdész Ádám–Katona Csaba. Gyula, 2011. 16–34. Király Péter: Ludwjk Haan, Pamětnosti B. Čabánske (1845.) – Štefan Jančovič, Slovník a mluvnica (1848). In: 275 rokov v Békésskej Čabe. Prednášky sympózia o Slovákoch v Maďarsku, 1993. Red. Ondrej Krupa. Békésska Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1995. 27–33. Oldřich Kníchal: Ozdoba Dolnej zeme. In: Uő.: Zvony dolnozemskej. (Portréty a úvahy). Budapešť, Celostátna slovenská samospráva a Združenie slovenských spisovateľov a umelcov v Maďarsku, 1996. 25–30.

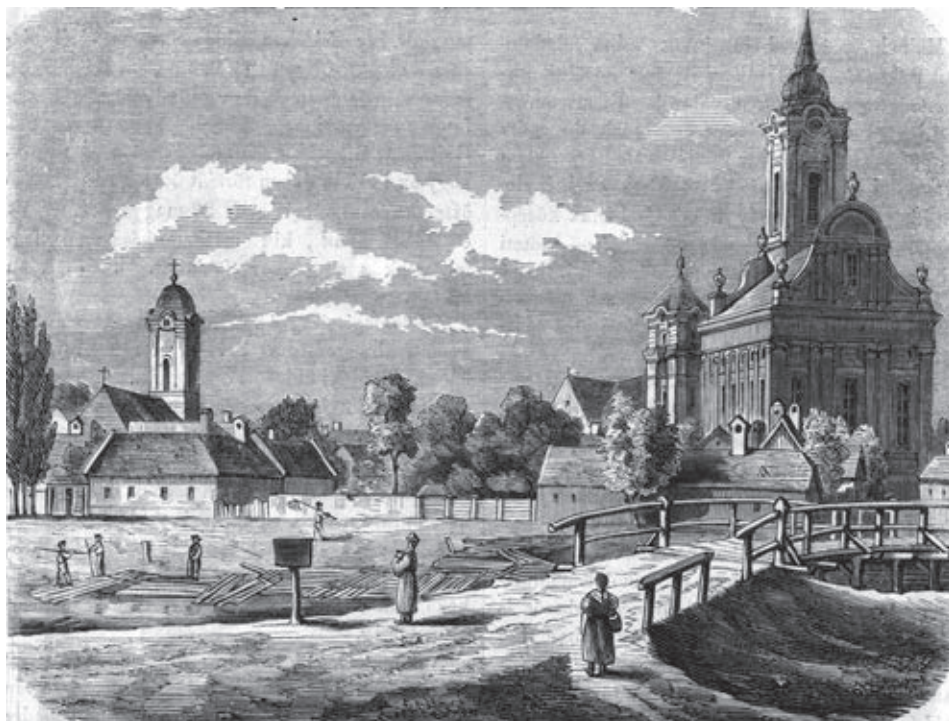
²⁷ Sedláková, Katarína: Študentské roky Ludovíta Augusta Jaroslava Haana v Prešove (1834–1839). In: Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Budapešť 14–15. 10. 2005. Red. Anna Divičanová, Alexander Ján Tóth, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba, 2006. 433–438. Zsilinszky Mihály: Emlékbeszéd Haán Lajos lev. tagról. Budapest, MTA, 1893.

²⁸ A kézzel nem fogható örökségről lásd: Giovanni Levi: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Budapest, Osiris, 2001. Vö. még Szemere Bertalan: Atyám emlékezete. In: Uő.: Szépirodalmi dolgozatok és szónoklatok. A forradalom előtt és után, Pest, Ráth Mór, 1870.

²⁹ A békéscsabai honoráciorok társadalmáról maga Haan ír részletesen: Haan, 2017. 61.

³⁰ V. ö.: Szilágyi Adrienn: Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében. Budapest, MTA BTK TI, 2018. 232–270.

³¹ Haan, 2017. 34. 71.



kécsabai kistemplom megalapításának századik évfordulója apropóján megírta a város első történeti monográfiáját is, a helyi honorácior elit polgárosodás iránti ambíciójának reprezentációjaként.³²

Mindezek után nem csoda, hogy a csabai evangélikus egyház ragaszkodott a fiatalabbik Haanhoz is, és komoly törekvés volt a presbitérium részéről, hogy a segédlelkészt rendes papnak is megválasszák Békéscsabára. Épp ezért Haan komolyan bizonytalankodott, amikor más egyházközségek a lelkészválasztáskor őt is meghívták próbabeszédet tartani. 1844-ben például elment ugyan Tótkomlóra, ahol meg is választották, ám ő vonakodott elfogadni a lelkési állást, s azt üzenté a tótkomlósi egyháznak, hogy először megkérdezi az otthoni presbitériumot, hogy „mit szólnak erre a csabaiak”? Ezen persze a tótkomlósiak megsértőd-

³² Demmel, 2018a. 112–120. Demmel, 2018b, s. 105–112.

tek, s új választást írtak ki, ahol már Haan megbukott, s Horváth Sámuel lett a lelkész. 1845-ben a tiszaföldvári gyülekezet hívta meg, de oda már próbabeszédet tartani sem ment el.³³

1848 év végén azonban a nagylaki evangélikus egyház az elhunyt lelkész, Kristóffy Sámuel helyére őt hívta meg, Haan pedig nem csak a próbabeszédet vállalta el, de nyilvánvalóvá tette azt is, hogy megválasztása esetén el fogja foglalni a pozícióját – annak ellenére, hogy a csabai egyház ismét minden követ megmozgatott, hogy ott tartsa Haant.³⁴

De mi lehetett az oka, hogy a visszautasított felkérések után végül elfogadta a nagylaki egyház meghívását? Hiszen jól tudjuk, hogy egyébként ő maga is Békéscsabán képzelte el a jövőjét, és hogy aztán végül apja 1855-ben bekövetkezett halálakor valóban vissza is tért a városba,³⁵ ahol élete végéig, 1891-ig szolgált.

Alighanem bántotta a korábbi tótkomlói fiaskó,³⁶ és láthatóan zavarta a csabai egyházi felügyelő erőltetett ügyeskedése is, amely arra irányult, hogy valamiképp Haant a városban tartsa – holott a korabeli evangélikus szokásjoggal nem is fért össze, hogy egy káplánt közvetlenül, rögtön lelkésszé válasszanak ugyanabban az egyházközségben (s ez az olyan magas presztízsű egyházközségek esetén, mint a békéscsabai, fokozottan érvényes volt). De feltehető, hogy magánéleti tényezők is szerepet játszottak. Fiatal felesége ugyanis első gyermekük születése után néhány hónappal, 1848 novemberében meghalt – gyászának feldolgozásában alighanem segítette a nagylaki lelkészi pozíció jelentette környezetváltozás is. Fontos szempont lehetett az is, hogy Haan már ekkor is jól ismerhette (és feltehetően már ekkor is kedvelte) leendő nagylaki lelkész-

³³ Haan, 2017. 79–80.

³⁴ Haan, 2017. 89–90.

³⁵ Tegyük hozzá, a csabai egyház már 1852-ben is úgy tervezte, hogy az elhunyt Broszmann helyére Haant válasszák meg lelkésznek. Budapest Főváros Levéltára, Evangélikus Országos Levéltár (EOL), Békés Megyei esperesség, 17. doboz. Baross Károly Placskó Istvánnak 1852. november 24-én. A forrásra Rágyanszki György hívta fel a figyelmem, segítségét ezúttal is köszönöm.

³⁶ Haan, 2017. 79.

társát, Zayacz Dánielt (1804–1870)³⁷ aki 1839 óta volt lelkész a városban. Zayacz ugyanis nagylaki lelkészi éveit megelőzően, 1833 és 1839 között Békéscsabán volt káplán³⁸ Uhrinyi András lelkész mellett – de, mivel az idős lelkész már alig tudta ellátni feladatait, Zayacz gyakorlatilag Haan Lajos apjának, Haan Jánosnak volt az egyenrangú lelkésztestvére.³⁹ Haan Lajos és Zayacz később, 1844-ben is találkoztak, amikor Haan a tótkomlói lelkészségre pályázott, akkor ugyanis Zayacz volt a választást felügyelő, az esperesség által kiküldött lelkész, és már ekkor igen pozitívan nyilatkozott későbbi lelkésztestvére.⁴⁰ Haan utólag, közös lelkészkedésük kapcsán pedig úgy jellemezte Zayaczot, hogy ő *„egy talpig becsületes, őszinte lelkű ember, kivel [...] oly egyetértésben éltem, mintha testvérem lett volna”*.⁴¹ Ahogy említettük, 1853-ban szintén közösen adták ki a nagylaki evangélikus egyház megalapításának 50. évfordulójára Nagylak város történeti monográfiáját szlovákul és magyarul. Végül: alighanem számított az is, hogy Haannak a lelkészi fizetésért cserébe jóval kevesebb munkája volt. Csabai papként egész életében panaszkodott, hogy a 20 000 fősnél is nagyobb gyülekezet mennyi terhet jelent számára,⁴²

³⁷ Slovenský biografický slovník, VI., ed. Augustín Maťovčík, Matica slovenská, Martin, 1992. 401.

³⁸ Csabai egyházi beszédei közül többet is megjelentetett. Zayac, Daniel: Duchovní Řeč, držaná w nowém a welikém Chrámě ewangelickém B. Čabánském w Neděli III-tí po Sw. Trogici, dne 19 Čerwena 1836 skrze... Wydaná na žádost' mnohých horliwých a prawdu milugjých poslucháču. W Pešti, Tiskem J. M. Trattnera. Zayac, Daniel: Sobáss anem řeč kterau při potvrzenj manželstv 27 párů nowých manželů, w nowém ewang. chrámě B. Čabánském dne 24. listopadu 1837 držel Daniel Zayac církwe B. čabanské n. t. č. kaplán. W Pešti 1837, Trattner-Károlyi.

³⁹ Haan Lajos: Békéscsabai evangélikus segédlelkészek. Emléklül feljegyezte Haan Lajos 1882. Kézirat. Békés Megyei Könyvtár.

⁴⁰ EOL Bányai Egyházkerület, 12. d. VIII/3. 69. Zayacz Dániel censori jelentése 1844. szeptember 16-ról.

⁴¹ Haan, 2017. 91.

⁴² Lásd pl. Haan Lajos Pesty Frigyesnek 1865. április 18-án. Haan Lajos Pesty Frigyesnek 1870. július 12-én. Haan Lajos Jozef Miloslav Hurbannak 1873. március 15-én. Haan Lajos Ján Leškának 1873. július 19-én. Haan Lajos Pajor Istvánnak 1874. november 9-én. Haan, 2017. 224., 236., 240., 242.

amelyhez képest a nagylaki evangélikus egyházközség csak negyed-ötödakkora volt.

Nem csoda hát, hogy Haan, emlékirataiban két évtized távlatából visszatekintve nagylaki éveire, azt írta: *„Nagylakon megalégedésben töltöttem napjaimat, mert egyházam szeretett, fizetésem csaknem annyira ment mint a csabai papoké, amellet pedig egyházam csak négyezer ötszáz lélekből állván ez nem oly sok dolgot adott, hogy amellet az irodalomnak ne élhettem volna.”*⁴³

⁴³ Haan, 2017. 92–93.

SZERELEM ÉS/VAGY HÁZASSÁG?

Mielőtt elmerülnénk a jegyzőkönyv bejegyzéseiben, még egy kontextusról feltétlenül beszélnünk kell, mivel, amint majd látni fogjuk, a bejegyzések nagy része házassági konfliktusokról szól. Érdekes tehát néhány szót ejteni arról is, hogy a 19. századi ember hogyan tekintett a házasságra, mint intézményre.

A téma szakértői azt hangsúlyozzák: a házasság a romantika eszméjének a megjelenéséig és elterjedéséig sokszor két család gazdasági, praktikus szövetsége volt csupán, és a szerelem nem vagy nem mindig volt a magától értetődő, állandó eleme ennek a kapcsolatnak.⁴⁴ Más és más okokból, de igaz volt ez az alsóbb és a felsőbb társadalmi rétegek esetében is. Az egyébként soha meg nem nősülő báró, Podmaniczky Frigyes így írt erről: *„Általában a családi viszonyok sok kívánnivalót hagytak ama régi jó időkben. [...] Szerelemről, melegen átérzett szeretetről s hajlamról alig lehetett szó ilyen viszonyok között, csak érdekről, combinatióról s a szülék vasakarataráról. [...] Saját családukban megtörtént, hogy csakis, mert úgy jött létre a családi tanácsban a jóban maradás, egymáshoz kényszerítették éppen azokat, akik egymást gyűlölték és elválasztották azokat egymástól, akik egymást szerették. Ily viszonyok között azután nem volt csoda, ha a férj neje helyett sógornőjével folytatott nyilvános vi-*

⁴⁴ Stephanie Coontz: *The Social Origins of Private Life: A History of American Families, 1600–1900*. New York, Verso, 1988. Stephanie Coontz: *Marriage, A History From Obedience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage*. New York, Viking, 2005.

szonyt, s a nő kárpótlás keresendő más, idegen udvarlókkal élt.”⁴⁵ A felsőbb társadalmi rétegek esetében egy-egy házasság kapcsán valóban jelentős vagyoni mozgásról, kiterjedt földbirtokok és kastélyok tulajdonlásáról lehetett szó. Épp Haan Lajostól tudjuk azonban, hogy a paraszti/földműves rétegek esetében is létező jelenség lehetett, hogy a szülők a házasulandók megkérdezése nélkül döntöttek a házasságról. Ahogy Békéscsaba történetében írja: „*Nem ritkán fordulnak elő az ilyen párbeszédék: Jano /szombaton a tanyáról haza jövet találkozik pajtásával Ďuróval:/*

Ďuro: Jano, kiházasítottak!

Jano: És kit választottak nekem?

Ďuro: Hrcskó Dórát.

Jano: Ó, én bizony szívesebben vettem volna el Kočanowa Ilát.

*De ha már egyszer az anyák Hrcskó Dórát ítélték neki, ebbe is bele nyugszik.”*⁴⁶

De miért szólhattak bele a parasztasszonyok gyermekeik párválasztásába, ha nem forogtak kockán komoly vagyonok, birtokok? Talán azért, mert alighanem a tét itt még komolyabb volt: maga a túlélés, az, hogy egy család meg tudta-e termelni a következő évre elegendő mennyiségű ételmét – a házasulandók egyéni érzéseinél tehát jóval nagyobb súllyal esett latba, hogy az egyes felek milyen javakat hoznak a házasságba (és ezzel az új családi gazdaságba), esetleg, hogy mennyire ismerik dolgosnak vagy éppen korhelynek a jövendőbelit. Épp ezért – függetlenül attól, hogy a házasságra a szülők egyezsége vagy a férfi döntése révén került sor – a feleség kiválasztásánál például olyan külsődleges tényezők is szerepet játszhattak, mint hogy fizikailag elég erős-e ahhoz, hogy ellássa a rá jutó munkát a gazdaságban és hogy gyermeket szüljön?

⁴⁵ Podmaniczky Frigyes: Egy régi gavallér emlékei. Válogatás a Naplótöredékekből, 1824–1887. Szerk.: Steinert Ágota, Gyomaendrőd, Helikon, 1984. 14.

⁴⁶ Haan Lajos: Békés-csaba. A város története a kezdetektől a XIX. század harmadik harmadáig. Békéscsaba, Békés Megyei Közgyűlés Önkormányzati Hivatala, 1991. 40.

Fonóka Békéscsabán. Vasárnapi Újság, 1877/4.



Hogy mekkora jelentőséget tulajdonítottak ekkoriban az alacsonyabb társadalmi rétegekben is a gazdasági tényezőknek, azt egy példával illusztrálhatjuk. Annak például, hogy milyen jelentősége volt az esküvő időpontjának s ezzel együtt akár néhány nap munkából való kiesésnek, azt a házasságkötések időbeli eloszlása mutatja plasztikusan. Tóth Piroska Anna a vizsgált korszakban, az 1850-es évek közepén kutatta a ceglédi református házasságkötéseket. Vizsgálatából kiderült, hogy 1854 és 1857 között a ceglédi házasságkötéseknek a döntő többségét a téli hónapokban tartották meg – az esküvők 81%-a zajlott november és február között, sőt, több mint a fele novemberben és decemberben. A nyári há-

zasságkötés szinte egyáltalán nem volt jellemző, ha mégis, akkor legalább az egyik fél, de inkább mindkettő özvegy volt. Ez jól mutatja tehát a házasságkötések gazdasági meghatározottságát, azt, hogy a munka, a gazdaság köré szervezett élet mennyire domináns volt, és hogy mennyire nem engedhették meg maguknak, hogy a dologidőben kiessen akár csak néhány nap. Nem a szerelemtől, nem a házasulók, de még csak nem is családai akaratától, hanem a gazdaság munkarendjétől függött az esküvő időpontja. Télen nem volt akadály, hogy akár hétköznap legyen a szertartás, nyáron viszont csak a már működő gazdasággal, saját egzisztenciával bíró özvegyek engedhették meg maguknak az esküvő szertartását és az azzal járó néhány napos munkaszünetet.⁴⁷

Mindezek után az sem mellékes azonban, hogy maga Haan Lajos, aki lelkészként egyszerre volt ezen konfliktusok cselekvő szereplője és egyúttal a történetek lejegyzője (narrátora) is, hogy tekintett a házasságra?

⁴⁷ Tóth Piroska Anna: Cegléd város református házassági anyakönyveinek vizsgálata (1854–1857). In: Jászberényi huszár. Hallgatói tanulmányok Kocsis Gyula 60. születésnapjára. Szerk. Hubai Gabriella. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet, 2009. 23.

HAAN LAJOS HÁZASSÁGAI

A házasság gazdasági szövetség-jellegét lassan felülíró biedermeier, a romantika eszméje a 19. század első felében először az értelmiségi-polgári rétegben kezdett terjedni. Így volt ez Haan Lajossal is, akinek első házassága (ha hihetünk emlékiratainak és egy korabeli levelében is olvasható megéléstörténetnek) egy elsősorban érzelmi, és nem praktikus megfontolásokon alapuló kapcsolat volt (tegyük hozzá már az elején: a házasságról csak Haan elbeszélését ismerjük, míg felesége nézőpontja források hiányában ismeretlen marad). Miután ugyanis németországi egyetemi éveit követően hazatért és elkezdett káplánként, illetve tanítóként dolgozni, egy idő után egyre gyakrabban tűnt fel egy másik békéscsabai tanító, a nála egy generációval idősebb Vilim János⁴⁸ házában. Csakhogy az ekkor 26 éves fiatalember nem csak a kollegialitás miatt tévedt be oly gyakran idős kollégájához: *„sokat járogattam én a kastélyi iskolába Wilim János tanítóhoz, részint mint régi ismerősömhöz, akinél Mberényben, mint tanuló szálláson és kosztón voltam; részint és kiváltképpen azért, mert a tanító úrnak gyönyörű leánya volt, Linka, kibe fülig szerel-*

⁴⁸ Wilim János emlékkötet. Szerk.: Sicz György. Békéscsaba, Békés Megyei Könyvtár, 2016. Dusnoki-Draskovich József: Följegyzések Zsilinszky Mihály pályakezdéséről. In: Erdész Ádám–Katona Csaba: A múlt felfedezői. Epizódok és arcélek a Magyar Történelmi Társulat és a Békés Vármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat múltjából. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2011. 39., 54. Zsilinszky Mihály: Wilim János B. – Csabai ev. tanító életrajza. Tanítói működésének félszázados emlékűnepe alkalmából tisztelőinek emlékéül írta egykori tanítványa Zsilinszky Mihály. Gyula, 1871.

mes voltam. Junius 20-án délután szintén meglátogattam e házat. Történt, hogy amint estve felé a kerten keresztül haza mentem, a szép Linka egyedül kísért ki. Ekkor én felhasználtam az alkalmat, neki bátorodtam, egyszerre megállottam, megfogtam kezét és kijelentettem neki, hogy én őt rendkívül szeretem s ha nőm akarna lenni, hiszem, hogy az ő karján elérném azon boldogságot, melyet elérni óhajtok. Az én Linuskám nem sokat tétovázott, hanem igent mondott. Ki volt boldogabb nálamnál? Jó szülőim éltek, az egyház szeretett, hivatalommal megvoltam elégedve, a tudományos világban már egy kis hírnévre tettem szert, új kényelmes lakásom volt s most még mindezeknek koronájául bírandó voltam azon kedves teremtményt, kit egész szívemből szerettem, imádtam! Amint hazaértem, azonnal elmondtam mindeneiket Kedves szüleimnek, kik szívesen beleegyeztek szándékomba, harmadnap pedig, hétfőn, Junius 22 elmentem Wilimékhez, megkértem Linuskámat az ő szüleitől, kik szintén örömet megáldottak minket.”⁴⁹ Haan hozzátette, hogy felesége „a közvélemény szerint nem csak Csabán, hanem az egész vármegyében is a legszebb nő volt.”⁵⁰ Fontos azonban, hogy nem csak évtizedekkel később írt emlékirataiban, de első fennmaradt magyar nyelvű levelében, néhány év házasság után is visszaköszön ez az idill. Nővérének 1847 októberében írott levelében ugyanis azt írta: „Az én kedves Linkámmal pedig ketten még folyvást éljük a mézes heteket, annyiban, hogy még egyszer sem szólottunk egymásnak egy rossz szót sem, s ha valami nem tetszik egyiknek vagy másiknak, azt azonnal nyíltan kimondjuk, mert a bizodalom a házassági élet boldogságának fő eszköze.”⁵¹

Haan felesége azonban alig egy év múlva, nem sokkal lányuk születése után, alighanem gyermekágyi lázban meghalt. Wilim Karolina elvesztése azonban nem csak azzal járt önmagában, hogy Haan megözvegyült. A korban ugyanis egy férfi nem nevelhette még saját gyermekeit sem rangban megfelelő vagy rokoni asszonyi segítség nélkül, egyedül. A kor

⁴⁹ Haan, 2017. 74–75.

⁵⁰ Haan, 2017. 77.

⁵¹ Haan, 2017. 219. Haan Lajos Haan Vilmának 1847. október 18-án.

normái szerint nem volt elegendő még az sem, hogy az özvegy férfi a gyermek mellé felvesz egy dajkát vagy nevelőt – ha nem nősült újra, akkor a rokonaihoz (legtöbbször a gyermek nagymamához vagy nagynénjéhez) kellett adnia őt/őket.⁵² A néhány hetesen anya nélkül maradt kislányt Haan is apósa házában hagyta, hajadon sógornőjére bízva a gyermeket.⁵³ Nem sokkal később azonban elhagyta Békéscsabát, hiszen, ahogy láthattuk, megválasztották Nagylakon lelkésznek. Így megszakadt a napi kapcsolat az apa és gyermeke között, amely krízishelyzetre Haan a következő választ adta: *„Én pedig jobb anyát nem adhattam neki, mint azt, ki eddig is nevelte, ti. kedves anyjának derék nővérét Vilim Amáliát kivel 1850 esztendőben Maius 1-én keltem egybe, s kivel eddig is Isten kegyelméből békében, szeretetben élek.”*⁵⁴ Bár Haan második feleségéről is szeretettel beszél emlékirataiban és leveleiben is, házasságuk békességét, harmóniáját emeli ki,⁵⁵ sőt, egy helyütt az asszony szépségéről is említést tesz,⁵⁶ mégis jól látható, ez már nem az a romantikában gyökerező, érzelmi házasság volt, mint az első kapcsolata, hanem racionális megfontolásokon alapuló, praktikus házasság. Valószínűleg nem csak belső, érzelmi meggyőződés kötötte össze őket eleinte, hanem a kényszer, az első feleség halála: a második feleség csak apa és lánya egy családban tartásának „eszköze” volt, és ha nem választják meg Haant Nagylakon és nem kerül távol a lányától, ki tudja, elveszi-e egyáltalán sógornőjét.

⁵² Horn Ildikó: Nemesi árvák. In: Gyermek a kora újkori Magyarországon. Társadalom- és művelődéstörténelmi tanulmányok. Szerk. Péter Katalin, Budapest, MTA TTI, 1996. 59–61. Deáky Zita: „Jó kis fiúk és leánykák”. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon. Budapest, Századvég, 2011. 93.

⁵³ Ez a családi stratégia egyébként később is megjelent Haan Lajos életében – amikor lánya 26 éves korában meghalt, félig árván maradt gyermekei nem maradtak az apjuknál, az egyedülálló özvegy Zsilinszky Mihálynál, hanem Haan házába kerültek, ahol ismét felesége, az elhunyt anya nagynénje és egyben nevelőanyja nevelte őket, egészen addig, amíg Zsilinszky újra nem nősült. Haan, 2017. 161., 282., 292., 305–306.

⁵⁴ Haan, 2017. 91. Ez a fajta társadalmi gyakorlat ugyan nem nevezhető szokatlannak, ugyanakkor bizonyosan a törvényesség határán volt.

⁵⁵ Haan, 2017. 91., 161., 222., 293., 331.

⁵⁶ Haan, 2017. 103.

Haan Lajos lányával és második feleségével
(Munkácsy Mihály Múzeum)



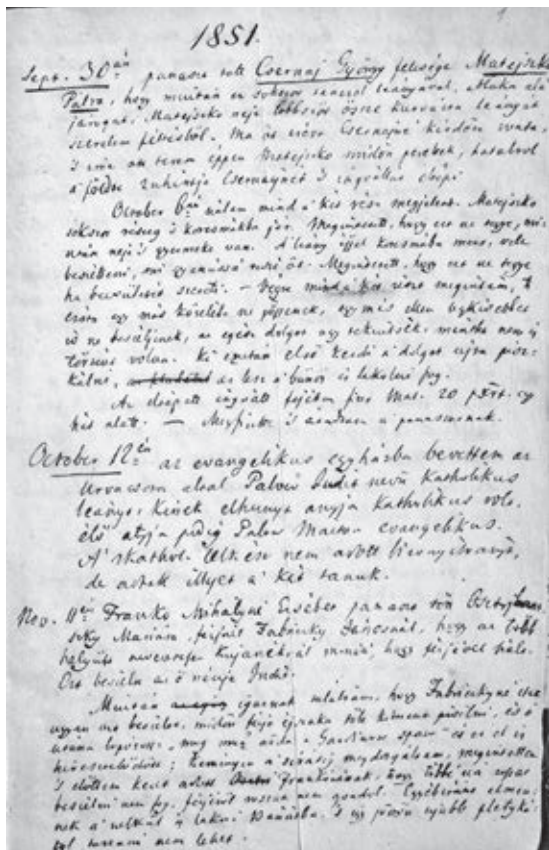
Érdeemes lesz mindezek után majd megfigyelni, hogy Haant mennyire befolyásolja, befolyásolja-e egyáltalán döntéseiben saját egyéni sorsa – hogy amikor a nagylakiak felkeresik házassági konfliktusaikkal, akkor a modern, romantikus házasság kereteiben vagy az akkor még tradicionálisnak tartott praktikus házasság kereteiben gondolkozott-e?

HAAN LAJOS NAGYLAKEI EV. LELKÉSZ HIVATALOS JEGYZŐKÖNYVE 1851.K ESZT. SZENT MIHÁLY NAPTOL

A jegyzőkönyv az egyik fontos hivatalos lelkészi feladatkörhöz, az egyházfegyelmezéshez kapcsolódóan jött létre. A lelkész egyik feladata ugyanis a gondjaira bízott egyházközségben – az istentiszteletek és egyéb szertartások megtartásán túl – az egyház és a társadalom normarendszerének betartatása volt. Hivatalosan az istentiszteletek elmulasztása, a hétköznapi egyházi szabályok megsértése tartoztak a hatálya alá, az egyházfegyelmezési szabályokat és előírásokat azonban a korabeli evangélikus egyházban ennél jóval tágabban értelmezték. Például magának a papnak is példát kellett mutatnia nemcsak hivatalos egyházi munkája során, hanem életvitelével, öltözködésével, szabadideje eltöltésével, családi életével, házasságával és gyermekei nevelésének módjával is.⁵⁷ Sőt, az egész egyházközséget is figyelemmel kellett kísér-

⁵⁷ Hogy e normák betartására maga Haan is milyen nagy hangsúlyt helyezett, arra számos példát találhatunk emlékirataiban. Sámsonházán, szülőfalujában járva például a pap távollétében istentiszteletet tartott. „Még midőn templomban a papi széken ültem jött be s egyenesen felém tartott egy bajuszos, fehér kalapos nyári fehér segeltuch [vitorlavászón] nadrágba és kabátba öltözött középkorú férfiú. Én azt hittem, hogy az egyházfi, hát pedig a pap volt, ki az alatt a filiából hazajött. A bajusztól nem szólok: Urunk is állítólag bajuszos, szakállas volt. De már ami a ruhát illeti, arra nézve még is csak meg kellene tartani a papnak azt a decorumot, hogy fekete ruhába járjon. Igaz, hogy vestis non facit monachum [nem a ruha teszi az embert]; de igaz az is, hogy magunk alatt vágjuk a fát mi papok, midőn a ruházatban a világ bolondjai vagyunk. Tapasztalásból mondom, hogy a nép sokkal több pietással viseltetik az oly paphoz ki külsőleg is papot mutat, mint az olyan iránt ki a világot követi. Sőt az ilyen bajuszos pap rendszeren többet enged magának a társaságban is, gondolván, hogy úgysem tudják, hogy pap.” Haan, 2017. 141. Más

A jegyzőkönyv első oldala



nie ugyanezen szempontok szerint, hiszen elvárás volt a lelkésszel szemben az is, hogy az istentiszteleteken túl is találkozzon híveivel, „*midőn ideje s alkalma van, velök tisztességesen társalogjon, az őt szívesen fogadók látogassa meg, a nagy életüeket őrszemmél kísérje s megjavításukon*

kézirataiban pedig nem kis rosszállással beszél azon papokról vagy tanítókról, akik „*in puncto sexti*” kicsapongó életet éltek, vagyis nem tartották be a tízparancsolat hatodik pontját (ne paráználkodj). Galli Pál egykori békéscsabai segédlelkészről írja például, hogy csomádi lelkési állomáshelyéről „*kicsapongó élete miatt 1840 eszt. hivatalától elmozdított. Már Csabán is in puncto sexti excedált, Csomádon még inkább. Ennek folytán nejevel rosszul élt s midőn ezt egy ízben bottal kergette, egy árokba esett s megsántult.*” Haan, 1882.

egész szelídséggel munkálkodjék".⁵⁸ Ennek az informális egyházfegyelmezési feladatnak a sarkalatos pontja volt a hívek házassága feletti őrködés. A lelkészek számára előírás volt ugyanis, hogy a „*háborgó vagy törvényes elválás nélkül külön élő vagy egymást hűtlenül elhagyott házaspárokat kibékíteni törekedjék*".⁵⁹

Nagyon is jellemző azonban, hogy ezeket a szabályokat először csak 1871-ben vetették papírra. Az egyházfegyelmezés feladata természetesen ezt megelőzően is a lelkészek teendői közé tartozhatott, de csak igen később rögzítették írott formában ezt az informálisan alighanem a lelkészek által amúgy jellemzően ellátott feladatot. Az evangélikus egyházfegyelmezés gyakorlatával kapcsolatban ugyanis – szemben az igen gazdag forrásanyaggal bíró és alaposan feldolgozott református egyházfegyelmezés kérdésével⁶⁰ – alig maradt fenn forrás. Annyit tudunk csupán az

⁵⁸ Bányakerületi utasítások, melyek bizottmányilag átdolgozva, esperességgileg megvitattva, az 1865., 66., 67., 68. és 1870-ki közgyűlések által megállapítva, az 1871. sept. 30-án tartott kerületi közgyűlés által pedig szentesítve és kihirdetve lettek. Az ágost. hitv. evang. bányakerület megbízásából közrebocsátotta Székács József superintendens. Pest, Athenaeum, 1871. 33–38.

⁵⁹ Székács, 1871. 37.

⁶⁰ Kiss Réka: Egyház és közösség a kora újkorban. A Küküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében. (Néprajzi tanulmányok.) Budapest, Akadémiai, 2011. Ruzsa-Nagy Zoltán: Az egyházfegyelmem gyakorlata a Kecskeméti Református Egyházközségben a 18. században. In: Egyháztörténeti Szemle, 2017/2. 31–44. Meleg Attila: Házasságtörés Halason a 17–18. században. In: A Központi Statisztikai Hivatal Népesedéstudományi Kutatóintézetének 2000. évi történeti demográfiai évkönyve. Szerk.: Faragó Tamás–Öri Péter. Budapest, 2000. 266–291. Szigeti Jenő: A református egyházfegyelmem gyakorlásának válsága a XVIII. és XIX. század fordulóján. In: Bűn, bűnhődés, büntetés. Szerk.: Horváth Emőke. Bp., 2011. 70–80. Jávor Katalin: Egy XIX. századi presbiteri jegyzőkönyv tanulságai. In: Népi Kultúra – Népi Társadalom. V–VI. Budapest, 1971. 71–103. Kósa László: Erkölcsi kihágások és büntetéseik Gyulán a XIX. sz. első felében. In: Békési Élet, 1979. 1. sz. 118–125. Kósa László: Protestáns egyházas szokások és magatartásformák. In: Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII. Főszerk.: Dömötör Tekla. Budapest, 1990. Nagy Janka Teodóra: A „Janus-arcú” megszegyenítő büntetések. (Vajna Károly emlékezete.) In: Börtönügyi Szemle, 2012. 2. sz. 79–90. Szakál Aurél: Szégyenkő és pellengér a Duna-Tisza közén. In: Határjelek és hagyásfák. A 70. életévébe lépő Bárh János tiszteletére írott tanulmányok. Szerk.: Kothencz Kelemen. Baja, 2014. 420–429.

egyházkerületi és egyházmegyei tanácskozások anyagaiból és a püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvekből, hogy az evangélikus egyházban is létezett az egyházfegyelmezés gyakorlata, de semmilyen más adat nem maradt fenn. Alighanem tehát Haan Lajos itt bemutatott jegyzőkönyve az első, az evangélikus egyházfegyelmezés hétköznapi gyakorlatát leíró dokumentum.⁶¹

Hogy miért nem maradt fenn forrás ebben a témában, azt nem tudni. Azt tudjuk, hogy nem létezett egységes szabályozás az evangélikus egyházban arra nézve, hogy az egyházfegyelmezést milyen módon kell dokumentálni a gyülekezeti adminisztrációban – alighanem tehát az evangélikus gyülekezetekben zajló egyházfegyelmezés jelentős részéről azért nincsenek forrásaink, mert azok az írásbeli rögzítésre vonatkozó központi előírás híján egyszerűen szóban zajlottak. Persze nem volt ez idegen a kor hétköznapi gyakorlatától azokban az esetekben, amikor a vitás felek valamilyen felsőbb fórumhoz folyamodtak. Más forrásokból is tudjuk,⁶² hogy 1848 előtt a legtöbb ügyet az úriszékek előtt, de még a vármegeyi szolgabírók előtt is csak szóban intéztek el. Maga Haan írja emlékirataiban erről a szolgabírói gyakorlatról, hogy *„Akkor még minden ügyes bajos dolog szóbelileg tárgyalatott, a fentnevezettek előtt, csak ritkán, csak kivételes esetben írásilag.”*⁶³

De ha – visszatérve immár kifejezetten az evangélikus egyházfegyelmezés témájához – ennyire ritka volt, hogy ezeket a kriminalitás szintjét el nem érő eseteket írásban rögzítsék, akkor miért maradhatott fenn mégis Haan Lajos jegyzőkönyve? Az első egy praktikus ok – ami miatt reménykedhetünk benne, hogy több ilyen jegyzőkönyv is lappang még – hogy az adott lelkész saját érdeke volt, hogy a hozzá fordulók ügyeit legalább vázlatosan feljegyezze. Hiszen nem egyszer fordult elő, hogy az

⁶¹ E megállapításhoz, csakúgy, mint az alfejezet egészéhez Kertész Botond nyújtott nélkülözhetetlen segítséget, amit ezúton is köszönök neki.

⁶² Az érzelmek története. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2017. évi gyöngyösi konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. Lukács Anikó, Tóth Árpád. Budapest: Hajnal I. Kör Társadalomtörténeti Egyesület, 2019.

⁶³ Haan, 2017. 30.

adott konfliktus újra és újra a lelkész elé került, saját érdeke lehetett tehát, hogy az alighanem sokszor nehezen áttekinthető családi viták adott szakaszát írásban is rögzítse. Alighanem az sem utolsó szempont, hogy Haannak egyszerűen volt ideje a bejegyzéssel bajlódni – számos forrásban hangsúlyozza, hogy Nagylakon olyan kevés hivatali feladata volt, hogy nem tudta mivel elütni az idejét.⁶⁴ De természetesen ennél alighanem fontosabb volt, hogy Haan személyes preferenciái alapján érdekesnek, rögzítésre méltónak tarthatta ezeket a történeteket. Haan ugyanis lelkészi munkája mellett először műkedvelő, majd egyre inkább szaktudományos szinten dolgozó történész is volt. Az utókor ugyan sokáig egy szárazon, túlságosan is tudományosan író történészként tartotta számon,⁶⁵ azonban az elmúlt években sorra látnak napvilágot azok a szövegei, amelyek megmutatják, hogy Haant mennyire intenzíven érdekelte a hétköznapi ember története is, a múlt azon részei, amelyek bizonyosan kimaradnak minden más történeti munkából. Emlékiratait is azért kezdte el írni, mert megihlette egy korábbi lelkész naplója, amely – így Haan – „*egész csekélységek, – leginkább házi [itt értsd: családi] és magánügyek, – körül forog és még is sok tekintetben érdekes, amennyiben t.i. azon kora és az akkori társadalmi viszonyokra vet világosságot*”.⁶⁶ E *magánügyek* között is kiemelt figyelmet fordított az ember testi működésére, biológiai meghatározottságára, betegségeire, olykor szexuális életére is. Elég csak belenézünk emlékirataiba, hogy láthassuk: senki nem ír úgy Ludovít

⁶⁴ „Nagylakon ugyanis ti. kevés hivatalos dolgom lévén, azzal töltöttem időmet, hogy egész nap ültem és írtam, vagy kivonatokat csinálva, vagy régi kéziratokat másolva.” Haan, 2017. 94.

⁶⁵ Katona Csaba: A naplóíró Haan Lajos. In: Haan Lajos: „aki tót pap létére is magyar író”. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Szerk. Katona Csaba – Demmel József, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, Békéscsaba–Budapest, 2017. 346. Katona Csaba: „A templomba járó öregeket faggattam [...] a régi Csabáról.” Haan Lajos mint ember és történész. In: Erdész Ádám–Katona Csaba: A múlt felfedezői. Epizódok és arcélek a Magyar Történelmi Társulat és a Békés Vármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat múltjából. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2011. 16.

⁶⁶ Haan, 2017. 7.

Štúrról,⁶⁷ a választási korteskedésről⁶⁸ vagy épp Martin Lutherről,⁶⁹ mint Haan. De hasonló szellemben írt egyelőre kéziratban lévő szöveget a csabai segédlelkészekről, ahol az életrajzok keretében nem csak azt tudjuk meg, hogy az illető hol járt iskolába vagy melyik gyülekezet lelkésze lett, de azt is, hogy milyen volt a házassága, mennyire kedvelték a hívei, milyen testi vagy jellembeli hibái voltak stb.⁷⁰ Élete végén pedig kifejezetten már az ilyen témájú anekdotákat gyűjtötte össze.⁷¹ A jegyzőkönyv bejegyzéseinek számos eleme illeszkedik ebbe a sorba – a nagylakiak házasságon kívüli kapcsolatai, a nemi betegségek, a durva káromkodások nemcsak azért kerültek bele a jegyzőkönyvbe, mert Haan ennyire precízen dokumentálni akarta az egyházfegyelmezés keretei között végzett hivatalos lelkészi munkáját, hanem alighanem azért is, mert személyes affinitása is volt az ilyen témákhoz.

Végül van még egy megkerülhetetlenül fontos jellemzője a kéziratnak, amely mellett aligha mehetünk el szó nélkül. Haan Lajos ugyanis

⁶⁷ „Már a negyvenes években azt mondta Stúr Lajos egy vele e felett vitatkozó magyarnak: nézd csak, úgy mond Európa térképét a magyar öt millió, a szláv 80 millió. Oroszország az a fej, Lengyelország a mell, Szerbia, Croatia, Montenegro, azok a lábak, Magyarország a has, Ti pedig a hasban csak amolyan férgek és giliszták vagytok. Amikor akarjuk, akkor szarunk ki titeket!” Haan, 2017. 139–140.

⁶⁸ „Ketten voltak kijelölve: Jeszenszky Sándor és Kunos János. Az egyik párt felkapta Jeszenszkyt, a másik Kunost, s több mint fél óráig hurczolták őket fel alá az udvarban, folyvást ordítva Jeszenszky! Kunos! A két szegény ember sápadt volt, mint a fal. Néha oly közel hozták őket egymáshoz, hogy csaknem a fejeik összeütődtek. Egyszer valószínűleg a sok ide s tova való hurczolástól elkínóztatván, Kunoson emberi dolog történt: elpisilte magát! Nem kellett ennél több. A kortesek akik hurczolták s kiknek kezein végigcsurgott a nem várt nedv, egyszerre levetették s elkezdték kiabálni: „phuj! húgyos, húgyos! nem kell húgyos!” Így lett vége a komédiának s Jeszenszky maga maradván a síkon győzött.” Haan, 2017. 32.

⁶⁹ „Így volt az péld. Luther Mártonnal Wartburgban. Ő ott a bibliát fordította. Napokig elült ott az asztal mellett, vére ennek következtében rendetlenül kezdett keringeni, feje és szíve felé tolt. Ezen vértolulás szülte, hogy visioja lett, ördögöt képzelt maga előtt állani – ő bele csapta nagy tentatartóját, amint azon helyett a falon hová a tenta tartó ütődött és a tenta végig ömlött, csakugyan még máig is mutogatják. Mi volt ez? Nem egyéb, mint aranyér!” Haan, 2017. 94.

⁷⁰ Haan, 1882.

⁷¹ Haan, 2016.

magyarul írta a bejegyzéseket, ami korántsem magától értetődő szerzői döntés volt. Érvelhetnénk először a statisztikai adatokkal, hiszen láthatuk, hogy az evangélikus nagylakiak elsöprő többsége bizonyosan szlovák anyanyelvű lehetett. Források híján ugyan nem állíthatjuk kétséget kizáróan, de ismerve a korabeli nyelvhasználatot és Nagylak nyelvi és társadalmi összetételét, igen valószínűnek tartható, hogy a nagylaki evangélikusok között a két lelkészen, esetleg pár honorácioron és kereskedőn kívül alig valaki tudhatott magyarul. Azt is tudjuk, hogy maga a Haan család is szlovák volt, hogy Haan Lajos apja, a békéscsabai lelkész Haan János soha nem tanult meg túl jól magyarul,⁷² és hogy Haan Lajos, bár testvéreivel magyarul levelezett,⁷³ élete nagy részében szlovák nyelven prédikált,⁷⁴ és maga is meglehetősen közel sodródott időről időre a szlovák identitáspolitikai képviselőihez.⁷⁵ De ennél is fontosabb adat, hogy amikor Haan narrátorként átadja a terepet a szereplőinek és saját szavaikkal szólaltatja meg őket, vagyis szó szerint próbálja idézni az elhangzottakat, szinte mindig szlovákul ír, pl.: „*moj muž azda s gazdinow spaw*” [a férjem talán a gazdaasszonnyal hált]. Hogy a szlovák anyanyelvű/domináns nyelvű lelkész a feltehetően csak szlovákul beszélő hívekkel, szinte bizonyosan szlovákul lezajlott párbeszédet miért jegyezte le mégis magyarul, az egyelőre rejtély. Talán a szlovák környezetben szűkességét érezte magyar nyelvtudása aktív használatának? Vagy arra számított, hogy a szöveg egyszer valóban hivatalos irat funkcióját fogja betölteni, s ezért direkt a hivatalos nyelvi funkciót be nem töltő szlovák helyett a nem is olyan régen államnyelvvé emelt magyart használta? Vagy épp ellenkezőleg – ez a szöveg a szerző ki nem mondott szándéka szerint az

⁷² Haan, 2017. 13.

⁷³ Haan, 2017. 217–219., 220–223., 257–258.

⁷⁴ Haan, 2017. 110.

⁷⁵ Demmel József: Szlovák lelkész, magyar történész, békéscsabai polgár. Haan Lajos naplója és levelezése. In: „aki tót pap létére is magyar író”. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Szerk. Katona Csaba – Demmel József, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, Békéscsaba–Budapest, 2017. 379–384.

életmű azon halmazába sorolható be, ahová emlékiratai, anekdotagyűjteménye vagy a segédlelkész-életrajzai is elhelyezkednek: a kifejezetten forrásképzés céljával létrehozott szövegek közé – az elképzelt célközönség így tehát a Haan közéleti aktivitásának korábban és későbbiekben is terepet adó magyar közéleti-kulturális közeg volt?

Az utolsó praktikus tényező, amiről beszélni kell még, hogy, amint említettük, Haan nem egyedül volt lelkész Nagylakon, ami azt is jelenti, hogy a panaszosok nem csak hozzá fordulhattak. Mivel azonban lelkész-társa, Zayacz Dániel feljegyzései nem maradtak fenn, nem tudjuk, hogy hányan, kik és milyen panasszal fordulhattak hozzá? Volt-e valamilyen felosztás, egyezség a két pap között? Azt tudjuk, hogy általában figyeltek arra, hogy egymás ügyeibe ne avatkozzanak bele, ha nem muszáj. Egy esetben azt írta pl. Haan: *„már a dolgot nem én elébem valónak lenni gondoltam, annál inkább minthogy az előtti egyenetlenségek miatt Zayacz kollégám előtt voltak és Zayacz most éppen itthon nincs. Megvárom tehát őt holnapig s vele a dolog felől valamit végzünk”*.

Fontos megjegyezni még azt is, hogy bár az alábbiakban megpróbálunk következtetéseket levonni a forrás alapján, de arra fel kell hívni már most a figyelmet, hogy mivel nincs kontrollforrásunk, így mindig csak feltételes módban tudunk beszélni.

A NAGYLAKIAK KONFLIKTUSAI

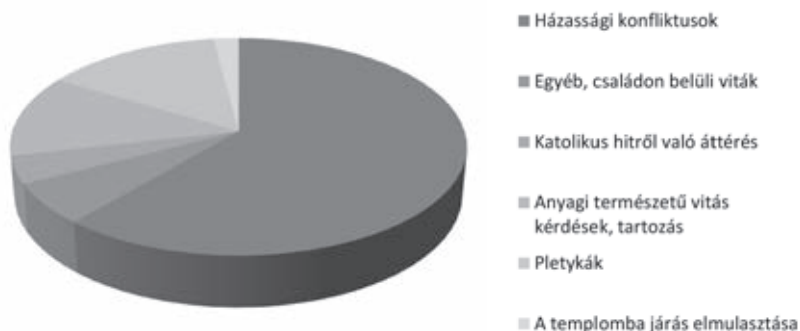
A jegyzőkönyv első bejegyzése 1851. szeptember 30-i, az utolsó 1855. október 1-i keltezésű.

Többségében a hívek házassági konfliktusai kapcsán született bejegyzések szerepelnek benne: 30 ilyen bejegyzést olvashatunk, amelyek huszonegy házaspárról szólnak (azaz volt, aki többször is a lelkész elé került).⁷⁶ Ehhez képest bármilyen egyéb családi konfliktus miatt csupán három alkalommal kellett közbeavatkoznia Haannak, kétszer katolikus hitről való áttéréssel kapcsolatban írt, hatszor valamilyen alapvetően anyagi természetű ügyben, a hívek közti rendezetlen adósságok miatt intézkedett, hétszer pedig pletykák terjesztőit vonta felelősségre. Nagyon is sokatmondó tény, hogy Haan mindeközben klasszikus egyházfegyelmi vétséggel (a templomba járás elmulasztásával) kapcsolatban mindössze egyetlen alkalommal intézkedett a jegyzőkönyv tanúsága szerint (bár, tegyük hozzá, némely házastársi vita során az asszonyok gyakori vádpontja volt férjük ellen az istenkáromlás bűne is). Az tehát, hogy egy, az egyházfegyelmezés feladata során létrejött jegyzőkönyvben

⁷⁶ Nagylakon az 1850-es évek elején 2062 házas férfi és 2013 házas nő élt (a különbséget alighanem a Nagylakot elsősorban feltehetően a munkájuk miatt elhagyó férfiak adja). Palugyay, 1855. 292. Azaz, a jegyzőkönyv írása idején valamivel több, mint kétezer házaspár volt Nagylakon – ez, ha népességarányosan kiszámoljuk, körülbelül ezer szlovák evangélikus házaspárt jelent. Mindez elnagyoltan számolva azt jelenti, hogy a nagylaki evangélikus szlovák egyházköztségben a házaspároknak mintegy 2%-a került valamilyen konfliktus miatt Haan Lajos elé.

szinte egyáltalán nem szerepel sem egyházi vétek, sem egyházi büntetés, megkérdőjelezi, hogy valójában beszélhetünk-e egyáltalán a jegyzőkönyv esetében klasszikus egyházfegyelméről?

Konfliktusok a jegyzőkönyvben



Veszekedő szegények, békés gazdagok?

Először is érdemes megvizsgálni azt, hogy általában kik a jegyzőkönyv főszereplői, azaz kik fordultak ügyes-bajos dolgaikkal, panaszaikkal a lelkészhez. Bár alapvetően az egyes panaszosok életét, társadalmi státuszát, vagyoni helyzetét feltáró vizsgálatra lenne szükség ennek megállapításához, azért a jegyzőkönyvben is találhatunk fontos kiindulópontokat. Bizonyos jelek ugyanis arra utalnak, hogy nagy valószínűséggel a társadalom peremén élők fordultak elsősorban a lelkészhez, ha vitás ügyük volt családon belül. Annyi bizonyos, hogy hivatalnokok, honoránciorok vagy a társadalmi elit más tagjai, de még módosabb gazdák családjai sem szerepelnek a jegyzőkönyv lapjain – legfeljebb, a paphoz forduló szolgálójuk ügyében, tanúként. Többnyire özvegyasszonyok, szolgálók, béresek, kocsisok és családtagjaik fordultak Haanhoz, akik egyebek mellett például egy elszakadt ingvállon, egy csizmajavítás árán vagy néhány váltóforinton vesztek össze annyira, hogy akár a tettlegeségig is elfajuljon a konfliktusuk.

Hozzá kell persze tenni azt is, hogy önmagában az, hogy zömében zsellérek, cselédek, szolgálók bukkannak fel a jegyzőkönyv lapjain, a nagylaki foglalkozási adatokat tekintve nem meglepő. A foglalkozási csoportokat nézve az elithez tartozónak tekinthető honoráciorok 35-en voltak, a kereskedők 15-en, az iparosok 261-en, a földbirtokosok 535-en. A földbirtokosok döntő része azonban fél- vagy negyedtelkes jobbágy volt korábban, s a jobbágyfelszabadítás nyomán lettek a korábban megművelt földjük birtokosaivá – esetükben tehát nagyrészt nem tehetős nemesekről van szó. Ezzel szemben a zsellérek, napszámosok, szolgálók, iparos és kereskedelmi segédek száma összesen 1728. A családfők foglalkozását tekintve tehát a nagylaki családok 66,7%-a bizonyosan a legszegényebb társadalmi rétegek közé tartozott, de rajtuk kívül a több mint 20%-ot kitevő földbirtokosok jelentős része is inkább a szinte egyik napról a másikra élő szegények számát gyarapította.⁷⁷

Azonban ennek ellenére is adja magát a kérdés, hogy a 300-400 tehetősebb család mindegyike (akiknek egy jelentős része minden bizonnyal evangélikus volt) példás harmóniában élt, és soha egy hangos szó nem hallatszott köztük, olyan hangos legalábbis biztos nem, amely miatt Haanhoz kellett volna fordulniuk? Nos, önmagában aligha lehet erről szó, bár érdemes azért Péter Katalin egyik megjegyzésére is figyelni, aki szerint egy felmerülő családi, házastársi vita esetén nagyon nem volt mindegy, hogy a házaspár egy szűk, akár csak egyszobás vályogfalú házban vagy egy kúria két szárnyában élt.⁷⁸ Egy olyan fizikai térben, ahol nincs lehetőség elvonulni a kiobbanni készülő, lappangó konfliktus elől, szűkebb a konfliktuskezelés eszköztára is (hiszen nincs hová elvonulni előle), így a választható lehetőségek közt nagyobb esély van arra, hogy a felek a verbális vagy akár a fizikai erőszakot válasszák. Arról nem is beszélve, hogy ekkoriban a lelkeszi tekintély erodálódása is regisztrálható folyamat volt, s meglehet, hogy egyszerűen azért a legszegényebbek, a

⁷⁷ Ruszoly, 1978. 252.

⁷⁸ Péter Katalin: Házasság a régi Magyarországon – 16–17. század. Budapest, L Harmattan, 2008.

legkiszolgáltatottabbak jelennek csak meg a jegyzőkönyvben, mert az ő szemükben a lelkész informális hatalma még jóval erősebb volt, mint a magasabb státuszú, jobb vagyoni helyzetű hívek esetében.

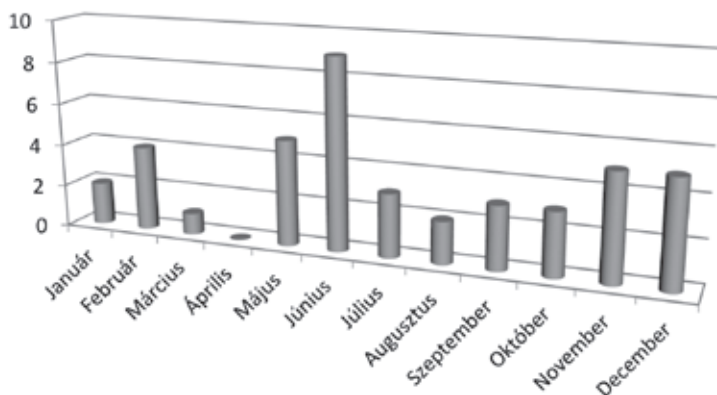
Konfliktusok térben és időben

A nagylaki szlovák evangélikusok életvilágának volt egy még nem említett, fontos jellemzője, amelyben komolyan különböztek a város más, korábban odatelepült lakosaitól, a szerbektől vagy a románoktól. Mivel ugyanis a román lakosok megtartották a város határához közeli földjeiket, az 1803-ban betelepülő szlovákok többnyire a távolabbi, a város központjától sokszor 5-6 óra járóföldre fekvő részeket kapták meg.⁷⁹ Ez történetünk szempontjából is kiemelkedően fontos, a szlovák evangélikus családok hétköznapjait alapvetően befolyásoló tényező volt, hiszen a munka a románokkal és szerbekkel szemben a szlovák családfőt, illetve általában a földeken dolgozó férfiakat napokra, de akár hetekre, hónapokra is a távoli tanyákhoz kötötte.⁸⁰ Így a család két fele közti kapcsolat tavasztól őszig sokszor csak arra szorítkozott, hogy az asszonyok időről időre ételt küldtek ki férjeiknek a tanyára – ahogy ez meg is jelenik majd a jegyzőkönyvben.

⁷⁹ Slováci na Dolnej zemi. In: Národné Noviny XVIII 1887. c. 137.

⁸⁰ Palugyay, 1855. 292.

A jegyzőkönyvben szereplő konfliktusok eloszlása hónapanként



Nagyon úgy tűnik azonban, hogy a mezei munka komoly tényezőt jelentett a konfliktusok kirobbanása kapcsán is. Ha ugyanis megnézzük, hogy a jegyzőkönyv írásának kerek négy éve alatt jellemzően mikor fordultak számukra feloldhatatlannak tűnő konfliktusaikkal Haanhoz a nagylaki evangélikusok, érdekes mintázat rajzolódik ki (tegyük hozzá ismét, hogy kontrollforrás, illetve jelentősebb forrásmennyiség híján az itt megfogalmazottak jó esetben is csak hipotézisnek tekinthetők). Ezen alacsony esetszám alapján azonban arra a következtetésre juthatunk, hogy dologidőben, a tavaszi nagy munkák idején és a késő nyári-őszi munkaszezonban, a betakarítás hónapjaiban alig van konfliktus. Márciusban például egyetlen bejegyzés született csak, áprilisban egy sem. Július és október között is 2-3 konfliktus volt csak a négy év alatt összesen. Novemberben és decemberben azonban 5-5, májusban szintén 5, júniusban viszont már 9 vitát rögzített Haan. A téli hónapokban elhárapózó durva agresszióra logikus magyarázat, hogy az egész éves különélés után egy szűk térben volt összezárva a család, s így könnyebben kirobbantak az addig „jegelt” konfliktusok. A május-júniusi kicsúcsosodásra szintén magyarázat, hogy ekkorra lezárulnak a tavaszi munkák, az ősziak viszont még nem kezdődnek el – hiszen az aratás kezdete mindig valahogy június-július fordulójára esik (egyes hagyományok szerint

Péter-Pál napja, június 29., mások szerint Sarlós Boldogasszony napja, július 2.). A tanyákról már bejöttek a férfiak, de a munka még nem terheli le őket. Sokatmondó ebből a szempontból, hogy a júniusi konfliktusok fele június utolsó napjaira esett. Logikus magyarázat lehet talán, hogy a nagy munkák kezdetének előestéjén, az utolsó pihenőnapokon gyakrabban került elő a pálinkásüveg, amelynek aztán a kemény betakarítási munkák során nem volt már helye a tarisznyában.

A panaszok típusai

Az asszonyokkal szemben alapvetően kétféle panasszal élnek férjeik. A leggyakoribb panasz a „hütlenségük”, illetve, hogy elhagyták férjüket (erről később részletesebben is szó lesz). A másik, a férjeket panaszra sarkalló ok, ha az asszony nem elég dolgozós, azaz férjük szerint (de Haan megfogalmazásában): *„rendetlen és rossz gazdaasszony”* *„lusta, rendetlen, tuny, külön akar gazdálkodni”*. Roszinszky János egyenesen el is akart válni nejétől (a Haanhoz forduló 21 házaspár közül egyedül), mert az *„feslett életű, pazar, lusta, dologtalan és testileg is romlott mert szája büdös”*. Általában e második típusú vád kapcsán merül fel az is, hogy az őt munkára ösztökélő férfinak felesége *„vissza feleselget”,* s nem akar engedelmessé válni.

A férfiak hütlensége (amint ezt hamarosan szintén látni fogjuk) jóval kisebb súllyal esett a latba, bár olykor meg-megjelent a jegyzőkönyvben. Náluk első helyen egy másik panasz, az erőszakosság áll – a fenyegetéstől a konkrét tettlegességig. Tóth András például *„azzal fenyegette nejét, ha ellene panaszra menne, tehát az udvaron taposni és öszverugni fogja, mint a kutyát”*. A férj aztán be is váltotta fenyegetését: *„Mikor már illyesek miatt egyszer a Zajacz urnál bevádolta, csakugyan egy lábszíjjal nagyon el is verte nejét.”* Egy másik esetben *„Palow Jánosné egészen öszvevérezve jött hozzám, kit is férje megvert egy csizmával a fején, azért hogy a kenyeret nem úgy sütötte meg, mint kellett volna.”* Csizsmarik János hasonló okból verte meg a feleségét. Egy szemtanú szerint *„az utcán már egyszer pofozta nejét, most ököllel verte. Az igaz, hogy ami,*

hogy az étel paprikás volt; ő beteg lévén, többször kérte nejét, hogy ne paprikázza erőssen. Neje többször mondta: *Iszen! csak tudunk már anyére való ételt készíteni.* Volt olyan, aki ostorral verte a feleségét, volt olyan, aki el is törte rajta a nyelét. Más egy nagy bunkósbót hajított a neje felé *„s ha találja, talán agyon veri vele, oly erővel volt az hajítva”*. Megint más baltával kergette a feleségét vagy *„seprúzta”* az asszonyt.

Gyakran jelenik meg a férfiakkal szembeni panaszok között az alkoholizmus és a kártyázás, a korhely élet is. Az egyik vitás ügy tanúja úgy jellemzi például a férfit, hogy *„a férj dolgos – de részeges, korhely, iszonyú dühös. Már kabátját is elitta volt”*. Néhány esetben a dologtalanság is felmerül. Sőt, az istenkáromlás is komoly vád volt: öt esetben merült fel (általában nem önmagában, hanem mindig valamilyen más panasszal együtt), hogy az illető férfi *„Istenét, Krisztusát szidja”*.

Az erőszak határai

Illyés Gyula *A puszták népében* jegyzi meg: *„A férfiak hitvesüket – aki nek az illem tiltotta a védekezést – rendszeren szíjjal verték; később – egy Somogyból származott kocsis példájára s szinte divatból – csizmaszárral; ez fáj is, kellő hangot is ad, de csontot nem tör.”*

Illyés soraiból nem csak az erőszak szenvtelen ábrázolása érdemel említést. Az idézet ugyanis nagyon pontosan határozza meg a családon belül hallgatólagosan elnézett és az el nem nézett erőszak határait. A férfiak által elkövetett agressziót ugyanis sokáig – s ebben a korban még általánosan – hallgatólagosan normalitásként, a hétköznapi élet velejárójaként fogadták el. Bár a környezet gyakran rosszállotta ezt a magatartást, az volt a jellemző, hogy soha nem léptek közbe – mintegy elismerve ezzel azt, hogy a férfinak joga van megfenyíteni feleségét.⁸¹ Azonban ennek a típusú kegyetlenségnek nagyon pontos szabályrendszerei voltak,

⁸¹ Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Gondolat, 1981. 414.
Morvay Judit: *Asszonyok a nagycsaládban*. Budapest, 1956. 186.

amelyet Illyés plasztikusan ragad meg: az erőszakot, a családon belüli agressziót, a megfélemlítést ugyan a normalitás részeként ábrázolja – a maradandó sérülés okozása azonban („*de csontot nem tör*”) már nem fér bele.

Ebből a szempontból kifejezetten érdekes, hogy Haan bejegyzései szerint hol húzódtak a fizikai erőszak büntetőjogi határai. Egyes esetekben ugyanis Haan maga intézkedett, és elrendezte saját hatáskörében a fizikai erőszakkal is járó házassági konfliktust, míg más esetekben, törvényes bíróság elé való bűncselekményként értelmezve az erőszakot, a csendőrök kezére adta a bepanaszolt férfit.

A Haan által lejegyzett számos eset alapján azt mondható, hogy a leg-erősebb szabály a *láthatóság* volt. Ha a verésnek nyoma maradt, azaz látványos foltok, sebek maradtak utána, erősen vérzett vagy ágyban fekvő, mozgásképtelen beteggé tette az elszenvedőjét, az általában már a szolgabíró elé tartozott (talán van némi átfedés a mai nyolc napon belül és azon túl gyógyuló sérülésekről szóló kategóriákkal). Ez azonban mozgó szabálynak tűnik, és sokszor Haan mérlegelésén múlt, hogy világi hatóságok elé utalja-e az ügyet vagy sem. Ha senki nem látta az esetet és nem is volt nyoma a vizsgálat idején, jellemzően nem merült fel a „*criminalitás esete*”, még akkor sem, amikor egy mostohaapa úgy megverte felesége hároméves gyermekét, hogy az „*egészen elkékvülve, összetörve volt s az anyja az utczán a fenyőfák közt öszvezsugorodva találta, hová a szegény három éves teremtés félelmében bujt volt.*” Pedig ebben az esetben, bár a verést magát senki nem látta, a látható sérüléseket tudta volna tanúsítani „*Póli özvegynő, ki a gyermeket akkor kente*”. Ellenben, ha számos tanúja volt a férj brutalitásának, akkor az illető nagyobb valószínűséggel került a csendőrök kezére, még akkor is, ha Haan az áldozat maradandó sérüléséről nem tesz említést: Málinka Jánosnét például a férje „*tanyán sok tanuk előtt nagyon összeverte, rajta ostornyelét is öszvetörte, hajánál fogva kocsihoz huzta, kocsiira fölvetette, itthon ismét verte*”. Sőt, emiatt még az asszony anyja is börtönbe került, aki otthon bekapcsolódott a verésbe (míg önmagában az ő tette alighanem nem minősült volna börtönbüntetést maga után vonó tettnek).

E határok képlékenységéről Janecsko János esete tanúskodik, aki maga ment panaszkodni nejére, hogy folyton veszekednek: *„emiatt a férj lerántotta őt a patkáról, de nem verte meg se most, sem az előtt; azonban a nő még is elhagyta őt”*. Janecskónak a maga részéről a lelkiismerete tiszta volt, hiszen nem ütötte meg asszonyt. Haan azonban mégis magát a feljelentőt küldte azonnal börtönbe, mivel a „patkáról történő lerántással” *„feleségét, ki a nélkül is terhes, úgy elkinozta, hogy járni sem tud”*. A férj tehát úgy gondolta, hogy a pap majd neki ad igazat, ezért is ment el hozzá. Haan azonban más szempontokat vett figyelembe, történetesen azt, hogy a terhes asszony fekvő beteg lett – sérülése tehát jól látható volt, s egyértelmű volt a pap döntése: *„feladtam az illetőt [azaz a férjet] a Járásbíróság elé”*.

Nem mellékes az sem, és a gyermekekhez való viszonyról sokat elárul (mind a családfők, mind a pap részéről), hogy a gyerekek (szinte mindig a mostohagyerekek) elleni erőszak esetében Haan egyáltalán nem vizsgálódik – az egyébként is bepanaszolt férfiak bűnlajstromán ez mindig csak egy a sok vétek közül. A fent idézett esetben például, amikor a gyermek elmenekült a verés elől a fenyőfák közé, nem is ezt jelentették: maga a férj ment panaszra Haanhoz, hogy a neje elhagyta, s csak ezután, a vizsgálat során derült ki, hogy a gyermek is vétlen elszenvedője lett a házasságon belüli konfliktusnak, pontosabban a férfi agressziójának (és ráadásul az ügy elrendezésekor a lelkész szóba sem hozza a gyermek megverését).

Az asszony helye a családban

A magyar néprajztudomány megállapítása szerint a 19. századi paraszti házasságokban aligha beszélhetünk egyenrangú felekről – az asszonyi szereppel kapcsolatos elvárások közelebb álltak a cseléd, mint az élettárs fogalmához. A férj engedélye nélkül az asszony nem cselekedhetett önállóan gyakorlatilag a gyerek szükségleteinek ellátásán kívül semmiben,

s e patriarchális jogkör még az asszony magatartására is kiterjedt.⁸² A feleség alárendelt szerepének ezen felfogása Haan jegyzőkönyvének szinte minden sorában megragadható. Akár a panaszt tevő férj, akár a – sokszor női – szemtanúk elbeszélésében, akár Haan reflexiójában, de gyakorlatilag minden alkalommal normaszegésként, az elvart, társadalmilag konszenzusos viselkedési szabályok felrúgásaként jelenik meg, ha az asszony önálló véleményt fogalmaz meg, ha nem engedelmeskedik mindenben szó nélkül a férjének. Haan a házastársi viták egy jelentős részét például úgy írja le, hogy az asszony „nyelves,” „vissza feleselget,” férjének „nem akar engedelmeskedni”. Sőt, két női szemtanú úgy beszélt egy adott ügyben a megvádolt asszonyról, hogy „elégedetlen és nem akar urától félni”. Maga Haan nem csupán leírja, de erősíti is ezt a diskurzust, amikor a békéltetéseknel megjegyzi, hogy arra intett egy asszonyt, hogy „nyelves ne legyen, napjának [anyósának] és férjének vissza ne feleselgessen”. Más esetet úgy intézett el: „Summa summarum, a férj néha zsarnok, az asszony nyelves. Mind kettő ígérte, hogy megjavul és békén mentek haza.” Más megfogalmazásban ugyanez: „a nőt arra intém, hogy nyelvének parancsoljon”. Arról nem is beszélve, hogy ezek a patriarchális, férfiszempontú békéltető megoldások akkor merültek fel általában, amikor az asszony segítséget kért a paptól, mert a férje megverte.⁸³

Más típusú említésekből is kiderül, hogy az asszonyokat korlátozott cselekvőképességű személyként kezelték. Több esetben is az látható, hogy amikor egy özvegyasszony ügye került Haan elé, az asszony nor-

⁸² Tárkány Szücs, 1981. 414. Morvay, 1956. 186.

⁸³ Fontos kontextus, hogy ennek a szerepfelfogásnak komoly bibliai gyökerei voltak: „Ti asszonyok a ti saját férjeteknek engedelmesek legyetek, mint az Úrnak. Mert a férj feje a feleségének, mint a Krisztus is feje az egyháznak, és ugyanő megtartója a testnek. De miképpen az egyház engedelmes a Krisztusnak, azonképpen az asszonyok is engedelmesek legyenek férjöknek mindenben.” Ugyanakkor érzékelhető Haan bizonyos döntéseinél az is, hogy nemcsak az asszony engedelmességről szóló sorokat vette figyelembe a viták elrendezése során, hanem annak folytatását is: „Ti férfiak, szeressétek a ti feleségeket, miképpen a Krisztus is szerette az egyházat, és Önmagát adta azért [...]. Úgy kell a férfiaknak szeretni az ő feleségöket, mint az ő tulajdon testöket.” Pál apostolnak az Efézusbeliekhez írt levele, 5. rész.

maszegő viselkedéséért nem maga az asszony, hanem rokonai (nagybátyja vagy anyja) voltak felelősek. Sőt, amikor nem a férfi akarata érvényesült felesége felett, hanem az asszony „uralkodik kénye szerént gyáva, együgyű férjén”, Haan nemes egyszerűséggel azzal fenyegeti meg az asszonyt, hogy megbilincseltetve viteti a csendőrökkel a battonyai tömlöcbe.

Hűség és hűtlenség

Ezek után szinte magától értetődő, hogy a házastársi hűtlenség is más megítélés alá esik a férfi és más a nő esetében.

Az asszonyi hűtlenség alapvetően háromféleképp jelenik meg a szövegekben. Az egyik, amikor a férj panaszt tesz, hogy felesége hűtlenül elhagyta őt, s néha hozzáteszik ilyenkor, hogy az asszony „mással tart”, „mással él”, azaz, a korabeli kifejezések szerint megcsalja őket. Ezeket a panaszokat Haan mindig kivizsgálja, tanúkat hív, de néha maga is megjegyzi, hogy a vádaskodásnak szerinte nincs alapja, mert becsületesnek látszik az asszony. Ez persze nemcsak azt jelzi, hogy Haan igazságosan próbálva dönteni, meghallgatta a másik felet és külső, kívülálló szemtanúkat is hívott, hanem hogy a korban úgy gondolták: bizonyos külső, szemmel látható jegek alapján is lehet ítélni a hűtlenségről/hűségről.

A második eset, amikor a férj, Haan megfogalmazásában „kurvázza”, „összekurvázza” feleségét: ez általában egyáltalán nem a hűtlenség kontextusában jelenik meg, hanem a feleség (sokszor nyilvános, mások előtt történő) megalázásáról szól. Sok ilyen esetben ugyanis tanúk igazolják, hogy a férj „az asszonyt kurvázza,” például azért, mert „a dologra hajtotta őt”. Azt, hogy a viták során ez egy eszköz a férj számára, hogy megalázza feleségét, azt Haan is pontosan tudta, így a legtöbb esetben bocsánatkérésre kényszerítette a férjet.

Van viszont a harmadik eset, amikor az asszonynak „híre van” a városban. Ha az terjedt a városban, hogy az asszonynak szeretője vagy szeretői voltak, Haan nem kételkedett, nem vizsgálódott, sőt, ha egy telje-

sen más ügyben került elé az asszony, akkor is súlyosbító körülményként vette figyelembe ezt. Az említett asszonynak például, aki azzal a panaszszal kereste fel, hogy a férje véresre verte pusztán azért, mert nem jól sütötte meg a kenyeret, Haan végül nem segített, mert a városban „általános híre” volt az asszonynak. Felajánlotta ugyan, hogy összebékélteti őket, de amikor az asszony kijelentette, hogy nem akar békülni az őt összeverő férfival, Haan annyiban hagyta a dolgot – holott más esetben alighanem egyből a járásbíró elé utalta volna az erőszakos férj ügyét. Az tehát, ha egy asszonynak „híre” volt, nem egyszerűen azt jelentette, hogy pletyka terjed arról, hogy szeretője van – egyértelműen normaszegőként tartották számon, aki kevesebb védelemre számíthatott a lelkész előtt.

Mindez persze azt is jelenti, hogy voltak a kortársak által egyértelműnek gondolt külső jelek, egy olyan kódrendszer, amely alapján a közösség eldöntötte, hogy az asszony becsületes-e vagy sem. Alighanem komoly jelentősége volt annak például, hogy mennyire veszi fel és tartja meg a szemkontaktust,⁸⁴ vagy hogy a kor normáihoz képest mennyit enged látatni a ruhája: kivillan-e a bokája, meddig tűri fel az ingujját, mennyire van begombolva, milyen a hajviselete stb. Alighanem ide sorolható az a fenti eset is, mely szerint az asszony bűne az volt, hogy elfogadható ok nélkül sokat mutatkozott együtt olyan férfival, aki nem a férje. De e kódrendszer más elemeit is ismerjük. Ilyen például, ha a nőt kocsmában látják, vagy ha ott idegen férfival táncol. Az első bejegyzés szerint például „1851 sept 30án panaszt tett Csernaj György felesége Matejszko Pálra, hogy miután ez sokszor tanczol leányával, ablaka alá járogat, Matejszko neje többször össze kurvázta leányát szerelem féltésből. [...] Matejszko sokszor részeg s korcsmákba jár. Megintetett, hogy ezt ne tegye, miután

⁸⁴ Mikszáth egyik novellájában kifejezetten egy szerelmi háromszög kapcsán írja a következőket: „Higgyétek meg, hogy a tanítóné alattomos. Nézzétek csak a szemét, hogy világol, valami zöldes fény hogy bogárzik benne. Csakhogy ki nézegetné a Kuprinyiné szemét? Különben is mindig le volt sütvé, ha végigment a falon, vagy ha vasárnap megjelent a templomban [...]. Eh, bizonyos asszonyokról azt se tudja az ember, hogy van-e szemük.” Mikszáth Kálmán: A kis szeplős. In: Mikszáth Kálmán: Nem kell mindent tudni. Elbeszélések. Budapest, Osiris, 2001. 20.

neje s gyermeke van. A leány éjjel korcsmába ment, vele beszélteni, mi gyanússá teszi őt. Megintetett, hogy ezt ne tegye, ha becsületét szereti.” A kocsmába járás más esetben is „bűnjelnek” minősült.

Mivel a közösség véleményének óriási szerepe volt az egyén életében a korban, éppen ezért a házasságtörésre vonatkozó pletykákat Haan legalább olyan komolyan vette, mint az összes többi ügyet. „*Franko Mihály-né Erzsébet panaszt tón Osztrjbanszky Mariára, férjnél Fabriczky Jánosnál, hogy az több helyütt nevezetesen Kujanéknál mondá, hogy férjével hála. Ezt beszélte az ő nénje Judit. Miután igaznak találtam, hogy Fabriczkyné csakugyan azt beszélte, midőn férje éjszaka tőle kiment pisilni, és ő utána lopózott: „moj muž azda s gazdinow spaw”⁸⁵ és ez el is hiresztelődött; keményen a sírásig megdorgáltam, megintettem s előttem kezet adott Frankónénak, hogy többé reá rosszat beszélni nem fog, férjéről rosszat nem gondol.” Persze Haan ezekben az esetekben sem járt el egyformán. Amikor nem a szolgáló terjeszti gazdaasszonyáról a pletykát, hanem a gazdaasszony a szolgálóról, Haan is máshogy írja le az esetet. Amikor Susták Pálné terjesztette azt a hírt, hogy szolgálója, Tucsni Mihályné a tanyán férjével, Sustákkal csókolózott, Haan alaposan kivizsgálta az ügyet, míg Fabriczkyné esetében fel sem merült, hogy igaz lehet a pletyka, egyből keményen leszidta a férje hűségében kételkedő asszonyt.⁸⁶*

Míg a férfiak gyakran fordulnak Haanhoz azzal, hogy feleségük hűtlenül elhagyta őket, a nők soha nem mennek emiatt panaszra. Ha a jegyzőkönyv szerint fény is derül egy-egy férji hűtlenségre, soha nem az asszonyok kezdeményezése nyomán derül ez ki, hanem a legtöbbször úgy, hogy maga a férj ment panaszkodni, s amikor az asszonyt is meghallgatta Haan, akkor derült ki, hogy a férfinak is van takargatnivalója. Egy szabályt erősítő kivétel van, amikor egy asszony, Császtvainé kéri Haant,

⁸⁵ „A férjem talán a gazdaasszonnyal hált.”

⁸⁶ Ezt erősíti Zuberetz Mátyás esete is: „Zuberetz Mátyás panaszt tett előttem, hogy Tuška Mihály, Semetka János kertésze, azt mondotta volna, hogy Zuberetz Mátyás feleségét valakivel felcsináltatta, s hogy azon pénzért ruhát vett, lajblit. [...] Ítélet – Az első számú Tuška Mihály tettét önként megvallotta s általam azzal büntettetett: hogy az orgonára 1 pftot fizet s azon kívül a pör költséget megfizette.”

hogy „*hogy azon ügyet, melly szerint férje Miklós Györgyné törvénytelen gyermekének atyja lett, szedjem rendbe*”. Ez azonban nyílt titok volt, hiszen Haan egy hónappal korábban keresztelte a gyermeket, és a három éve özvegy Miklósné maga is azt állította, hogy Császtvai az apa, amit Császtvai készségesen elismert a keresztelőn – igaz, az ügynél jelen volt egy csendőr káplár is... Sőt, Császtvairól alapvetően pozitív képet alakít ki Haan, akitől ugyan nem követel semmit a gyermek anyja, ő mégis „*jó szívből*” ad 15 váltóforintot, és még azt is megígéri, hogy ezen túl becsületes házaseletet fog élni.⁸⁷

Másfajta problémát jelent a férfi hűtlensége, ha emiatt „*siphiliticus betegségben*” szenved. Bár a hűtlenség ténye nyilvánvaló, a válás lehetősége fel sem merül Haanban. Ebben az esetben Haan arra utasította a férjet, hogy gyógyíttassa meg magát, és ezt orvosi bizonyítvánnyal igazolja előtte: „*azután majd az én dolgom lesz, nejét hozzá adni s házassági magok viselete felett örködni*” – teszi hozzá. Egy másik esetben azonban hiába ment Haanhoz panaszra az asszony, hogy férje, azon túl, hogy veri őt, még szexuális úton terjedő betegséget is átadott neki. Mivel a férj már meggyógyult, Haan az asszony betegségével nem törődött, sőt még őt intette „*kedvességre, tisztaságra, dolgosságra*”, hogy a házasságuk rendbe jöjjön.

A válás elmélete és gyakorlata

Tudjuk, hogy az evangélikus hívek számára volt elméleti lehetőség arra, hogy felbontsák házasságukat. Haan jegyzőkönyvéből pedig az is kiderül, hogy nem egy olyan házaspár fordult hozzá, ahol kibékíthetetlen ellentétek voltak a felek között. Ennek ellenére egyik pár sem vált el – Haan

⁸⁷ Nagylakon az 1850-es népszámlálás adatai szerint 148 özvegy és 283 özvegyasszony élt. Palugyay, 1855. 292. Az özvegyek magas száma szempontunkból azért érdekes, mert ezek a sokszor még fiatal, húszas vagy harmincas éveikben járó férfiak és nők többször felbukkannak a jegyzőkönyvekben a házasságon kívüli viszonyok szereplőiként vagy a házasságon kívül született gyermekek szüleiként.

ugyanis úgy tűnik, inkább vállalhatónak tartotta egy nem működő házasság összetartását vagy akár azt is, hogy a felek külön éljenek, mint a válást (ami némileg ellentmond a fent idézett irányelveknek, amely szerint egy házaspár nem élhet külön, csak ha törvényesen elváltak).

Haan azonban még akkor is, amikor mindkét fél határozottan és több, egymást követő alkalommal is kinyilvánítja, hogy el akarnak válni egymástól, inkább lebeszélni próbálja őket. A férjet például így győzködte: „előterjesztettem neki, hogy a pör hosszú lesz, belevéni, utoljára meg sem házasodhatik. Költségbe kerül – a nő tán megjobbítja magát – esküszegő nem lesz – mind hiába”. Még akkor sem lépi meg Haan ezt, amikor egy diszfunkcionális házasságban már az asszony életét veszélyezteti a férj erőszakossága: „De harmadnapra ismét panaszra jött, hogy férjével együtt fonókán lévén s onnan estve haza jövén a férj minden ok nélkül egy nagy bunkós botot hajított utána s ha találja, talán agyon veri vele, oly erővel volt az hajítva. [...] Ennél fogva azt rendeltem, hogy nevezett Kepenyésné menjen szolgálni, míg férje kijózanodik.” Sőt, amint látni fogjuk, még az is előfordult, hogy csendőri karhatalommal, erőszakkal tartott egyben láthatóan elválni szándékozó párokat.

Ebből a szempontból Haan Jegyzőkönyve ha nem is az utolsó pillanatban, de mindenképp az egyházfegyelmezési feladatkör e szegmensének jelentős átalakulása előtt mutatja meg e gyakorlatot. Néhány évtized múlva ugyanis végképp a múlt része lesz a diszfunkcionális házasságok egyetlen feszültséglevezető szelepeként működő papi mediáció. És nem csak arról van szó, hogy a felgyorsuló társadalmi szekularizáció szükségképpen erodálta nem csak az egyház, de az egyháziak tekintélyét is, vagyis a lelkész informális hatalma korántsem volt már olyan megkérdőjelezhetetlen a dualizmus évtizedeiben az adott közösségen belül, mint az 1850-es években. A polgári házasságról szóló 1894/XXXI. törvény 1895. október 1-i hatályba lépése után nem csak a házasság, de a válás intézményét is szabályozták (76–80. §) – s gyakorlatilag nincs olyan házastársi vita a Jegyzőkönyvben, amely 1895-től ne képezett volna jogalapot a válás megindításához. Hiszen a törvény szerint „A felbontást kérheti az a házastárs, akinek házastársa: 1. házasságtörést vagy természet

elleni fajtalanságot követ el, v. tudva, hogy házassága még fennáll, új házasságot (bigámia) köt; 2. szándékosan és jogos ok nélkül elhagyott, ha bírói felhívás dacára az életközösséget vissza nem állítja; 3. élete ellen tört, vagy őt testi épségét súlyosan bántalmazta.”⁸⁸ Vagyis, ha ezekre a konfliktusokra 1895 után került volna sor, a vitás feleknek egyáltalán nem lett volna szükségük a lelkész közbenjárására, gyakorlatilag bármely esetben megindíthaták volna a válás folyamatát.

„Passiv resistentia” vagy aktív konformizmus?

Haan határozott törekvése, hogy minden házasságot egyben tartson, még azért is érdekes, mert ezekben az esetekben gyakran fordult az állami erőszakszervezethez, vagyis a csendőrséghez. Mindez azért különös, mert Haan évtizedekkel később, az 1870-es években, vagyis egy teljesen más történelmi korszak, a dualizmus első éveiben a következőképp tekintett vissza erre az időszakra: *„a forradalom legyőzése óta, az volt az austriai kormánynak főtörekvése, hogy az osztrák birodalomból egy »egyesítéses birodalmat« vagy amint ők nevezték »ein einiges Oestrreichot« csináljanak. Hogy ezt kivihessék, Bach elárasztotta Magyarországot cseh és morva hivatalnokokkal, betiltotta Magyarország [történelmének] külön taníttatását az iskolákban, zsandárságokat (gendsarmes) hozott létre, kiknek feladata volt nem annyira a tolvajokat, rablókat elfogni, mint inkább minden szabadabb szót és mozgalmat megfigyelni és feljelenteni. [...] Mind ezen törekvések Magyarország passív resistentiáján hajótörést szenvedtek.”⁸⁹*

Haan Lajosra is igaz azonban alighanem az, ami a visszaemlékezést írók döntő többségére, akik nem feltétlenül tudatosan vagy direkt a torzítás szándékával, de jellemzően hozzáigazítják véleményüket az emlék-

⁸⁸ <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89400031.TV&targetdate=&printTitle=1894.+%C3%A9vi+XXXI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycik&referer=1000ev>

⁸⁹ Haan, 2017. 119.

irat írása idején éppen aktuális közéleti-politikai normákhoz, és természetesen hatványozottan igaz ez arra, ahogyan saját egykori szerepüket értelmezik.⁹⁰ Ráadásul a Haan által emlegetett passzív rezisztenciáról is kiderítette a magyar történetírás az utóbbi évtizedekben, hogy ha esetleg létező jelenség volt is, a kortársak felnagyították jelentőségét. A mítosz szerint ugyanis 1849 után nagy tömegek szegültek szembe az államhatalommal olyan passzív formákban, mint hogy nem vállaltak hivatalt, nem fizettek adót vagy más módon szabotálták a központi rendelkezések érvényesítését, és végső soron ez vezetett el az önkényuralom bukásához és az 1867-es kiegyezéshez.⁹¹ Valójában azonban sokan voltak azok, akik részt vettek a fennálló rend fenntartásában, de legalábbis együttműködtek az illetékes hatalmi szervekkel.

A forrásokból az derül ki, hogy nem volt ez másképp a nagylaki evangélikus egyházzal sem. Hiába volt ugyanis ostromállapot, hiába volt betiltva minden gyülekezés, hiába számolta fel a bécsi kormányzat az evangélikus egyház autonómiáját és hiába voltak a presbiteri gyűlések is betiltva, Nagylak mégis kivételes helyzetben volt: *„Csabán 1850. Július óta minthogy a haza ostrom állapotban volt egész 1854 eszt. Juniusig nem tartattak presbyteri gyűlések, de az egyházat egy 13 tagból álló választmány igazgatta. Mi ellenben Nagylakon akadálytalanul tartottuk ezen időtartam alatt is akár presbyteri gyűléseket az iskolában, akár közgyűléseket a templomban.”*⁹² Ez nyilvánvalóan nem lehetett véletlen: Haanékkal azért kivételezhettek, mert az illetékes hatóságok kellően megbízhatónak tartották a nagylaki evangélikus egyházközséget és az élén álló két lelkészt, a gyűlések megtartását pedig külön engedélyeztetni kellett.⁹³ És ebben a kontextusban az sem lehet véletlen, hogy bár

⁹⁰ K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In: Szekeres András (szerk.): A történetész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan–Atelier, 2003. 87.

⁹¹ Pap József: A passzív ellenállás, a neoabszolutizmus korának mítosza? In: Aetas, 2003/3-4.

⁹² Haan, 2017. 93.

⁹³ EOL, Békés Megyei Esperesség, 13. d. IX. Intézmények, 352. 1853. június 20. A nagylaki egyházgyűlés Bánfy József biztos jelenlétében megtarthatása.

Zayacz és Haan célul tűzik ki, hogy 1853-ban kiadott könyvükben Nagylak lehető legteljesebb történetét adják, s például hosszú oldalakat szentelnek a Nagylakot a 15. században birtokló Jaxits család genealógiájának (amely az egész történeti rész hat és fél oldalának több mint a felét, három és fél oldalt foglal el), addig a város története náluk 1846-ban, a római katolikus egyház alapításával megszakad, sőt a 35 oldalas könyv lapjain egy szót sem ejtenek arról, hogy 1848–1849 során bármi is történt volna akár az országban, akár a városban.

Haan sok más esetben is tapasztalható konformizmusának nemcsak a nagylaki evangélikus egyház nagyobb mozgásteré miatt van komoly jelentősége, hanem más okból is. Ugyanis volt néhány eset, amikor Haan aktívan együttműködött az általa az 1870-es években megvetett csendőrséggel: kihasználta fenyegetési potenciáljukat, utasította őket, parancsokat, feladatokat adott nekik. *„Négy cs. k. csendőr jelenlétében Demjant és nejét felcitolván, három ízben kérdém: akarja é nejét magához fogadni vagy sem? s ő makacsul válaszolá, hogy nem! Ekkor tömlöczbe záratni parancsoltam a csendőröknek meghagyván, hogy öt egy óra mulva vason kísérvék Battonyára a főszolgabírószághoz. Erre meglágyult Demján, jobbulást ígért, feleségét magához venni ígéré s még az nap szállást keres itt s már most együtt laknak.”* De ugyanaznap intézte Kollár Sámuel ügyét is: *„Kollár Sam. nőül vette egy év előtt Bracsok Mariát s eleinte Bracsok Maria anyjánál laktak, de ott Kollár az anya secaturait ki nem állhatván, máshova költözött s kívánja hogy neje is hozzá menjen lakni. Az említett 4 csendőr előtt felcitoltam őket, a két fiatal hajolt tanácsomra, de a nyelves s különben is rossz hirü asszony sehogy [...]. Kovácsházán beszólottam a csendőr strázsmesterhez, s miután évenként csak kétszer járok Bánhegyesen, valamint a Demjan s ugy a Kollár párt is figyelmükbe ajánlottam.”* Egy másik esetben az agresszív és javulást nem mutató férj kapcsán csak annyit vet oda könnyedén: *„Ha még egyszer szavát szegi a férj, bezáratom.”* Az 1870-es években a csendőrök szerepét igen negatívan szemlélő lelkésznek egykorúan, az 1850-es években tehát jóval kevesebb aggálya volt ezzel az állami erőszakszervezettel szemben – az együttműködés kölcsönös és rugalmas volt.

ÖSSZEFOGLALÁS

Haan Lajos jegyzőkönyvén (és újra fontos hangsúlyozni: az ő centrális, hatalmi pozícióban lévő látásmódján) keresztül elsősorban egy zárt közösség, a nagylaki evangélikus szlovákság életébe, sőt egy mindeddig ismeretlen világba, a parasztcsaládok hétköznapijaiba nyerhetünk bepillantást. A Haan által elénk tárt történetekből sokat megtudhatunk a korabeli házasságok belső világáról, a férfi és női szerepek határaitól és korlátairól és a köztük lévő egyenlőtlenségről, a verbális és fizikai erőszak kereteiről, ugyanakkor a családok legbensőbb életébe megkérdőjelezhetetlen döntőbíróként beavatkozó lelkész informális hatalmának kiterjedtségéről is. (Sokatmondó mindemellett, hogy a hagyományos lelkészi feladatkör, az egyházfegyelmezés során létrejött jegyzőkönyvben valójában klasszikus egyházi vétségek szinte egyáltalán nem szerepelnek.)

A jegyzőkönyv lapjairól azonban az is kiderül, hogy a hétköznapi életben az olyan, a korhoz köthető ideáknak, mint a törvény előtti egyenlőség, a levert szabadságharc utáni nemzeti ellenállás vagy épp a romantikus szerelmi házasság, még kevés hatásuk volt. Hiszen a módosabb rétegek tagjai eleve nem kerültek fegyelmi ügy miatt Haan elé, s ennek aligha az volt az oka, hogy az elit tagjait képező házaspárok mindannyian harmonikus kapcsolatban éltek egymással. Sokkal inkább azt jelezheti ez az aránytalanság, hogy még az egyházfegyelmezés szabályai sem vonatkoznak egyformán egy telkes gazdára és egy szolgára. Haannak az állami erőszakszervezethez, a csendőrséghez való viszonya pedig épp elmentmond az 1870-es években már általa is hirdetett passzív rezisztencia

elméletének, hiszen az ekkoriban ellenségként megjelenített, a szabadságot elnyomó csendőrség tagjaival egykorúan, az 1850-es években még kifejezetten jó munkakapcsolatban volt, sőt a neki nem engedelmeskedő egyháztagokat épp a csendőrökkel vagy legalábbis fenyegetési potenciáljukkal bírta jobb belátásra. Még akkor is így tett, amikor az illetők törvény adta jogukkal élve el akartak válni. Ez utóbbi eset, de gyakorlatilag valamennyi, a jegyzőkönyvben felmerült ügy azt bizonyítja, hogy a házasság modern, romantikus felfogása még igen messze volt a hétköznapi gyakorlattól, vagyis a minden eszközzel fenntartani igyekezett, gazdasági alapú, praktikus megegyezéseken alapuló házasságtól.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Evangélikus Országos Levéltár

Békés Megyei esperesség, 12. d. VIII/3. 69. Zayácz Dániel censori jelentése 1844. szeptember 16-ról.

Békés Megyei Esperesség, 13. d. IX. Intézmények, 352. 1853. június 20. A nagylaki egyházgyűlés Bánfy József biztos jelenlétében megtarthatása.

Békés Megyei esperesség, 17. d. Baross Károly Placskó Istvánnak 1852. november 24-én.

Békés Megyei Könyvtár

Haan Lajos: Békéscsabai evangélikus segédlelkészek. Emlékül feljegyezte Haan Lajos 1882. Kézirat.

Kiadott források és szakirodalom

Az érzelmek története. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2017. évi gyöngyösi konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. Lukács Anikó, Tóth Árpád. Budapest: Hajnal I. Kör Társadalomtörténeti Egyesület, 2019.

Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képben. Magyarország II. 7. kötet. Budapest, 1891.

Borgula, Michal–Švihran Ladislav: Tu sa usadíme. Slováci v čabianskej oblasti. Bratislava, Tatran, 1979.

Coontz, Stephanie: *Marriage, A History From Obedience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage*. New York, Viking, 2005.

Coontz, Stephanie: *The Social Origins of Private Life: A History of American Families, 1600–1900*. New York, Verso, 1988.

Deák István: *A törvényes forradalom (Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben)*. Budapest, Gondolat, 1994.

Deáky Zita: „Jó kis fiúk és leánykák”. *A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon*. Budapest, Századvég, 2011.

Demmel József: „Dolnozemské mestočko, ktoré začalo strácať dedinský charakter”. Lajos Haan a prvé dejiny Békešskej Čaby. In: *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe. – Békešká Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku*, 2018.

Demmel József: Egy „falusi characteréből kivetkőzni kezdő alföldi város”. Haan Lajos és Békéscsaba első várostörténete. In: *Fejezetek a békéscsabai szlovákok múltjából és jelenéből*. Eds.: Miroslav Kmeť, Tuska Tünde, Uhrin Erzsébet. Békéscsaba, MSZKI, 2018.

Demmel József: Szlovák lelkész, magyar történész, békéscsabai polgár. Haan Lajos naplója és levelezése. In: „aki tót pap létére is magyar író”. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Szerk. Katona Csaba–Demmel József, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, Békéscsaba–Budapest, 2017.

Dusnoki-Draskovich József: Följegyzések Zsilinszky Mihály pályakezdéséről. In: Erdész Ádám–Katona Csaba: *A múlt felfedezői. Epizódok és arcélek a Magyar Történelmi Társulat és a Békés Vármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat múltjából*. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2011.

Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik*. Pest, 1851. 3. kötet.

Géczi Lajos: Csanád megye igazgatásának átszervezése a neoabszolutizmus első éveiben 1849–1854. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. X. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1986.

Haan Lajos: „aki tót pap létére is magyar író”. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Szerk. Katona Csaba–Demmel József, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, Békéscsaba–Budapest, 2017.

Haan Lajos: Békés-csaba. A város története a kezdetektől a XIX. század harmadik harmadáig. Békéscsaba, Békés Megyei Közgyűlés Önkormányzati Hivatala, 1991.

Haan Lajos: Békés-Csaba mezővárosa hajdani és mostani állapotjáról, az ottani ev. ó templom százados ünnepe alkalmára. N. Várad, 1845.

Haan Lajos: Hazai evangélikus papokról, tanárokról, tanítókról szóló anekdoták. Békéscsaba, Békéscsabai Evangélikus Egyházközség, 2015.

Haan, Lajos–Zayácz, Dániel: Ó és Új Nagylaknak történetei az ottani evang. ágost. hitv. egyház félszázados ünnepekor / emlegették Zayácz Daniel, Haan Lajos. Szarvason, 1853.

Haan, Ludovít–Zajac, Daniel: Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan. Szarvas, 1853.

Haan, Ludovít–Zajac, Daniel: Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan; do slovenčiny z pôvodného vydania v roku 1853 prepísal a doslov napísal Ondrej Štefanko. V Nadlaku : Demokratický zväz slovákov a čechov v Rumunsku : Slávia, 1994.

Haan, Ludovít–Zajac, Daniel: Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan; do slovenčiny z pôvodného vydania v roku 1853 prepísal a doslov napísal Ondrej Štefanko. V Nadlaku : Ivan Krasko – ESA, 2006.

Hellebranth János: Szarvas várossáról értekezett ugyanazon város százados ünnepi alkalmatosságára Hellebranth János, hites ügyész és jegyző. 1822. esztendőben november 3-án. Szarvas, 1822.

Héthegyi Erzsébet: A családi élet- s nevelésről. In: Életképek, 1846. október 10. 15. sz.

Horn Ildikó: Nemesi árvák. In: Gyermekek a kora újkori Magyarországon. Társadalom- és művelődéstörténelmi tanulmányok. Szerk. Péter Katalin, Budapest, MTA TTI, 1996.

Jávor Katalin: Egy XIX. századi presbiteri jegyzőkönyv tanulságai. In: Népi Kultúra – Népi Társadalom. V–VI. Budapest, 1971.

K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történelmi probléma. In: Szekeres András (szerk.): A történész szerszámosládája. A jelenkori történelmi gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan–Atelier, 2003.

Katona Csaba: „A templomba járó öregeket faggattam [...] a régi Csabáról.” Haan Lajos mint ember és történész. In: Erdész Ádám–Katona Csaba: A múlt felfedezői. Epizódok és arcélek a Magyar Történelmi Társulat és a Békés Vármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat múltjából. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2011.

Katona Csaba: A naplóról Haan Lajos. In: Haan Lajos: „aki tót pap létére is magyar író”. Haan Lajos emlékiratai és levelezése. Szerk. Katona Csaba–Demmel József, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történelmi Intézet, Békéscsaba–Budapest, 2017.

Kecskeméti Károly: Magyar liberalizmus 1790–1848. Budapest, Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, 2008.

Király Péter: Ludwjk Haan, Pamětnosti B. Čabánske (1845.) – Štefan Jančovič, Slovník a mluvnica (1848). In: 275 rokov v Békésskej Čabe. Prednášky sympózia o Slovákoch v Maďarsku, 1993. Red. Ondrej Krupa. Békésska Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1995.

Kiss Réka: Egyház és közösség a kora újkorban. A Kükküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében. (Néprajzi tanulmányok.) Budapest, Akadémiai, 2011.

Kiss Szemán Róbert: Az emblemikus nemzetrajz: földrajz, néprajz, növény- és állatrajz Ján Kollár művében. In: Uő.: Magyarország panaszától Szlavia panaszáig. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007.

Kmeť, Miroslav: Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí. Nadlak, 2010.

Kmeť, Miroslav: Krátke dejiny dolnzemských Slovákov. 1. Nadlak, Ivan Krasko, 2012.

Kmeť, Miroslav: Ľudovít Haan a Michal Žilinský (Zsilinszky) ako slovenskí cirkevní historici. In: Kontexty identity: jubilejný zborník na počesť Anny Divičánovej. Eds.: Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková. Békešská Čaba, 2010.

Kníchal, Oldřich: Ozdoba Dolnej zeme. In: Uő.: Zvony dolnozemske. (Portréty a úvahy.) Budapešť, Celoštátna slovenská samospráva a Združenie slovenských spisovateľov a umelcov v Maďarsku, 1996.

Kósa László: Erkölcsi kihágások és büntetések Gyulán a XIX. sz. első felében. In: Békési Élet, 1979. 1. sz.

Kósa László: Protestáns egyházas szokások és magatartásformák. In: Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII. Főszerk.: Dömötör Tekla. Budapest, 1990.

Levi, Giovanni: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Budapest, Osiris, 2001.

Maťovčík, Augustín (ed.): Slovenský biografický slovník, VI. Matica slovenská, Martin, 1992.

Matus László: Panslávi v Aszóde? Alternatívne kontexty prepustenia jedného učiteľa. In: Konfesia a národ. Kontexty konfesionálnej a národnej identity slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí. Eds. Mária Žiláková, Kristína Estera Szudová a József Demmel. Békešská Čaba, 2017.

Melegh Attila: Házasságtörés Halason a 17–18. században. In: A Központi Statisztikai Hivatal Népesedéstudományi Kutatóintézetének 2000. évi történeti demográfiai évkönyve. Szerk.: Faragó Tamás–Őri Péter. Budapest, 2000.

Mikszáth Kálmán: A kis szeplős. In: Mikszáth Kálmán: Nem kell mindent tudni. Elbeszélések. Budapest, Osiris, 2001.

Morvay Judit: Asszonyok a nagycsaládban. Budapest, 1956.

N. n.: Slováci na Dolnej zemi. In: Národné Noviny XVIII 1887. c. 137.

Nagy Janka Teodóra: A „Janus-arcú” megszégyenítő büntetések. (Vajna Károly emlékezete.) In: Börtönügyi Szemle, 2012. 2. sz.

Orosz István: A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon. Debrecen, 2010.

Orosz István: Deák Ferenc és a jobbágyfelszabadítás kiszélesítése. In: Kisebbségkutatás, 2003/3.

Palugyay Imre: Magyarország történeti, földirati s állami legujabb leírása. Negyedik kötet. Pest, 1855.

Pap József: A passzív ellenállás, a neoabszolutizmus korának mítosza? In: Aetas, 2003/3–4.

Péter Katalin: Házasság a régi Magyarországon – 16–17. század. Budapest, L Harmattan, 2008.

Podmaniczky Frigyes: Egy régi gavallér emlékei. Válogatás a Naplótöredékekből, 1824–1887. Szerk.: Steinert Ágota, Gyomaendrőd, Helikon, 1984.

Porubský, Juraj: Niektoré súvislosti podielu Slovákov na hospodárskom rozvoji Nadlaku v 19. a začiatkom 20. storočia. Slováci v Rumunsku. Zost. Lubica Bartalská – Genovéva Grácová. Bratislava, Dom Zahraničných Slovákov, 1995.

Ruszoly József: Az országgyűlési népképviselő kezdetei Csanád vármegyében (1848–1875). In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIX. század. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1978. 252.

Ruzsa-Nagy Zoltán: Az egyházfegyelem gyakorlata a Kecskeméti Református Egyházközségben a 18. században. In: Egyháztörténeti Szemle, 2017/2.

Seberíni, Ondrej: Stručný dejepis Cirkvi evanjelickej augs. vyznania Nadlackej. In: Dolnozemský Slovák, 1998/1-4, príloha.

Sedláková, Katarína: Študentské roky Ľudovíta Augusta Jaroslava Haana v Prešove (1834–1839). In: Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Budapešť 14–15. 10. 2005. Red. Anna Divičanová, Alexander Ján Tóth, Alžbeta Uhrinová. Békešká Čaba, 2006.

Sirácký, Ján: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Martin, Matica slovenská, 1971.

Szabad György: A jobbágyfelszabadítás hatása a magyar társadalom szerkezetének átalakulására. In: Jobbágyfelszabadítás, 1848. Budapest, Mezőgazdasági Múzeum, 1998.

Szakál Aurél: Szégyenkő és pellengér a Duna-Tisza közén. In: Határjelek és hagyásfák. A 70. életévébe lépő Bárh János tiszteletére írott tanulmányok. Szerk.: Kothencz Kelemen. Baja, 2014.

Szeberényi Andor: Adatok Nagylak múltjához. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1892.

Szeberényi Lajos Zsigmond: Egyházi anekdoták. Békéscsaba, Békéscsabai Evangélikus Egyházközség, 2016.

Székács József: Bányakerületi utasítások, melyek bizottmányilag átdolgozva, esperességileg megvitatta, az 1865., 66., 67., 68. és 1870-ki közgyűlések által megállapítva, az 1871. sept. 30-án tartott kerületi közgyűlés által pedig szentesítve és kihirdetve lettek. Az ágost. hitv. evang. bányakerület megbízásából közrebocsátotta Székács József superintendens. Pest, Athenaeum, 1871.

Szemere Bertalan: Atyám emlékezete. In: Uő.: Szépirodalmi dolgozatok és szónoklatok. A forradalom előtt és után. Pest, Ráth Mór, 1870.

Szigeti Jenő: A református egyházfegyelem gyakorlásának válsága a XVIII. és XIX. század fordulóján. In: Bűn, bűnhődés, büntetés. Szerk.: Horváth Emőke. Budapest, 2011.

Szilágyi Adrienn: Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében. Budapest, MTA BTK TI, 2018.

Štefanko, Ondrej – Husárik, Pavel: Viac ako dve storočia slovenskej školy v Nadlaku. Nadlak, 2006.

Štefanko, Ondrej: Dejepis starého i nového Nadlaku a jeho autori. In: Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý k polstoročnej jubilejnej slávnosti tamajšej evanjelickej a.v. cirkvi spísali a vydali Daniel Zajac a Ľudovít Haan; do slovenčiny z pôvodného vydania v roku 1853 prepísal a doslov napísal Ondrej Štefanko. V Nadlaku: Ivan Krasko – ESA, 2006.

Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, Gondolat, 1981.

Tóth Piroska Anna: Cegléd város református házassági anyakönyveinek vizsgálata (1854–1857). In: Jászberényi huszár. Hallgatói tanulmányok Kocsis Gyula 60. születésnapjára. Szerk. Hubai Gabriella. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet, 2009.

Trstianska, Veronika: Dolná zem v živote a diele Ondreja Seberíniho. In: Dolnozemskí Slováci – hranice určenia. Nadlak, Ivan Krasko, 2013.

Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Budapest, Akadémiai, 1971.

Wilim János emlékkötet. Szerk.: Sicz György. Békéscsaba, Békés Megyei Könyvtár, 2016.

Zayac, Daniel: Duchovní Řeč, držaná w nowém a welikém Chrámě ewangelickém B. Čabanském w Neděli III-tí po Sw. Trogici, dne 19 Čerwena 1836 skrze... Wydaná na žádost mnohých horliwých a prawdu milujcých poslucháču. W Pešti, Tiskem J. M. Trattnera.

Zayac, Daniel: Sobás anem řeč kterau při potwrzenj manželstv j 27 párů nowých manželů, w nowém ewang. chrámě B. Čabanském dne 24. listopadu 1837 držel Daniel Zayac církwe B. čabanské n. t. č. kaplán. W Pessti 1837, Trattner-Károlyi.

Zsilinszky Mihály: Emlékbeszéd Haán Lajos lev. tagról. Budapest, MTA, 1893.

Zsilinszky Mihály: Wilim János B.-Csabai ev. tanító életrajza. Tanítói működésének félszázados emlékűnepe alkalmából tisztelőinek emlékül írta egykori tanítványa Zsilinszky Mihály. Gyula, 1871.

HAAN LAJOS NAGYLAKEI EV. LELKÉSZ HIVATALOS JEGYZŐKÖNYVE

1851.k eszt. szent Mihály naptól⁹⁴

1851

Sept 30án

panaszt tett Csernaj György felesége Matejszko Pálra, hogy miután ez sokszor tanczol leányával, ablaka alá járogat, Matejszko neje többször össze kurvázta leányát szerelem féltésből. Ma őt ezért Csernajné kérdőre

⁹⁴ A Jegyzőkönyv közlése/átírása során felmerült az anonimizálás kérdése. Végül úgy döntöttem, hogy nem hagyom ki a szövegben szereplő neveket, ám a forrás jellege miatt úgy vélem, érdemes lehet indokolni e döntést. Az első és legfontosabb szempont, hogy a nevek közlése természetesen nem sért semmilyen személyiségi jogot, hiszen a történetek szereplőinek döntő többsége legalább 200 éve vagy még régebben született, így a személyiségi jogokat védő hatályos jogszabályban meghatározott elévülési idő régóta letelt. Fontos szempont lehet azonban az is, hogy a vezetéknevek egy jelentős része jól ismert, elsősorban a dél-alföldi szlovák közösségekben. Magától értetődő és talán nem is lenne szükséges leírni, a téma érzékenysége miatt azonban mégis indokolt kiemelni, hogy senki sem felelős felmenői tetteiért: ha a mondás szerint „a fiú nem viseli apja vétékét”, akkor ez még inkább igaz a szépapák esetében. Ezzel szemben viszont a nevek kihagyásával a szöveg fontos jelentésrétegei veszhetek volna el. Ennek csak egy kisebbik része, hogy a szöveg különleges regionális jellege csorbult volna, ha a nevek ily módon (például csak a vezetéknevek kezdőbetűinek közlésével) személytelené válnának, s például olyan információk vesznének el, hogy a jegyzőkönyv szereplőinek elsősorú többségének szlovák hangzású volt a vezetékneve. De fontos szempont lehet az is, hogy az anonimizálással ezek az amúgy is szövevényes történetek sokszor követhetetlené, szétszálazhatatlanná válnának. A nevek meghagyásával továbbá megmarad a lehetséges a további életrajzi, életmód-történeti vagy épp névtani kutatásoknak is. A kézirat közlése kapcsán még érdemes megemlíteni, hogy a jegyzőkönyv teljes narratív szövegét közöljük, ellenben a szerző vázlatait, pizkozatszerű feljegyzéseit, amelyek ma már a kutató számára is értelmezhetetlenek, elhagyjuk – ez esetben [...] jellel jelezzük ezt.

vonta, s íme ott terem éppen Matejszko midőn perelnek, hatulrol a földre zuhintja Csernajnét s ingvállát eltépi.

October 6án nálam mind a két rész megjelent. Matejszko sokszor rézseg s korcsmákba jár. Megintetett, hogy ezt ne tegye, miután neje s gyermeke van. A leány éjjel korcsmába ment, vele beszélteni, mi gyanús-sá teszi őt. Megintetett, hogy ezt ne tegye, ha becsületét szereti. – Végre mind a két részt megintém, ezóta egy más közelébe ne jöjjenek, egy más ellen legkisebbet is ne beszéljenek, az egész dolgot úgy tekintsék, mintha nem is történt volna. Ki ez után első kezdi a dolgot újra piszkálni, az lesz a bünös és lakolni fog.

Az eltépett ingváll fejében fizet Mat[ejszko]. 20 pfrt. egy hét alatt. – Megfizette s átadtam a panaszosnak.

October 12én

az evangélikus egyházba bevettem az urvacSORa által Palow Judit nevű katólikus leányt, kinek elhunyt anyja katólikus volt, élő atyja pedig Palow Márton evangélikus. A katólik. lelkész nem adott bizonyítványt, de adtak illyet a két tanuk.

Nov 11én

Franko Mihályné Erzsébet panaszt tőn Osztrijbanszky Mariára, férjnéél Fabriczky Jánosnál, hogy az több helyütt nevezetesen Kujanéknál mondá, hogy férjével hála. Ezt beszélte az ő nénje Judit.

Miután igaznak találtam, hogy Fabriczkyné csakugyan azt beszélte, midőn férje éjszaka tőle kiment pisilni, és ő utána lopózott: „moj muž azda s gazdinow spaw”⁹⁵ és ez el is híresztelődött; keményen a sírásig megdorgáltam, megintettem s előttem kezét adott Frankónénak, hogy többé reá rosszat beszélni nem fog, férjéről rosszat nem gondol. Egyéb-iránt elmennek a nélkül is lakni Bánátba, s így jövőn újabb pletykátol tartani nem lehet.

⁹⁵ „A férjem talán a gazdaasszonnyal hált.”

Dec. 15én

Kepenyes Márton, ki csak tavaly házasodott, panaszt tett feleségére, hogy az ötet hűtelenül elhagyta. Okának azt állítja, hogy, miután rendetlen és rossz gazdaasszony, sokszor integeti őtet, jobbra tanítja s ma egy ostorkával megverte. Míg az említett Kepenyes nállam volt, addig felesége valami Burjánné nevű asszonnyal kocsin házához jött, mindenét elvitte, és Kepenyesnek beteg anyját megverték.

Az asszony felhívatván, mutatta testén, hogy férje jól elverte, ennél fogva az komolyan megintetett, hogy azt többé tenni ne merészelje; feleségét inkább anyja előtt is, ki úgy látszik zsémbes vén asszony, védelmezze, tőle több munkát ne kívánjon, mint a mennyi telik, az asszony ellenben nyelves ne legyen, napjának és férjének vissza ne feleselgessen s – így egymásnak kezet nyujtván s kibékélvén haza küldettek oly megjegyzéssel, hogy az asszony holnap délig minden elvitt ágybelivel együtt férjénél teremjen.

Az asszony csakugyan úgy tőn, mint parancsoltam. De harmadnapra ismét panaszra jött, hogy férjével együtt fonókan lévén s onnan estve haza jövén a férj minden ok nélkül egy nagy bunkós botot hajlított utána s ha találja, talán agyon veri vele, oly erővel volt az hajítva. Több asszonyok is voltak vele jelen ez esetről. – Ennél fogva azt rendeltem, hogy nevezett Kepenyesné menjen szolgálni, míg férje kijózanodik. *Most már jól élnek egymással.*

1852 Jan 10én

Németh Antal jelentette magát nállam, hogy a kathol vallást elhagyni és ev. lenni kíván. Az illető rkath. lelkész, kinél magát jelenté, nem akarván neki áttérési bizonyítványt adni, adtak előttem a két jelen volt tanuk Hrdlicska Samuel és Tibay Josef.

1852. Januar 31-én

gyóntatván Roszinszky Györgynek feleségét, ki már 26 hete beteg, ez előttem minden felszólításom nélkül önmagától nyilvánította, hogy miután fogadott fia Michlmann János őt egész betegsége alatt egyszor sem

látogatta meg, sőt különben is iránta nem úgy viseli magát, mint kellene, öt ezennel halála esetén mindenből kirekeszti s neki vagyonából semmit sem hágy. Jelen volt ott: Jancsik János, Polonyi György egyházi, Szivákné özvegy, Mácsánszky István s több mások.

1852 Febr 7én

a már fentebb említett Németh Antal volt nálam két tanúval azon jelentéssel, hogy éppen most jó a rkath. tiszt lelkész urtól, kinél áttérési szándékát másodízben bejelentette, s miután ez neki erről bizonyítványt kiadni nem akart, adták azt előttem a két tanúk: Tibay Josef és Hrdlicska Samuel.

1852 Febr 8án

az az Dniea Septuagesima⁹⁶ ugyan azon Németh Antalt reggeli 7 órakor urvacsorában való részeltetés által az evang. egyházba ünnepélyesen befogadtam. Jelen voltak: Pajtás János, Hrdlicska Samuel, Tibay Josef, Krajko Daniel s több férfiak és nők.

1852. Jun 27én

Zuberetz Mátyás panaszt tett ~~ellenem~~ előttem, hogy Tuška Mihály, Semetka János kertésze, azt mondotta volna, hogy Zuberetz Mátyás feleségét valakivel felcsináltatta, s hogy azon pénzért ruhát vett, lajblit. Tanú erre: Kepenyés Márton és neje.

1852 Jun 27

Ondrejcsik János, kinek Szljezik Pál tartozik 5 vftal még néhai Leginszky Györgyért – Leginszky Adam pedig egy 10 vftot érő darab malom fa fével, mind ezt az egyházra ajánlja.

⁹⁶ A húsvét előtti kilencedik vasárnap.

Ítélet⁹⁷

– Az első számú Tuška Mihály tettét önként megvallotta s altalam azzal büntettetett: hogy az orgonára 1 pftot fizet s azon kívül a pör költséget megfizette.

1852 Jul 29.

Havran Julianna panaszt tett férje Tóth András ellen, hogy mikor feleségévé lett, férje veneriában⁹⁸ sínlődött, úgy hogy ő is tőle megromlott s több hetekig beteg volt, később egész éjjeket házon kívül töltött, kártya és ivótársak közt, hat hét előtt elment részbe Temesvárra, de már akkor is rebesgette, hogy feleségét ki nem állhatja s elhagyja, most végre már mindent eladni és nejét végképp elhagyni akarja s ezen szándékát több, mint 50 ember előtt nyilván ki is jelenteni nem átallotta, sőt azzal fenyegette nejét, ha ellene panaszra menne, tehát az udvaron taposni és öszverugni fogja, mint a kutyát. Mikor már illyesek miatt egyszer a Zajacz urnál bevádolta, csakugyan egy lábszíjjal nagyon el is verte nejét.

Meg volt e romolva férje veneriában, azt nem kérdém, minthogy a már régebben történt; de hogy kártyás, korhely lenne, azon panaszt a nő visszahuzta; megverte ugyan a férj a nőt kétszer, azt a férj is elismeri. Egyébiránt a férj csak azért nem szereti nejét, hogy az lusta, rendetlen, tunya, külön akar gazdálkodni, s ezek miatt fenyegette, hogy megveri és oda hagyja. A nő tehát kedvességre, tisztaságra, dolgosságra intetett, hogy külön ne gazdálkodjanak az nekik megmondattott, s így egymásnak ujolog szeretetet fogadva kéz fogás által, elmentek. *Később csak ugyan rá sült Tothra a korhely és dolohtalan élet.*

Ugyan azon nap panaszt tett Csanko Mártonné férje ellen hogy neki soha jó szót nem ad, hanem kurvának hívja s a mellett iszonyún káromkodik, a pénzt mit szerez nőtestvérének adja őrzés alá,⁹⁹ söt most midőn

⁹⁷ Az előző bejegyzéshez.

⁹⁸ Vérbaj.

⁹⁹ Lakik Jancsik András özv. házában. Haan Lajos megjegyzése.

részben voltak egy csekély ok miatt földre terítette, hajánál fogva huzta, rugdosta, s már az előtt is többször megverte, úgy hogy t. Zajacz urnak is kénytelen volt őt feladni.

Ő azt is mondja, hogy neki felesége nem kell, mert neki van felesége, ti. nőtestvére. Többi nejeivel is rosszul élt, mert már ez neki 4k.

A férj csakugyan a nőt kurvának hívogatja, az asszony pedig visszafeltesel férjének; ugyan azért a nőt arra intém, hogy nyelvének parancsoljon, a férjet p[edi]g hogy becsületes nejét kurvának ne hívja. Ezek egyébiránt meglehetősen szépen élnek egymással, mindenik csendesnek látszik. Kezet nyújtottak egymásnak s intés után elbocsátattak.

Jul 31én

ismét eljött Havran Julianna, mondván, hogy férje ugyan haza ment vele, midőn kibékültetett, de másnap minden ok nélkül elhagyta, veszekedett, anyjának rutakat beszélt, fenyegetőzött; hogy mindnyájan koldusokká lesznek, s nem is lakik ott, de mindenestül elhozakodott Magyar András fazekashoz. Hallotta: Lovász Jánosné. – Nejét mindenütt gyalázta, hogy mennyire kitudtam én is, sőt akkor részegen jött haza.

Gyógyította: Pepi, Bernát házában lakik.

Jegyzés Ezen Tóth András rkath. barsmegyei Apáthi születésű 1851 eszt áttért az evang hitre, de később, midőn a dologtalanság és korhely élet miatt megdorgáltam, csendesebb életre intettem, megharagudván hitét újra megváltoztatta s kathol. lett, nejét elhagyta, s Temesváron lakik. – Ugyan azt 1854k eszt Temesvárról elhozattam. Vándorló könyvét főszolg. úr által elvételni kértem, mely is a város házában van letéve, Tóth András p[edi]g most már több holnap olta Nagylakon lakik neje mellett s folytatja mesterségét, s azóta panasz elő nem került egy részről sem.

Maczek Máténé nézte a lakodalmat – hajánál fogva hurczolta, ütötte, rá térdelt, úgy hogy majd kiadta a lelkét – most is fenyegetőzik, hogy megöli.

Nem akar dolgozni, neki még semmit nem vett – ekklesiára is tartozik –

fogaival harapta – nyomai látszanak kezén és testén – elébbeni feleségét is ütötte

[...]

1853k. eszt. Jun 28án

Menjar Tamásné feladta rokonát Stefányik Istvánnét, hogy őt minden ok nélkül becstelen kurvának nevezte.

Felhívatván: az említett vád tanuk által bebizonyítva nem volt, de a lelkész annak valóságáról még is meggyőződött, valamint arról is, hogy Menyjarné viszont Stefányiknét vaksinak nevezte. Ez pedig mind a miatt keletkezett, hogy Stefányikné huga Menyjarné bátyjánál lévén férjnél, ezek rosszul élnek, s Menyjarné bátyát, Stefányikné pedig hugát pártolja. Megintettek, hogy éppen ez egyesítse őket, s egyesült erővel dolgozzanak, hogy az említett házaspár jobban éljen, a mult sérelmeket pedig felejtsek, mit meg is ígértek.

1853. Jul. 28án

Hecsko András csizmadia jelenté, hogy testvér bátyának leánya, néhai Krajko Samuel özvegye egy csizmadia legénytől megesett, Pankotán gyermeket szült s Aradon lakván dajkára adta, ő maga pedig másnak gyermekét vállalta dajkállásra.

Anyját felhívtam s megdorgáltam, leányára nem vigyáz, sőt egy más legénnyel is hagyta a Kunságon kószálni, egyébbiránt a héten irok az aradi lelkésznek, hogy Krajkonét intse meg, hogy gyermekére vigyázzon és ha kiszoptatta, térjen vissza Nagylakra övéihez.

1853. Sept. 9.

Hlvoška György neje panaszt tett Gubis György lakója nejeére, hogy reá azt költötte hogy libát lopott, hogy gyermekeit is csak ő táplálja, nem pedig az anya, és ezt s ehez hasonlókat az utcán is lármázta reá –.

Előhívtam férjét s reá bíztam, hogy az asszonyok közt tegyen békét. Mi meg is történt.

1853. Oct 20.

Stefanovits János földet vett Paulov Páltól s adott felpénzt 50 Vftot, azt mondván Babinszky György előtt, ha terminusra el nem jönne, eladhatja másnak, de a felpénzt neki adja meg. Paulov, miután Stef. terminusra n[em] jött, nem akarja neki a földet, de sem a felpénzt megadni. A felpénzt tehát [a vevő] az ekklesiára adja. Hogy bizonyos terminus n[em] volt szabva, tanú: Babinszky, Stefanovits Andr és János másik. Arra is tanuk: hogy Stef. m[eg] akarta venni, de Paulov n[em] adta, ugyan azok.

Cs. k. járásbíróóság csakugyan Paulov Pált convincalta s ő 4 hét alatt az 50 frtot az egyház számára lefizetni ígérte, addig is magától kötelezvényt adván.

1853. nov 9.

1802k eszt táján Blatniczából, Thurocz vm. Nagylakra jött lakni Spányik György, hagyván Blatniczán zálogban valakinél egy darab legelőt. 1826k eszt meglátogató Spányik György fiát Blatniczából Dula Mátyás s kérte őt, adna neki telljhatalmat a legelő kiváltására, ő majd a legelőért kapott pénzt lehozza neki Nagylakra. Ezt Dula nem Spányik csinált erről írást Dulával a városházán s neki az említett feltételek alatt a legelő kiváltására hatalmat adott, a legelő Dula kezére került is s ő azt saját vallomása szerint használta, de semmit Spányiknak nem adott. Most Dula Mátyás Nagylakon lakik és a bold. Spányik György neje kér, hivatnám őt magamhoz és venném meg rajta a tartozást az ekklesia részére.

1853. nov. 3

az egymástól elválni akaró Roszinszky Jánost és nejét Kerekes Juliannát felcítáltam d. e. 10 órára. A férj megjelent, s nyilvánítá, hogy elválni Kerekes Julistól telljes szándéka, azért mert ez feslett életű, pazar, lusta, dologtalan és testileg is romlott mert szája бүдös. A nő meg nem jelent.

1853. nov 8.

ismét felcítáltam őket d. e. 10 órára. Csak a nő jelent meg, s nyilvánítá, hogy férjétől elválni telljes szándéka, minthogy vele kegyetlenül bánik.

1853. nov 9.

ismét harmadszor felcicitáltam őket d. e. 10 órára. Csak a nő jelent meg s elébbeni nyilvánítása előtt maradt.

1853. nov 22.

Tuska Mártonné panaszt tett, hogy férje igen csúnyán bán vele, bottal megverte szüret előtt mikor Burjak Andrásnál laktak, hogy testvéréhez nem akart vinni egy tányért, mellyben hozatott tőle ételt, most is fenyegetőzik, hogy elveri, hogy ő hozzá nem esküdött, hogy ő mást vesz magának és ez mind azért, hogy neje kenyérkeresetre inti őtet, mert most is elhagyta gazdáját Janczik Andrást, vásárkor sem hált otthon, télire valót semmit be nem szedett, azon kívül csúnyán káromkodott „geben ti Kr. p. aj mater tvú aj otca“¹⁰⁰ Erre tanú Vantar Mihályné, lakik Vantar Mihálynál.

Tanu Vantar Mih. és anyja ismeri négy hét óta mint lustát, dologtalant, ki csak neje keresetéből él. Hallotta Mih. hogy mással fog élni. Csak férj ennél fogva a hibás. Hogy Kr[isztust] szidta volna, az nem igaz legalább n[em] hallották. Templomba nem jár Tuska, az előtt nőtelen korában is volt Makón fogva néhány hétig lopás miatt.

Tuska Mártont lustasága, renyhésége miatt keményen megpirongattam, s azért is, hogy templomba nem jár. Ő jobbulást ígért és egymással kibékülve elmentek.

1853k eszt Dec. 4én

meglátogattam a bánhegyesi filialis egyházat s itt a kuratori számadások végeztével a következő egyes bajos dolgokat vettem fel:

1. Demjan Máté és neje ügye. Demjan Márton már jó ideje, hogy nejevel nem él. Két nap előtt egy más személlyel, – tulajdon vallomása szerint – gyermeket nemzett, különben dolgos s másképp semmiben sem jegyzett egyén. Neje hozzá kívánván menni, ő azt elfogadni nem akará,

¹⁰⁰ [Jeben ti Krista pána, aj mater tvú aj otca.] „Basszon meg Krisztus urunk, anyádat is, meg apádat is.”

mondván, hogy nejével soha élni nem akar. Négy cs. k. csendőr jelenlétében Demjant és nejét felcitolván, három ízben kérdém: akarja é nejét magához fogadni vagy sem? s ő makacsul válaszolá, hogy nem! Ekkor tömlöczbe záratni parancsoltam a csendőröknek meghagyván, hogy őt egy óra mulva vason kísérik Battonyára a főszolgabírószághoz. Erre meglágyult Demján, jobbulást ígért, feleségét magához venni ígéré s még az nap szállást keres itt s már most együtt laknak.

2. Kollár Samuel és neje vizsgálódásai. Kollár Sam. nőül vette egy év előtt Bracsok Mariát s eleinte Bracsok Maria anyjánál laktak, de ott Kollár az anya secaturait ki nem állhatván, máshova költözött s kívánja hogy neje is hozzá menjen lakni. Az említett 4 csendőr előtt felcitoltam őket, a két fiatal hajolt tanácsomra, de a nyelves s különben is rosiz hirü aszszony sehogy. Végre megparancsolám, hogy azonnal kocsira rakván Kollárné holmiát, a nő még ma Kollárhoz költözzön, különben vason kíséretetem, mind a nőt, mind az anyát Battonyára. Ennek következése volt, hogy a nő csakugyan holmiát kocsira rakván, még az estve elment férjéhez lakni. De a nyelves anya nem tágított s estve elmenvén Kollárhoz, vele czivakodni kezdett, lármázván, hogy lányát azért sem adná neki, az vele soha jól élni nem fog, sat. Kollárt szorgalmas, jó erkölcsű embernek állítják lenni a bánhegyesi előljárók s az egésznek az az oka, hogy az anya szeretné házánál tartani vejét és leányát, hogy az utóbbit szolgálóként használhassa s mindkettőn uralkodhasson, valamint uralkodik kénye szerént gyáva, együgyű férjén. Kovácsházán beszólottam a csendőr strázsmesterhez, s miután évenként csak kétszer járok Bánhegyesen, valamint a Demjan s ugy a Kollár párt is figyelmükbe ajánlottam.

3. A levitának¹⁰¹ tudtára adtam azon legközelebbi cikkezett cs. k. rendeletet, mellynél fogva semmi rkathol. gyermeknek evang. iskolába, felsőbb engedély nélkül járni nem szabad s így eddig ott járt rkathol. gyermeket azonnal a további iskoláztatástól eltiltottam.

4. Miután még sok 6–12 éves gyermek iskolába nem jár, azokat mind felirattam s a csendőr strázsamester figyelmébe ajánlottam.

¹⁰¹ Lelkészi szolgálatot is végző tanító.

5. Végre megdorgáltam keményen egy Vanko András nevű egyént, ki az iránt volt feladva, hogy templomban és úr vacsoráján több év óta nem volt.

1853. Dec. 7.

Boros Mihály panaszt tett, hogy neje elhagyta őt s kér, hogy azt hozzá vissza parancsoljam.

Dec 9én a nőt felhivattam s ezen, a mint látszik, becsületes, derék asszony azt állítja, hogy azért hagyta őt el, minthogy Boros Mihály a nő első férjétől maradt gyermekével rosszul bán, azt tulajdon gyermekeivel együtt enni nem engedi; a nőt azzal vádolja, s azért veszekszik reá, mint-ha az mindent csak saját gyermekének akarna adni, sőt többször kegyetlenül megverte azt, egyszer nevezetesen annyira, hogy egészen elkékvülve, összetörve volt s az anya az utcán a fenyőfák közt öszvezsugorodva találta, hová a szegény három éves teremtés félelmében bujt volt. Tanú erre Póli özvegynő, ki a gyermeket akkor kente.

Kovácsné és Viznerné nem tudnak semmit, csak hogy a férj első nejevel jól élt, a gyermeket az igaz egyszer elverte és kék foltok voltak rajta, de az asszony is elégedetlen és nem akar urától félni. Summa summarum, a férj néha zsarnok, az asszony nyelven. Mind kettő ígérte, hogy megjavul és békén mentek haza.

1853. dec 13.

Benyo Györgyné panaszt tesz Benyo András nejeére Susannara, hogy róla azt mondotta Chabada Mihály és neje, és Vidas Pálné Valach előtt, hogy Benyo Györgyné tiltott közönsébsben volt Hajduk Györgyel, özveggyel. [...]

1854. Febr. 23.

Janecska János panaszt tesz neje ellen, hogy vissza feleselget neki, nem akar engedelmeskedni, s e miatt örökös perpatvar van köztök. Tegnap emiatt a férj lerántotta őt a patkáról, de nem verte meg se most, sem az előtt; azonban a nő még is elhagyta őt. Kéri ügyét megvizsgáltatni. Első

férjétől gyermekeit nem tartja illő fenyítékben, úgy hogy apjukat lopják is.

Lakik: Széles utca 1259 sz. a. Szomszédai Czech Lukács és Burian János ifjabb.

Criminalitás esete forogván fenn, miután feleségét, ki a nélkül is terhes, úgy elkinozta, hogy járni sem tud, feladtam az illetőt a Járásbíróság elébe.

1854. majus 13.

Málinka Jánosné szül Csernaÿ Labostjak Anna, előttem panaszt tett, hogy férje Petrina Mihálytól árpát lopván, ő azt – Petrinától csellemel körülvéve – kivallotta. Mire férje ugyan Petrinával kiegyezett az okozott kár iránt, de ötet tanyán sok tanuk előtt nagyon összeverte, rajta ostornyelét is öszvetörte, hajánál fogva kocsihoz huzta, kocsi fölvetette, itt-hon ismét verte, valamint az ő anyja Csernaÿ Anna is verte azért.

(: Palotai utca 277 sz. a. :)

Megdorgáltam s hogy bűn elismerés és jobbulás ígéret végett menybe menetelkor Urvacsorához feljöjjenek rendeltem, többire nézve az ügy criminalitás lévén, a világi hatósághoz tartozván, hivatalos levelem kíséretében a város elöljáróinak jelentettem. Ezért azonnal Málinka János, sógora és anyóssa börtönbe zárattak és csak felszólításom után bocsátattak ki. Egyébiránt Málinka Jánosné ismert rossz és kicsapongó személy, azt tehát újólág magamhoz hívatván, józan életre intettem. S ha szép szóra nem hajlana, keményebb büntetésekkel fenyegettem.

1854. Jun 10.

Málinka János ismét hozzám jött s panaszt tett neje ellen, hogy egy ideig ugyan meglehetősen viselte magát, de pár nap múlva ismét elébbeni kóborló életre adta magát, a háztól mindig elszökdösött, ha munkához hívtta magával a férj, betegnek viselte magát, pedig alig húzta ki Málinka lábát a házból, felpiperézte magát s ment korcsmákba, úgy hogy maga a testvére mondotta Málinkának: „ezt a kutyát nem volna semmi kár agyonverni”. Sőt a nő azzal fenyegette Málinkát, hogy úgy jár még, mint

Hosztina, kit agyonverték és mindeddig nem tudni, kicsoda? Ő is úgy fogja rá uszítani embereit, hogy verjék őt agyon.¹⁰² Málinka azt mondta nekem, hogy kivált ezekre van neki gyanúja, hogy neje velök él: Kiszely János gulyás – Gyurik János városi kocsis – Fardek áctól kért tanácsot, h[ogy] miután férje nincs, javasoljon neki szeretőt – azután Matajsz Pál Major János mellett. –

Hogy korcsmákba jár mindig tanuk:

Kovalcsik:

Jakab zsidó Kovalcsikkal átellenben:

Koszeczi Andr. korcsmáros

Koskané, átellenben Kovalcsikkal, Vaszil úr gazdaasszonya, hozott neki és Jokornénak házához italt és ott isznak nála. Tanu Kovalcsikné.

Felhivattam ezeket:

Kovalcsikné:

Jardek: a fentebbi szavakat igazoltnak mondja.

Koszeczi András: hogy volt nála vagy 3 hét előtt Kiszellyel. Ott ittak és Málinkáné most is adós neki az italért. Ismét volt másodszor ott, de Koszeczi nem tudja ivott é vagy sem, mert éppen munkába ment.

Koszeczi Andrásné: pár hét előtt vett nála Málinkáné itcze bort, felit kiitta, felivel haza ment. Azután volt ott ismét, mikor Kiszely is már ott volt és ivott Jokornéval pitvarban. Kiszely is közibük jött pitvarba. Meddig voltak ott az asszonyok, nem tudja. Ismét néhány hét előtt jött Málinkáné, vett palinkát ½ itzét, h[ogy] majd kifizeti Kiszely. Ezzel adós maradt ekkoráig. Ekkor ezt mondá, h[ogy] anyjának viszi, ki beteg, de anyja Koszeczinének azt mondotta, midőn ez pénzét kéri, h[ogy] őneki bizony leánya n[em] hozott semmit. Többször is volt ott betekinteni a korcsmába de nem mulatott ott.

Jár Rohárnéhoz is korcsmába, még többet. Ott Janyik pásztorral és Kiszellyel egész éjjel együtt volt a hatulso szobában bezárva, azt mondá neki Jancsikné.

¹⁰² Erre tanuk: Koska Miklósné, Gaspar Janosné. Haan Lajos megjegyzése.

Ámbár mindezek után, a Csendőr jelenlétében, megintettem az anyát, hogy miután leányát férjhez adta, ne fogadja azt kivált éjszaka magához, hanem utasítsa férjéhez, nem különben a menyecskét Málinkanét is, hogy azonnal menjen vissza férjéhez és vele lakjon – s jól lehet Málinkáné többször azt mondta, hogy ő férjéhez nem megy, én még is tovább is és utoljára is azon intéssel bocsátottam el, hogy menjen férjéhez, mert különben Makóra kísértetem és a felsőbb hatóságnak átadni fogom. Meglátom tehát, micsoda eredménye lesz intésemnek.

1854. jun 30.

Csizsमारik Jánosné 5 év óta van férjével. Kurvának nevezi. Verte, hogy nem küldött időben ételt, s ekkor krisztust is szidta.

Ezt hallotta: Özvegy Hlvoškáné, ki náluk lakik és Maria másik zsellérné.

Földhöz verte és ököllel ütötte csak a zsellérek szabadították meg.

Majd mindennap veri őtet.

Szomszéd: ifju Zubereczky Mih. és neje.

Lehoczky Pál

Gyermekekkel is rosszul bánik – mert nem magáénak tartja – mondja, hogy agyon kell verni, szidja, –

Lakik: 576

Tanuk: Lehoczky Pálné, Hlvoška Katalin, Tušnják Maria egyértelműleg a férjet okolják, hogy haragos, veszekedő, szerelemföltő minden legkisebb ok nélkül, az utcán már egyszer pofozta nejét, most ököllel verte. Az igaz, hogy ami, hogy az étel paprikás volt; ő beteg lévén, többször kérte nejét, hogy ne paprikázza erőssen. Neje többször mondta: Iszen! csak tudunk már ínyére való ételt készíteni. A nő rendes, dolgos, jól viseli magát s nem ő a hibás.

Káromkodásra illetőleg: Hlvoška Katalin nem bizonyíthatja, csak h[ogy] hallotta h[ogy] Krisztusról is beszélt.

Hlvoškáné férjének anyja:

Tušnják Maria hallotta.

Sept. 12.

Kovács Maria, Pálnak neje, arra kér, hívnám föl napáját, ki 16 fttal tartozik neki, mellyet ő a ratolestbe¹⁰³ kapott Szarvason, s nem akarja megadni.

Vásár után szombaton elhozza a 15 ft 50 f[illé]rt
[...]

Novák András hirli, hogy Benyik Mátyásné bíresekkal tart, nevezetesen: Hajduk Pállal.

Hallotta: Turcsan János hallotta magától Nováktól, Ujfaludszkyéknál, Ujfal. előtt.

Turcsan lakik: Hovorka mellett, öreg Sklenáréknál

Turcsan András senior ott hallotta és Maros mellett is Nováktól magától. Lakik Lucska juhásznál.

1ső tanu: Turcsan János

2k tanu Turcsan András

3k tanu: Ujfaludszky János

4k tanu ennek neje

Törvényes dolog lévén, ügyvédhez utasítottam.

Roszinszky János és neje Kerekes Julianna

I. nov 28. de. 12 orakor

Julis – átlátván hogy bizony neki keservebb így, mint férjével, kész volna inkább törv. esküdt férjével, mint mással.

János, semmi áron, rá nem nézhet, utalja, engesztelhetlen benne a gyűlölség, kivált mint hogy már pör folyama alatt próbálta magához venni, de akkor is elhagyta őt ok nélkül.

II. dec 5én d. u. 2 orakor

Kerekes Julianna: továbbá is nyilatkozata mellett marad és nem kíván elválni.

Roszinszky János: nem akar, annál inkább, mint e nő szerencsáját, becsületét elvette, mert azt gondolja, hogy ha öszve n[em] házasodott

¹⁰³Életfa. Itt: A lakodalom alatt a menyasszonynak gyűjtött, és az életfával együtt átadott pénz.

volna vele, már eddig, mint iskolát végzett egyén, tisztességes hivatalt is kapott volna, úgyhogy kész inkább nem házasodni soha, mint vele élni.

előterjesztettem neki, hogy a pör hosszú lesz, belevénül, utoljára meg sem házasodhatik. Költségbe kerül – a nő tán megjobbítja magát – esküszegő nem lesz – mind hiába.

III. Dec. 7én d. e. 11 órakor.

Kerekes Julianna: elébbeni nyilatkozata mellett marad.

Roszinszky János: el van előtte utalva, azért mert kurválkodott, s a kire azt lehet mondani, azzal ő nem kíván élni, ha nem is házasodhatik.

1854. Dec 9

Csanko Mártonné panaszt tett, hogy rosszul bán vele, tegnap Marosról haza jöven gyermekét öszverugdosta, kurvázta, hogy világgal nem várta, ámbár már 10 óra fele volt, az ágyat öszvezuzta, széthányta, mióta nálam volt sokszor verte, nevezetesen mult héten is, baltával is nekiment már, hogy agyonveri; szüntelen kurvázza.

Lakik Sipiczky Jánosnál, ó temető mellett no 413.

Tanu: gazdaasszonya Bencsik Judit

és férje Sipiczky János

Drjenovszky Márton szomszéd és neje Sára.

Ma délutánra felhívandók.

Csanko Márton keresendő Bobály Pálné repcésénél a mezőn 1328.

Sipiczky János: az asszony beteges, tehát n[em] való hogy valami rossz személy volna és kurva nevet tőle érdemelné. Hogy kurvázza az igaz, de soha nem látta hogy verte volna, az asszonytól ugyan hallotta, hogy seprűzte a férj, de nem látott soha rajta ütések.

Az asszonyról nem mondhat rosszat, sőt, ha a háztól elmennek akkor is a háznak hűségesen gondját viseli. Minap is azért kurvázta össze, hogy a dologra hajtotta őt. A férj dolgozik ugyan, de n[em] szeret magának dolgot keresni. Soha nem láttak sem hallottak olyat, minél fogva a férj a feleségét félthetné.

Sipiczky János neje és Drjenovszkyné ugyan azt vallják, hogy seprűvel verte és pofozta, miért, miért nem nem tudják.

Az egész oda megy ki: hogy az asszony nem szívlelheti, hogy a férj őt kurvának hívja. A férj nekem is, az asszonynak is kezet adott, hogy ezt többé tenni nem fogja.

Már egyszer csak voltak ez ok miatt nálam, még pedig 1852. jul. 29.
Ha még egyszer szavát szegi a férj, bezáratom.

Prima parcata, secunda mandata, tertia data!¹⁰⁴

1855. febr 23.

Kovács Márton Balay, egy eszt. olta betegeskedik, az előtt nejével jól élt, de mindketten megbetegedvén, az asszony elment anyjához, Szuchánszky János szöllőjébe s már egy év olta ott van, most pedig mással adta öszve magát s azzal él, azonban nevét nem tudja csak hogy katona volt, a férj tehát most feleségét vissza követeli.

Kovács Márton lakik Kovács Balay Pálnál, Vak utcában Boros Mihály és Acsai Pál szomszédjában, 1134.

Gyermekeik nincsenek, egy volt az is meghalt. Nejének neve: Králik Eva.

A nő azt mondja, hogy férjével Temesvárra menvén lakni mint egy nyolcz kilencz év előtt, ott a férje mindég verte őt egy rossz személy miatt, a kivel férje élt. Tanú erre: Gulyas Andrasné és testvére Cservedi János és Králik Mártonné, Czenk Zsuzsanna, Huszarik Mátyás.

Temesvárott hagyta el férjét emiatt s Nlakra jött a férje utána jött s a nő elment két hét mulva ismét hozzá, Havran Julissal, de csak két hétig maradhatott ott, s miután pénzét elköltötte, ismét elkergette. A férj visszajött Nagylakra, a nő pedig szolgálatba állott Temesvárott. Utána jöven egy év előtt, ismét hozzá ment – együtt jöttek – de csak két hétig maradt nála, mert beteges lett s anyjához ment el. Ekkor lakott Kralik Mártonnál, ki most Doválnál szolgál, szomszédai voltak: Menjar András, Kotrák Adámné özvegy. Kotrák Adámné, Menjar hentes lakik temető utcán a többiek is.

Hétfőhöz egy hétre, mart 4én hozzám rendeltem d. u. két órakor.

¹⁰⁴ Az első megbocsájtják, a második véték, a harmadik büntetendő!

A nő azt állítja, h[ogy] férje romlott betegségbe van – visitalando.

István Kovács Pál is neje kérelmére felrendelendő mint tanú.

Kovács elismeri, hogy addig is volt tiltott öszveköttetésben másokkal, míg neje nála volt Temesvárott, monostori béres létekor; de neje is ugyanazt tette, katonákkal tartott.

Vannak tanui is erre: Reha János veje, ki majd fog többeket is említeni, kik látták, hogy egy katona piaczon verte, czibálta ezért nejét.

Mikor elvette, már akkor sem volt szűz, de ezt nem bizonyíthatja be, mert ez köztük maradt.

Végzés:

Miután a férj elismeri, hogy jelenleg ő romlott siphiliticus betegségben van, neje pedig már ebből kigyógyult, nem maradt egyéb hátra, mint a férjet oda utasítani, komoly intés után, hogy elébb magát tökéletesen gyógyítsa ki s azt előttem orvosi bizonyítvánnyal igazolja, azután majd az én dolgom lesz, nejét hozzá adni s házassági magok viselete felett örködni.

Bencsik Pál bérese, Krnács Mihály, beteg volt. Miután Bencsik előre kiadta volt bérét, abban egyeztek meg, hogy K. M. visszafizet neki 72 vftot. Ezt B. P. az egyháznak ajánlja. Kr M. elismeri, de azt állítja, hogy még B. P. adós maradt neki ezekkel:

Egy pár csizma fejelés 6 vft.

3 kocsi szalma 18 vft

5000 téglá szállítás és felépítés vft. Ebből leenged 5 vftot, minthogy ólat hozatott neki aradról.

négy köből búza őrlés 8 vft

öszv 61

[...]

Kész pénz 70 fr

2 láncz verés 140

2 pár csizma 15

2 kan hízó 10

1 véka [...] 6

5 véka őrlés 10

1 kocsi ganéj 4

1 kocsi szalma 6

5000 téglá 25

4/286/71

E szerint Bencsik szerint kapna még Krnács

3 kocsi szalmát 18

1 kocsi ganajt 4

öszv. 22 ft

Meg kell nézmem és ezt öszve egyeztetnem a béresi könyvével.

d 28a Martii

Sinka András adott költsön Wilim Mihálynak 50 vfrtot. Maga Wilim ígért neki évi kamat fejében egy köből búzát. Ennek már két éve. Első évre adott egy köblöt, másodikra tartozik, de a tőkét megfizette.

Erről tudnak: Pálenkás János és Wilim Mihály neje. Wilim lakik Svetlik és Furman mellett, Gróf Jánossal átellenben.

Sinka lakik Dunai Jánosnál, Badinszky Mártonnal átellenben.

[...]

Krnács Mihály fizetése volt ez:

Kész pénz 80 ft

1 [olvashatatlan szó] búza és árpa 140 ft

1 pár csizma uj 50

1 pár fejelés 5

5 köből őrlés 50

1 malacz 50

3 félvéka kendermag vetés 7,30

1 kocsi szalma 6

1 kocsi ganéj 4

5000 téglá elvitetes 25

summa 297,30

Ebből kapott
fogadáskor 5
leánya temetésére 10
2 nap mulasztás 1,5
3 nap mulasztás érvágáskor 3,15
kukoriczáért lehuzandó 50
öszv 69,20
[...]

1855. Május 9én

Matajsz Pálné, Major János mellett Fábry temetésén letépte fejéről Laluska Pálnénak a kendőt s az első ének alatt nagy skandallumot csinált.

Zayáczt már az előtt ezen ügyet tárgyalta, oda igazítottam tehát.

1855. Május 1.én

Az április 23-án keresztelt gyermek – kinek anyja Gyurian Maria – állítólagos apját, Járdek Márton cs. k. katonát felhívtam, hogy elismeri e a gyermeket magáénak? Ő megvallotta, hogy az tőle van s az anyakönyvbe is az ő nevére irandó, miért is ő Gyurian Mariát elakarja venni nőül, mi-helyst katonáskodási ideje kitelik.

1855. Május 11-én

Miklós Györgyné, ki már három éve özvegy s gyermekét ma kereszteltem, azt vallja, hogy ezen gyermek Császtvai Jánostól földes gazdától van.

Császtvai János elismeri. Jelen volt a cs. k. csendőr káplár Fleck.

Szomszédok: Zvara Pál

Jancsik Mih.

Matajszné

1855. Május 15én

Legény Györgyné, ki már néhány hó előtt volt Collegám előtt, panaszt tett férje ellen, hogy két ízben megverte

először valami Legény Jánosnéért, sógornéjéért, hogy mért nem hagy ezen asszonynak békét? ezért kipofozta nejét. Az asszony gyanakodik, hogy ezzel él.

másodszor verte most Dovályéknál.

Felhívandók: először Dovályné és Legényné volt szomszédai

másodszor: Legény Jánosné és szomszédjai

végre: az alperes.

Vasárnap részegen jött haza éjjel.

Breznyik István és Bohnyjadné testvére

Dovályné: a férj dolgos – de részeges, korhely, iszonyú dühös. Már kabátját is elitta volt. Dovályné is fizetett érte 5 ftot. Felesége panaszkodott, hogy nem élhet vele, azért rohant be és fejét ütötte.

az asszony lakik Császtvai csizmadiánál, Szuch kovács felé.

Megígérték 1855. maj. 21én előttem, hogy ezóta egymással békekészenben lakni fognak.

Junius 7én

Palow Jánosné egészen öszvevérezve jött hozzám, kit is férje megvert egy csizmával a fején, azért hogy a kenyeret nem úgy sütötte meg, mint kellett volna. Ezt mondja az asszony.

Ezen asszony már háromszor hagyta el férjét s általános hire van Nagylakon, hogy másokkal szokott tartani, utoljára Zajacz előtt voltak s én az ügybe be nem folytam.

Én mint lelkész mást nem mondhattam, mint azt, hogy elmegyek magam Palowhoz, jól lehordva őt, azután pedig öszve egyeztettem. De a nő erről nem akart hallani s elment. Hogy feladja e férjét a világi hatóság-nak? ő tudja Mihelyt férjével egyeztetni nem akar, már a dolgot nem én elébem valónak lenni gondoltam, annál inkább minthogy az előtti egyenletlenségek miatt Zayacz kollégám előtt voltak és Zayacz most éppen itthon nincs. Megvárom tehát őt holnapig s vele a dolog felől valamit végzünk.

Minden békekészenre való rám beszéléseim Palowné előtt sikertelenek voltak.

Jun 10.

Málinka János kívánja, hogy felesége vele külön szálláson lakják, miután szülei rontják. [...]

Jun 14.

Császtvai Jánosné kér, hogy azon ügyet, melly szerint férje Miklós Györgyné törvénytelen gyermekének atyja lett, szedjem rendbe.

Miklósne nem kér, nem követel semmit Császtvain, csak ha jószívből valamit ad. Ígéri, hogy megjavul s a botrányt ezentuli jó élete által helyre hozza.

Császtvai ígéri, hogy jó szívből ad gyermekért 15 vftot s ezóta hasonló botránytól örizkedni s becsületes hazas életet élni fog.

Jun 24.

Juhász Nagy Jánosné. Férje rosszul bán vele, a mi köztudomású.

1. Minap gyermekét a házból kiverte, átkozta, fattyunak nevezte, verte, elhajtotta és 3 napig nem mert a gyermek haza menni. Mindig így tesz. Azért gyermekei 2 hétig háztól távol voltak.

2. Csunyan káromkodik – Krisztust, Istent szidja –.

3. Három hétig míg kapállásnál volt, magáébol költött az asszony, disznókra s a t. mert n[em] hagyott neki semmit és még is veszekedett, h[ogy] nem készített neki ennivalót.

4. Mindig csunya nevekkal illeti, őt kurvának, gyermekét fattyunak. A fia is az anyának nem engedelmeskedik.

5. Veri is ötet, kedden megütötte karját, nyakát – pünkösdkor szemét majd kiütötte.

6. Gyermekeit is arra tanítja, h[ogy] ne engedelmeskedjenek, hogy lökjék fel, amiért [olvashatatlan] nevezik mások előtt is az anyát.

Szomszédok: Ambrus György

Bencsik Pál

Felhívandó: Ambrus és Bencsik. Gergely Pataki Debreczeni Mártonné szolgáló, lakik Kiálnál a város végén.

vasárnapra felhívatik a vádlott. Megpróbálom még egyszer öszve egyeztetni őket – ha nem lesz jobb, akkor elválasztom őket egy időn.

Pataky Gergely: Istent, Krisztust szidja, gyakran. Az asszonyt kurvázta. Hogy verte volna, n[em] látta, mert n[em] jár oda.

Ambrus György a feleség is roszt – külön gazdálkodnak – fia három mesterséget is próbált – az anyja mindig elvitte s inkább otthon tartja.

Isten káromlás igaz –

az asszony is káromkodik, még többet, mint a férj. Ő talán jobb lenne, ha az asszony jobb volna. Kenyerük nincs – most is só nélkül főzött – úgy h[ogy] majd betegek lettek –.

Aug 9én

Császtvai Mihályné panaszt tett mostoha leánya Obsuszt Pál fazekasné ellen, hogy vele csúnyán bánik, nevezetesen azt mondja, hogy ő gyermekeit megölte.

Az egész onnan eredt, hogy Császtvai vejének pénzt adott költsön s miután visszakérte, harag támadt.

A nő arendán lakik nála SzGyörgy napig.

Császtvaival is rosszul bánnak, mondta a leánya, hogy a fene egye meg, úgy h[ogy] ezért a zsandárokhoz is feladta Császtvait a vő.

Az utolsó nem igaz, mert Cs. maga magát szidta, h[ogy] őt a fene egye meg, és leánya emlékeztette, hogy azt ne mondja, mert atyjának száját is az ette.

[olvashatatlan]

Az öreg káromlás miatt ült már, most is Kr[isztust] szidta.

Az öreg igen illetlenül szólt egyszer éjjel Cs.hoz leányairól „hozasd el – állítsd szegletbe és –.

Aug 10.

Tucsni Mihályné, hogy gazdaasszonya Susták Pálné rossz híreket terjeszt róla, hogy látta csókolózni Sustákkal a tanyán, hogy szemtelen, menjen el tőle.

Ott volt Bongyi Jánosné, béresné és leánya. Az ő férje akkor is tanyán volt. Ez csak most az egyszer történt, hogy [olvashatatlan szó] mondta,

de már az előtt is sokszor veszekedett reá, csak h[ogy] okát nem mondta, de most hallja Tucsniné, hogy masok előtt az előtt is gyanakodó szavakat beszélt Tucsniné ellen. Tucsniné lakik Granda Györgynél, Semetka János utcáján, s azon soron, Kasnyik András szomszédjában.

Gengelegi Jánosné, hogy rosszul bánik vele –.

Városházára küldtem, minthogy már többször volt nálam és nem boldogulhatok vele.

d 1. oct

Kepenyes Mártonnét a férje anyossa halála oltá nagyon veri, Istenét, Krisztusát szidja, a kis reá bízott gyermekeket is veri. Tegnap is kötéllel megverte.

lakik Dencsjak Mihálynál. [olvashatatlan szó] mellett, Drjenovszkyval átellenben.

Dencsjakné hallotta a csunya káromkodást

Maszlay Mihály, Hvara udvarán ott volt estve is mikor verte. [...]

Dencsjak Mihályné hallotta káromkodni elégszer de hogyan? azt nem tudja elméjében.

nem látta, hogy verte volna, csak hallomásból tudja

azt gondolja, hogy a férj inkább oka, mint a nő, mert sokszor ok nélkül is szidja.

A saját gyermekeivel, mint kutyával bán – tegnap sem adott neki enni – elverte és a [...] ablaka alá tette, s ott hagyta ma reggel.

OFICIÁLNA ZÁPISNICA NADLACKÉHO EV. FARÁRA ĽUDOVÍTA HAANA

od sv. Michala r. 1851

1851

30. sept.

manželka Juraja Černaja podala sťažnosť na Pavla Matejského, ktorý mnoho tancoval s jej dcérou a odvtedy chodí pod jej okno, preto manželka Matejského zo žiarlivosti kurvou nazývala jej dcéru. Preto ju dnes Černajová brala za zodpovednosť a práve keď sa vadili, objavil sa Matejsko a Černajovú zo zadu sotil o zem a roztrhol jej oplecko.

6. ho októbra sa dostavili predo mňa obidve stránky. Matejsko sa mnohokrát opije, chodí do krčmy. Bol napomenutý, aby to nerobil, pretože má ženu a deti. A dievča, išlo za ním v noci išlo do krčmy, aby sa s ním pohováralo, čo ho robí podozrivým. Bolo napomenuté, aby to nerobilo, keď si váži svoju česť. Konečne obidve stránky boli napomenuté, aby sa nestretávali, aby sa jeden druhému ani najmenej neprotivili a aby celú vec brali tak, ako by sa tá ani nebola stala. A ktorý potom túto vec znova začne, ten bude vinovatý, za čo bude potrestaný.

Za roztrhané oplecko Mat. behom jedného týždňa zaplatí 20. f. – Pokuta bola vyplatená a odovzdané žalujúcej stránke.

12. októbra

do evanjelickej cirkvi som prijal Večerou Pána katolícke dievča Juditu Palowu, ktorej nebohá matka bola katolíčka, a jej otec Martin Palow, ktorý žije, je evanjelik. Katolícky farár svedectvo nedal, ale ho dali dvaja svedkovia.

11-ho novembra

Alžbeta, manželka Michala Franku podala sťažnosť na Máriu Osztribánsku manželku Jána Fabrického, že tá na viacerom miestach hovorila o tom, menovite aj u Kujanov, že s jej manželom spala. Toto jej povedala staršia sestra Judita.

Potom, čo som sa presvedčil, že Fabrická ozaj to povedala, že keď jej manžel v noci vyjdúc od nej išiel sa vymočiť, vykradla sa za ním: „mog muž ažda z Gazdinou spaw“ čo sa i rozchýrilo; veľmi ostro som ju pokarhal, až do plaču, a napomenul, a predom mnou musela podať ruku Frankovej, že podobné reči v budúcnosti nebude rozširovať a o svojom mužovi zlé nebude myslieť. Ináč i bez toho odišli bývať do Banátu a takto sa netreba obávať novších klebiet.

15. decembra

Martin Kepeneš, ktorý sa iba vlni oženil, sa sťažoval na svoju manželku, že ho tá neverne opustila. Za príčinu tohto jej činu pokladá, že je neporiadnou a zlou gazdinou, on ju mnohokrát ju napomínava a na lepšie učí, a dnes ju i bíčikom nabil. Pokým spomínaný Kepeneš bol u mňa, za ten čas jeho manželka s nejakou Burjankou prišli vozom pred dom, všetky jej veci odniesli a Kepenešovu chorú mať dobili.

Predvolaná žena na svojom tele ukázala, že ju muž veľmi nabil, ktorého som prísne napomenul, aby sa viacej neopovážil podobnú viac vykonať; aby svoju ženu pred materou, ktorá je – ako sa zdá – šomravá stará žena, radšej bránil, viacej roboty od nej nepožadoval ako vládze urobiť, naproti tomu aby žena nebola jazyčnica, aby sa starej žene a mužovi neprotivila, a takto podajúc si ruky sa udobrili a boli poslaní domov s tou poznámkou, aby sa žena zajtra do obeda so všetkým vybavením u manžela dostavila.

Žena tak i učinila, ako som jej prikázal. Ale na tretí deň sa žena znovu prišla sťažovať, že keď boli spolu s manželom na priadkach a večer sa vracali domov, bez akejkolvek príčiny takou silou hodil po nej kyjakom, že keby ju bol trafil, iste by ju bol i zabil. Pri tejto udalosti bolo viacerom žien prítomných. Preto som rozhodol tak, že menovaná Kepenešová má

ísť zatiaľ slúžiť, kým jej manžel nevytriezvie. *Teraz už znovu žijú spolu dobre.*

10. ho januára 1852:

Anton Németh sa prihlásil u mňa, že chce zanechať katolícku vieru a chce sa stať evanjelikom. Dotyčný rkatolícky farár, u ktorého sa prihlásil, nechcel mu dať potvrdenie o prestúpení, dali mu ho ale dvaja svedkovia, Samuel Hrdlička a Jozef Tibay, ktorí sa predomňa dostavili.

31-ho januára 1852

sposvedajúca sa manželka Juraja Rosinského, ktorá je už 26 týždňov chorá, predomnou bez akejkoľvek výzvy vyhlásila, keďže jej chovanec Ján Michlmann počas jej choroby ju ani raz nenavštívil, ďalej voči nej sa nikdy nesprával tak ako treba, preto ho po svojej smrti zo všetkého vydedí a na neho zo svojho majetku nič nezanechá. Prítomní boli: kostolníci: Ján Jančík, Juraj Poloni, vdova Siváková, Štefan Máčanský a ďalší iní.

7-ho februára 1852

už hore spomínaný Anton Németh spolu s dvoma svedkami bol u mňa prichádzajúc od rkatolíckeho farára, u ktorého už druhýkrát prosili o potvrdenie o prestúpení, a keďže mu tento potvrdenie vydať nechcel, dali mu ho predomnou dvaja svedkovia: Jozef Tibay a Samuel Hrdlička.

8-ho februára 1852

t.j. Dniea Septuagesima, ten istý Anton Németh ráno o 7 hodine Večerou Pána bol prijatý slávnostne do evanjelickej cirkvi. Prítomní boli Ján Pajtáš, Samuel Hrdlička, Jozef Tibay, Daniel Krajko a viacero mužov a žien.

27-ho júna 1852

Matej Zuberec podal sťažnosť, že Michal Tuška, záhradník Jána Šemetku by to bol povedal, že Matej Zuberec dal narobiť svoju ženu inému a že za tie peniaze kúpil šaty, lajbík. Svedkovia: Martin Kepeneš a jeho manželka.

27-ho júna 1852

Ján Ondrejčík, ktorému dlhuje Pavel Sljezik 5 forintmi ešte za nebohého Juraja Leginského – a Adam Leginsky polovicou mlynského dreva, v hodnote 10 forintov, všetko to venuje na cirkev.

Rozsudok

– Hlavný vinník, Michal Tuška, svoj čin dobrovoľne uznal a mnou bol potrestaný takto: zaplatí na organ 1 forint, okrem toho hradí trovy pravoty.

29. júla 1852

Julianna Havranová podala sťažnosť na svojho manžela Ondreja Tótha, že keď sa stala jeho manželkou následkom jeho venerie aj ona ochorela, viac týždňov bola chorá. Pozdejšie celé noci trávil mimo domu kartovaním medzi kamarátmi pijanmi a ešte pred šiestimi týždňami kedy odišiel do rísu do Temešváru, už aj vtedy povrával, že svoju manželku neznáša a zanechať ju sa chystá, a teraz už konečne chce všetko predať a vonkoncom odísť od nej a tento svoj úmysel pred viac než 50 ľuďmi vyhlásiť sa neostýchal, ba pohrozil svojej manželke, keby sa išla sťažovať na neho, na dvore ju pošliape a dokope ako psa. Raz, keď ho pre podobné veci u pána Zayaca obžalovala, naozaj ju s remeňom veľmi dobil.

Či bol jej manžel chorý na veneriu na to som sa neopytoval, keďže sa to dávnejšie stalo; ale že bol kartár a korheľ to žena odvolala; muž síce zbil svoju ženu aj dvakrát, to uznáva. Okrem iného manžel preto nelúbi svoju manželku, lebo je lenivá, neochotná, osobitne chce gazdovať a preto jej hrozil, že ju nabije a tam nechá.

Žena bola napomenutá, aby bola milou, čistotnou, pracovitou, aby negazdovala osobite, a tak si podali ruky, so sľubom obnovy lásky, a odišli. neskôr sa dosvedčilo na Tótha, že je korheľ a zaháľač.

V ten istý deň podala sťažnosť na svojho muža i manželka Martina Čanku, že od neho dobrého slova nikdy nepočuje, ale ju kurvou nazýva

a popritom strašne hreší, a keď získa nejaké peniaze, tak ich dá svojej sestre na opatrovanie, ba keď boli v ríse, pre nejakú maličkosť ju sotili na zem, ťahal ju za vlasy a kopal, už aj predtým ju viackrát zbil, takže bola nútená podať naň sťažnosť už aj p. Zajacovi.

On aj to hovorí, že žena mu nie je potrebná, on už má ženu, t.j. svoju sestru. Aj s otstanými manželkami žil zle, táto mu je už 4-tá.

Manžel naozaj kurvou nazýva svoju ženu a žena hubovala manželovi; ženu som preto napomínal, aby rozkázala svojmu jazyku, a muža, aby si ju vážil a svoju statočnú ženu kurvou nenazýval. Títo dvaja inak pekne žijú, obidvaja vzbudzujú dojem tichých ľudí. Podali si ruky a po napomenutí mohli odísť.

31-ho júla

znovu prišla Julianna Havranová, hovoriac, že muž síce odišiel s ňou domov, keď boli udobrení, ale na nasledujúci deň bez akejkolvek príčiny ju zanechal, vadil sa, so sojou materou zlorečil, vyhrážal sa že ich žobrákmi urobí a že nebude s nimi bývať a so všetkým imaním odišiel k hrnčiarovi Ondrejovi Magyarovi. Počula ho: manželka Jána Lovásza... – svoju ženu všade ponižoval, do akej miery dostalo sa aj na moje vedomie, vtedy prišiel domov opilý. Liečila ju: Pepi, býva v dome Bernáta.

Poznámka:

Tento Ondrej Tóth rkatolíckej viery narodený v Tekovskej stolici v roku 1851 prešiel na evanjelickú vieru, ale pozdejšie, keď som ho karhal pre zaháľáčstvo a pre korhelstvo a uponínal na tichšú životasprávu, nahnevajúc sa, znova prestúpil na rkatolícku vieru... žije v Temešvári – V roku 1854 som ho dal dovieť z Temešváru. Vandrovnícku knižku som mu dal odobrať pánom hlavným slúžnym, ktorá je uložená na mestskom dome. Ondrej Tóth už viac mesiacov býva v Nadlaku so svojou manželkou a pokračuje vo svojom remesle, a odvtedy nepadla sťažnosť ani z jednej strany.

manželka Matúša Maceka pozerala svadbu – [muž] ju ťahal za vlasy a bil, kľakol si na ňu, skoro dušu vypustila, aj teraz sa vyhráza, že ju zabije.

Nechce pracovať – jej ešte nič nekúpil – dlhuje aj na eklesiu –

zubami ju hrýzol – vidieť stopy na rukách a na tele – aj svoju predchádzajúcu manželku tiež bil

[...]

28-ho júna 1853

Žena Menjar Tomášova udala svoju príbuznú ženu Štefana Štefánika, že ju bez akejkoľvek príčiny nečestnou kurvou nazývala.

Keď bola predvolaná: spomenutá žaloba svedkami potvrdená nebola, ale farár sa presvedčil o jej pravdivosti, ako aj o tom, že Menjarová Štefanikovu menovala slepaňou. A to všetko sa stalo preto, že mladšia sestra Štefánikovej je vydatá za staršieho brata Menjarovej, a títo zle žijú. Menjarova sa zastáva brata, Štefániková sa zastáva sestry. Boli napomenuté, že táto skutočnosť aby mala spájať, spoločnými silami by mali pracovať na tom, aby mladý pár žil spolu lepšie, aby na dávne krivdy zabudli, čo i prislúbili.

28-ho júla 1853

Čižmár Ondrej Hečko hlásil, že dcéra jeho staršieho brata, vdova po nebohom Samuelovi Krajkoví otehotnela od čižmárskeho tovaryša, dieťa porodila v Pankote, žije vo Varadíne a svoje dieťa dala dojčiť, pričom ona sama dojí cudzie dieťa.

Jej mať som predvolal a pokarhal, že nedáva pozor na svoju dcéru, ba dovolila jej s iným mládencom túlať sa po Kúnságu, inak toho týždňa napíšem varadínskemu farárovi, aby Krajkovú upozornil, nech dáva pozor na svoje dieťa a keď ho vydojčila, aby sa vrátila k svojim na Nadlak.

9. sept. 1853

Manželka Juraja Hlvošku podala sťažnosť na manželku árendáša Juraja Gubiša, že povedala na ňu, že kradla husy, že aj jej deti len ona kŕmi, nie ich matka, toto a podobné vykrikuje o nej po ulici.

Predvolal som jej muža a zveril som naň, aby urobil poriadok medzi ženami. Čo sa i stalo.

20. okt. 1853

Ján Štefanovič kúpil pozemok od Pavla Paulova a dal mu závdavok 50 for., a pred Jurajom Babinským povedal, keby neprišiel na termín, môže ho predať inému, ale závdavok mu má vrátiť. Paulov, keďže kupec na termín neprišiel, nechce mu predať ani pozemok ani závdavok vrátiť. Závdavok teda kupec nechá na cirkev. Že termín nebol určený, svedkami sú: Babinský, Štefanovič Ondrej a druhým je Ján. Aj na to sú svedkami, že Štefanovič chcel pozemok kúpiť, ale Paulov mu ho nedal.

Cisársky a kráľovský súd convictoval Pavla Paulova, ktorý sľúbil za 4 týždne zložiť 50 forintov na cirkev; za ten čas dal o tom obligáciu od seba.

9. nov. 1853

Okolo roku 1802 z Turca z Blatnice sa prisťahoval do Nadlaku Juraj Špánik, ponechajúc v Blatnici v zálohe u niekoho kus pastvisko. V roku 1826 navštívil syna Juraja Špánika z Blatnice Matej Dula prosiac ho, či by mu dal splnomocnenie na vymenenie pastvisko, a on mu prinesie do Nadlaku peniaze, ktoré dostane za pastvisko. Špánik dal urobiť o tomto s Dulom písmo na mestskom dome a poveril ho, aby za spomenutých podmienok pasienok vymenil. Pasienok sa dostal do rúk Dulu podľa svojho priznania pasienok používal, ale Špánikovi za to peniaze nedal. Teraz Matej Dula býva v Nadlaku a vdova nebohého Juraja Špánika prosí, aby som ho predvolal pred seba a aby som dlžobu prevzal pre ekléziu.

3. nov. 1853.

Jána Rosinksého a jeho manželku Juliannu Kerekešovú som dal zavolať na 10. hodinu. Manžel sa dostavil a vypovedal, že sa chce rozvieť s Júliou preto, lebo je nemravná, márnوترatná, lenivá, zaháľačka, aj telesne je skazená, lebo ústa jej smrdia. Žena nebola prišla.

8. nov. 1853.

Znova som ich predvolal na 10. hodinu. Prišla len žena a vyhlásila, že sa chce rozvieť s mužom, lebo s ňou kruto zaobchádza.

9. nov. 1853.

Už tretí raz som ich predvolal na 10. hodinu. Len žena prišla a zostala pri predošlom vyhlásení.

22. nov. 1853

Martinova Tuškova žena sa prišla sťažovať, že muž s ňou zle zaobchádza, palicou ju zbil pred vinobraním, keď bývali u Ondreja Burjaka, preto, že nechcela odniesť tanier k súrodencom, v ktorom bolo donesené jedlo od nich, aj teraz sa vyhráža, že ju zbije, že sa on s ňou nezosobášil a že si vezme inú a to všetko preto, že ho žena na zárobok núti, lebo aj teraz zanechal svojho gazdu Ondreja Jančíka, ani za trhu nenocoval doma, na zimu nič nepozachraňoval, okrem toho veľmi špatne hrešil „gebem ti Kr. p. aj mater aj otca“. Na toto je svedkom žena Vantar Michalova. Býva u Vantar Michala.

Svedok Vantar Mich. a jeho matka... od štyroch týždňov ho pozná ako lenivého, zaháľača, ktorý len z manželkinho chleba žije. Počul Mich., že s inou bude žiť. Tak len muž je vinný.

Že by Krista bol hrešil, nie je pravdou, alebo sapon to nepočuli. Do kostola nechodí. Tuška, kedy nebol ešte ženatý, bol pre krádež zavretý v Makove za niekoľko týždňov.

Martina Tušku som pre jeho lenivosť ostro pokarhal, aj zato, že do kostola nechodí. On sľúbil, že sa polepší, a spolu, pomerení, odišli.

4-ho dec. 1853

som navštívil bánhedešskú filiálnu cirkev a robil som kurátorské účty a zaoberal som sa nasledovnými obťažnými vecami:

1. Vec Matúša Demjana a jeho manželky. Martin Demjan už dávno nežije so svojou manželkou. Predo dvoma dňami s inou osobou – podľa vlastného priznania – splodil dieťa, ináč je pracovitý človek a ničím nie je poznačený. Jeho manželka sa za neho chcela vydať, ale on to nechcel prijať hovoriac, že s ňou žiť nikdy nechce. V prítomnosti štyroch cis. a kráľ. žandárov Demjana a jeho manželku som predvolal a trikrát som sa ich spýtal: či chce svoju manželku k sebe prijať a či nie? On tvrdohlavo

odpovedal, že nie. Vtedy som žandárom povedal, aby ho zatvorili do temnice a o hodinu ho šikovali pred hlavného slúžneho do Battonye. Na to Demjan zmäkol a sľúbil, že sa polepší a manželku k sebe prijme, ešte v tento deň sa postará o bývanie a už teraz spolu bývajú.

2. Spory Samuela Kollára a jeho manželky Sam. Kollár pred rokom si vzal za ženu Máriu Bračokovú a spočiatku žili u materi Márie Bračokovej, ale tam Kollár neznášal sekaturu svokry, odsťahoval sa inde a žiadal, aby aj jeho žena išla s ním bývať. Predvolal som ich pred seba v prítomnosti spomenutých štyroch žandárov, dvaja mladí by boli poslúchli moju radu, ale jazyčnica svokra, ktorá má zlú povest', nijak. Konečne som rozkázal, aby ihneď naložili na voz veci Kollárovej a aby sa tá ešte v tento deň prísťahovala ku Kollárovi, inak obidve ženy dám odviezť v putách do Battonye. Následkom toho žena naložila svoje veci na voz a ešte toho večera išla k svojmu mužovi bývať. Ale jazyčnica sa držala svojho, išla za Kollárom, začala sa s ním sa vadiť, vykrikovala, že svoju dcéru mu zato nedá, že by aj tak nežili dobre a pod. Predstavenstvo Bánhedeša Kollára pokladá za usilovného a mravného človeka, príčinou všetkého je to, že matka by chcela nad obidvoma panovať, chcela by ich mať za sluhov ako zachádza aj so svojím sprostým mužom. V Kováčsháze som sa ohlásil u žandárov a keďže ročne len dvakrát chodím na Bánhedeš, upozornil som ich na manželské páry Demjanovcov a Kollárovcov, aby ich mali pod dozorom.

3. levitovi som uložil, že podľa cis. a kráľ. nariadenia bez vyššieho povolenia žiadne rkatol. dieťa do evanjelickej školy chodiť nemôže a preto som rkatol. deťom do školy chodiť zakázal.

4. Keďže ešte stále veľa detí vo veku 6–12 rokov do školy nechodí, dal som ich popísať a venoval som ich do pozornosti žandára stážmajstra.

5. Konečne som ostro pokarhal akéhosi Ondreja Vanku, ktorý bol udaný, že do kostola a na Večeru Pána už viac rokov nechodí.

7. dec. 1853

Michal Boroš podal sťažnosť, že ho manželka nechala a prosí ma, aby som jej prikázal, žeby sa vrátila.

9-ho dec. som ženu predvolal, vidieť na nej, že je statočná a pracovitá žena, ktorá tvrdí, že muža zanechala preto, lebo Michal Boroš s jej dieťaťom od prvého muža zle zaobchádza, nedovolí mu, aby sa spolu stravovalo s jeho vlastnými deťmi; a na ženu sa sťažuje a vadí sa na ňu preto, že tá by všetko len svojmu dieťaťu chcela dať, ba viackrát ukrutne zbil jej dieťa, raz menovite natoľko, že bolo celkom modré a mať ha na ulici medzi stromami skrčené našla, kde sa chudiatko trojročné ustrašené skrylo. Svedkom je: Póli, vdova, ktorá dieťa mastila.

Kováčová a Viznerová nevedia nič, len toľko, že muž so svojou prvou ženou dobre žil a že dieťa raz zbil až malo modriny, ale aj žena je nespokojná a nechce sa od svojho muža báť. Summa summárum, muž je niekedy tyran a žena jazyčnica. Obidvaja slúbili, že sa polepšia a zmierení odišli domov.

13. dec. 1853

Beňo Jurova žena sa sťažuje na manželku Ondreja Beňu Zuzanu, že o nej hovorila pred Michalom a Chabadom a jeho ženou a Vigaš Pavlová pred Valachom, že Beňova Jurajova manželka zakázane (nezákonne) obcovala s vdovcom, hajdúchom Jurajom [...].

23. febr. 1854.

Ján Janečko podá sťažnosť na svoju manželku, že mu odvráva, že ho nechce poslúchať a preto sú medzi nimi stále zvady. Včera ju preto stiahol manžel z lavičky, ale nezbil ju ani vtedy ani predtým; napriek tomu ho manželka zanechala. Prosí svoju vec riešiť. Deti od prvého muža netresce primerane, preto svojho otca okrádajú.

Býva: Široká ulica 1259. Jeho susedia: Lukáš Czech a Ján Burian mladší.

Keďže ide o kriminalitu, svoju manželku, ktorá je tehotná, tak zmučil, že nie je schopná chodiť, udal som ho na Okresný súd.

13. mája 1854.

Žena Jána Málinku, rodená Anna Černajová Labošjaková, podala

sťažnosť, že jej muž od Michala Petrinu kradol jačmeň, ona to Petrinovi – ktorý sa ľstou chcel o tom dozvedieť – vyradila. Načo sa jej muž s Petrinom vyrovnal vo veci spôsobenej škody, ale ju na salaši pred mnohými svedkami veľmi zbil, zlomil na nej porisko biča, za vlasy ju vytiahol k vozu, položil ju na voz a doma ju zase bil a tiež i jej mať Anna Černajová ju za toto zbila.

(: Palotská ulica pod č. 277.)

Pokarhal som ich a nariadil, aby svoje viny uznali a polepšili sa, a Nanebevstúpenie k Večeri Pána prišli, ďalej keďže je vec kriminalitou, obrátil som sa na svetské vrchnosti, spolu s úradným listom som vec hlásil mestským vrchnostiam. Tieto ihneď dali Jána Málinku, jeho švagra a svokru do väznice, a len na moju žiadosť ich odtiaľ vypustili.

Inak žena Jána Málinku je známa ako zlá a márnотratná žena, znovu som ju dal predvolať a napomínal som ju na vedenie poriadneho života. A keby dobré slovo nepomohlo, vyhrážal som sa jej prísnejším trestom.

10. júna 1854.

Ján Málinka znovu prišiel ku mne a dal sťažnosť na svoju ženu, že za istý čas sa správala dobre, ale o niekoľko dní sa znova dala na vandrovný život a z domu stále utiekala a keď ju manžel volal k práci, tvárila sa chorou, ale akonáhle muž vyložil nohu z domu, vyfintila sa a išla do krčmy, takže už aj sama sestra/c hovorila Málinkovi: „za tohto psa by nebolo škoda, keby ho zabili“. Ba žena sa tým vyhrážala Málinkovi, že tak pochodí, ako Hosztina, ktorého zabili a dosiaľ sa nevie, kto? Ona podobne nahucká naň ľudí, aby ho zabili. Málinka mi to povedal, že má podozrenie, „že jeho žena s týmito žije:

pastier kráv Ján Kysel – mestský kočiš Ján Ďurík – Prosila si radu od tesára Fardeka, aby jej poradil frajera, že nemá muža.

– Pavel Matajcs a Ján Major – Podľa mena vždy dosvedčia že do krčmy chodí:

Kovalčík

Jakub žid naproti Kovalčíka:

Krčmár Ondrej Koseci

Košková, naproti Kovalčíka, gazdiná pána Vasila, doniesla jej a Jakorovej do domu pijatiku a tam pijú u nej. Svedok: Kovalčíková

Dal som predvolať týchto:

Kovalčíková:

Jardek: horeuvedené slová potvrdí za pravdivé.

Ondrej Koseci: že bola uňho tak pred 3 týždňami s Kyselom. Pili tam a Málíková mu je dosiaľ dlžna za pijatiku. Znova bola druhýkrát tam, ale Koseci nevie, či pila, alebo nie, lebo práve išiel do práce.

Manželka Ondreja Koseciho: pred niekoľkými týždňami kúpila u nich Málíková holbu vína, polovicu vypila a s druhou polovicou išla domov. Potom bola tam, keď bol tam aj Kiseľ a pila spolu s Jakorovou v pitvore. Aj Kiseľ vyšiel k nim do pitvora. Nevie, že dokiaľ boli tam ženy. Znovu pred niekoľkými týždňami prišla Málíková, vzala ½ holby pálenky, že ju vyplatí Kiseľ. Dosiaľ nie je vyplatená. Vtedy to povedala, že ju nesie materi, ktorá je chorá, ale mať povedala Kosiskej, keď pýtala od nej peniaze, že jej veru dcéra nepriniesla nič. Aj viackrát nazrela do krčmy, len sa nezabávala tam.

Chodí aj do krčmy k Rohárovej, ešte častejšie. Tam bola spolu s pastierom Janyikom a Kyselom, zamkli sa spolu do zadnej izby, tot jej povedala Jancsiková.

Po tomto celom, za prítomnosti žandára som pokarhal matku, že keď vydala svoju dcéru, nech ju neprijíma k sebe, obzvlášť v noci, ale aby ju poslala k manželovi, taktiež pokarhal som nevestu, Málíkovú, aby sa ihneď vrátila k manželovi, aby bývala uňho – síce Málíková viackrát povedala, že sa ona k manželovi nevráti, ja som predsa i naďalej i naposledy zdôrazňoval a s tým som ju poslal preč, aby išla k manželovi, lebo inak, ju dám odšikovať do Makova a podám ju na vyššie úrady. Uvidíme teda, aký výsledok budú mať karhania.

30. júna 1854

Žena Jána Čižmárik je 5 rokov spolu s manželom. Kurvou ju menuje. Bil ju, lebo mu neposlala jedlo načas, a vtedy hrešil aj Krista.

Toto počula: vdova Hlôšková ktorá u nich býva a Mária, žena druhého želiara.

Hodil ju o zem, bil ju pästou, len želiari ju zachránili. Temer každý deň ju bije.

Susedia: Mich. Zuberecký ml. s manželkou

Pavel Lehocký

Aj s deťmi zle zachádza – lebo ich nepokladá za vlastné – hovorí, že ich treba zabiť, hreší ich.

Býva: 576

Svedkovia: manželka Pavla Lehockého, Katarína Hlôšková, Mária Tušjaková, jednoznačne odsudzujú muža, že je stále nahnevany, vadí sa, je žiarlivý bez najmenej príčiny, ktorý už raz aj na ulici vyzauškoval svoju manželku, teraz ju bil pästou. Je však pravda, že jedlo bolo štipľavé; keďže muž bol chorý, poprosil ju, aby neopaprikovala jedlo natoľko. Jeho manželka viackrát povedala: veď už len vieme podľa jeho chuti jedlo pripraviť. Žena je poriadna, šikovná, dobre sa správa a nie ona je vinnou.

Čo sa týka hrešenia: Katarína Hlôšková nemôže dokázať či je to pravda, len počula o tom, že aj Krista do toho miešal.

Svokra Hlôškovej:

Mária Tušková počula.

12. sept.

Mária Kováčová, Pavlova žena, ma prosí o to, aby som vyzval svokra, ktorý jej dlhuje 16 forintami, ktoré dostala do ratolesti v Sarvaši, a nechce jej ich vrátiť.

Po jarmoku v sobotu prinesie tých 15 ft-ov 50 fillérov.

[...]

Ondrej Novák rozchyruje, že Benikova Matejova žena drží s bírešmi, menovite: s Pavlom Hajdukom.

Počul: Ján Turčan počul od samotného Nováka, u Ujfaludských, pred Ujfal.

Turčan býva: vedľa Hovorku u starého Sklenára.

Senior Ondrej Turčan tiež tam počul pri Maruši tiež od samotného Nováka. Býva u pastiera oviec Lučku.

1. svedok: Ján Turčan

2. svedok: Ondrej Turčan

3. svedok: Ján Ujfaludský

4. svedok tohto manželka:

Je to právna záležitosť, posunul som ju na advokáta.

Ján Rosinský a jeho manželka Julianna Kerekešová

I. 28. nov o 12. hodine

Juliša

– presvedčiac sa, že je jej horšie takto, ako s manželom, bola by hotová radšej byť s prisahaným manželom ako s iným.

Ján

– za nijakú cenu sa nemôže ani pozrieť na ňu, nenávisť voči nej je v ňom neúprosná, najmä preto, lebo aj počas súdneho procesu sa ju pokúsil vziať naspäť k sebe, aj vtedy ho bez príčiny nechala

II. 5. dec. o 2. hodine po obede

Julianna Kerekešová: zostáva pri predošlom tvrdení a nechce rozvod.

Ján Rosinský: nechce, ani preto, lebo táto žena ho zbavila šťastia, cti, lebo si myslí, že keby sa nebol zosobáčil s ňou, ako školený človek, bol by dostal výhodný úrad, takže je hotový neoženiť sa nikdy viac, ako s ňou žiť.

navrhoval som mu: súd bude dlhý, zostarne, na koniec sa nemôže ani oženiť. Bude to drahé – žena sa môže i polepšiť – porušiteľ prísahy nebude – márne.

III. 7. dec. o 11. hodine

Julianna Kerekešová: zostáva pri predošlom tvrdení

Ján Rosinský: znenávidela sa mu, lebo sa kurvila, on s takou nechce žiť, o ktorej to platí, ani vtedy ak sa neožení.

9. dec. 1854.

Manželka Martina Čanku podala sťažnosť, že zle zaobchádza s ňou,

včera keď došiel od Maruše pokopal jej dieťa, kurvou ju nazýval, že ho nečakala svetlom, aj keď bolo už okolo desiatej, posteľ rozbil, rozmetal, odkedy bola u mňa, mnohokrát ju zbil, menovite aj minulý týždeň, keď aj toporom šiel na ňu, že ju zabije, nepestajne ju kurvou nazýva.

Býva u Jána Šipického, pri starom cintoríne č. 413.

Svedkovia: gazdiná Judita Benčíková

a jej manžel Ján Šipický.

Sused Martin Drjenovský a manželka Šára.

Dnes po obede budú predvolaní.

Martin Čanko, má sa hľadať v poli u ženy Pavla Bobáľa, ktorá pestuje repicu, 1328.

Ján Šipický: žena je chorľavá, teda nemôže byť zlou osobou a nezaslúži si meno kurva. Že ju kurvou menuje, to je pravda, ale nikdy nevidel, že by ju bol bil, od ženy ale počul, že ju muž metlou bije, ale nevidel nikdy na nej stopy bitky.

O žene nemôže povedať nič zlé, keď odídu z domu, aj vtedy verne opatruje dom. Aj minule ju preto kurvou menoval, že ho do práce vyhánala. Manžel síce pracuje, ale prácu nevyhľadáva. Nikdy ani nevideli ani nepočuli také, žeby muž na svoju manželku bol mohol byť žiarlivý.

Manželka Jána Šipického a Drjeňovská síce to potvrdia, že ju bil metlou a zauškoval, ale prečo, to nevedia. Všetko z toho vyplýva, že žena nestrpí, že ju manžel kurvou menuje. Muž aj mne aj žene ruku podal, že ju viac biť nebude.

Už raz boli u mňa z tejto príčiny, a to 29. júla 1852.

Ak sa ešte raz muž prehreší, dám ho zavrieť.

Prima parcata, secunda mandata, tertia data!¹⁰⁵

23. febr. 1855.

Martin Kováč Balay je už rok chorľavý, predtým s manželkou žili dobre, ale keď obidvaja ochoreli, manželka odišla k svojej materi do vinice Jána

¹⁰⁵ Prvá odpustená, druhá zapamätaná, tretia trestaná.

Suchánskeho a už rok ako je tam a teraz žije spolu s iným, ale toho meno nepozná, vie len toľko, že bol vojakom, a muž teraz si ženu žiada naspäť.

Martin Kováč býva u Pavla Kováča Balaya na Slepej ulici v susedstve Michala Boroša a Pavla Ačaja, č. 1174.

Deti nemajú; jedno mali ale aj to zomrelo. Meno anželky: Eva Králiková.

Žena povedala, že keď s manželom išli bývať do Temešváru asi pred 8–9 rokmi, tam ju vždy bil pre osobu, s ktorou manžel obcoval. Svedkom je: manželka Ondreja Guláša a jej brat Ján Červený, a manželka Martina Králika, Zuzana Czenková, Matej Husárik.

V Temesvári preto zanechala manžela a vrátila sa na Nadlak a muž prišiel za ňou, a žena o dva týždne znova išla za ním s Julišou Havranovou. Len dva týždne mohla zostať tam, keď jej strovil všetky peniaze, znova ju odohnal. Manžel sa vrátil na Nadlak a žena sa dala do služby v Temešvári. Keď sa vrátila pred rokom znova išla k nemu – spolu prišli – ale len dva týždne zostala u neho, lebo ochorela a odišla k materi. Vtedy bývala u Martina Králika, ktorý slúži u Dováľa.

Ich susedmi boli: Ondrej Menjar, vdova Adama Kotráka, manželka Adama Kotráka.

Mäsiar Menjar býva na cintorínskej ulici ako aj ostatní.

Na budúci pondelok na 5.marca som ich predvolal na 2. hodinu po obede.

Žena tvrdí, že jej muž má nakazlivú chorobu – treba sa očite presvedčiť.

Na žiadosť manželky má byť predvolaný aj Pavol Ištván Kováč.

Kováč uznáva, aj doteraz mal nezákonné styky s inými, kým jeho žena bola u neho v Temešvári, kým bol bírešom v monoštieri, ale aj jeho žena robila to isté, zdala sa s vojakmi.

Má na to aj svedkov: zaťa Jána Rehu, ktorý spomenie aj ďalších, ktorí videli, že jeden vojak bil, šklbal jeho ženu na trhu.

Keď si ju zobral, už nebola pannou, ale to nemôže dokázať, lebo zostalo medzi nimi.

Uznesenie:

Keďže sám manžel uznáva, že súčasne trpí siphilisom a jeho žena sa z tohto vyliečila, nezostáva iné, iba muža po pokarhaní prinútiť, aby sa poriadne vyliečil, a to potvrdením lekára pre mňa dokázal, až potom bude mojou úlohou ich zdať a nad ich manželstvom strážiť.

Bíreš Pavla Benčíka, Michal Krnáč, bol chorý. Keďže Benčík mu dopredu vyplatil mzdu, dohodli sa v tom, že M. K. mu vráti 72 forintov. Tieto P. B. venuje cirkvi. M. Kr. potvrdzuje, že mu bola mzda vyplatená dopredu, ale zároveň tvrdí, že P. B. mu zostal dlžný týmito položkami:

| | |
|---------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| vypl. podšitie 1 páru čižiem | 6 ft |
| 3 vozy slamy | 18 ft |
| 1 voz hnoja | 4 ft |
| 5000 kusov tehál furmanka a stavba z toho odpustených 5 ft pretože mu doviezol chliev | |
| z Aradu | 25 ft |
| 4 keble pšenice – mletie 8 ft | |
| Spolu: | 61 |
| [...] | |
| Peniaze v hotovosti | 70 ft |
| 2 reťaze siatia | 140 |
| 2 páry čižiem | 15 |
| 2 bravy | 10 |
| 1 viecha chleboviny | 6 |
| 1 viecha mletia | 10 |
| 1 voz hnoja | 4 |
| 1 voz slamy | 6 |
| 5000 tehál | 25 |
| | 286 |

Podľa tohto – podľa Benčíka by mal dostať ešte.

3 vozy slamy 18

1 voz hnoja 4

spolu. 22 ft

Musím si to overiť, porovnať s knižkou bíreša.

28. marca

Ondrej Šinka požičial Michalovi Wilimovi 50 ft. Sám Wilim mu slúbil ako úroky na rok kebeľ pšenice. Tomuto je už dva roky. Na prvý rok dal kebeľ, druhým rokom je dlžný, ale kapitál vyplatil. O tomto vedia: Ján Pálenkáš a žena Michala Wilima. Wilim býva vedľa Svetlíka a Furmana naproti Grófa Jána.

Šinka býva u Jána Buriana naproti Martina Badinského.

[...]

Plat Michala Krnáča by bol:

| | |
|------------------------------|-----------|
| peniaze v hotovosti | 80 ft |
| 1 reťaz pšenice a jačmeňa | 140 ft |
| 1 pár čižiem nových | 10 |
| 1 pár podšitie | 5 |
| 5 kebl'ov mletia | 10 |
| 1 prasa | 10 |
| 3 polviechy konopného siatia | 7,30 |
| 1 voz slamy | 6 |
| 1 voz hnoja | 4 |
| 5000 tehál – odvezenie | <u>25</u> |
| Spolu: | 297,30 |

Z tohoto dostal:

| | |
|---------------------------|-----------|
| pri zjednaní | 5 |
| na pohreb dcéry | 10 |
| 2 dni chýbal | 1 5 |
| 3 dni chýbal-sekanie žily | 3 15 |
| za kukuric stiahnuť | <u>50</u> |
| Spolu: | 69,20 |

[...]

9. mája 1855

Pavlova Matajsova vedľa Jána Majora na pohrebe Fábryho strhla z hlavy ručník Lалуškovej Pavlovej a v čase prvej piesne urobila veľký škandaľ.

Zayac sa už aj predtým zaoberal touto vecou, teda túto vec som mu posunul.

1. mája 1855

Predvolal som cis. a kráľ. vojaka Martina Járdeka údajne otca dieťaťa krsteneho 23. apríla, ktorého matka je Mária Ďurianová, či dieťa uzná za svoje. On sa priznal, že je od neho a do matriky sa jeho meno má zapísať, pretože Máriu Ďurianovu chce vziať za ženu, keď si vyplní vojenskú službu.

11. mája 1855

Žena Juraja Miklóša, ktorá je už tri roky vdova, a jej dieťa som dnes krstil, sa priznala, že toto dieťa je od Jána Částvaiho.

Ján Částvai to uznáva. Prítomný bol cis. a kráľ. žandársky kaprál Fleck.

Susedia: Zvara Pavel

Jančík Michal

Matajsová

15. mája 1855

Manželka Juraja Legéňa, ktorá už pred niekoľkými mesiacmi bola pred Collégom, podala sťažnosť na svojho muža, že dva razy ju nabil.

Prvý raz pre akúsi švagrinú Legéň Jánovu, že prečo nedá pokoj tejto žene, preto vyzauškoval svoju ženu. Manželka sa domnieva, že s ňou žije.

Druhý raz ju bil teraz u Dováľov.

Majú byť predvolaní: po prvé Dováľová a Legéňová, bývalí susedia, po druhé Legéň Jánova a susedia

nakoniec: obžalovaný.

V nedeľu v noci sa opitý vrátil domov.

+

Štefan Brezník a súrodenec Bohňjadovej

Dováľová: manžel je pracovitý – ale opilec, korheľ, hrozne nahnevaný. Už aj kabát si bol prepil. Aj Dováľová už platila za neho 5 forintov. Jeho manželka sa sťažovala, nemôže s nim žiť, preto sa vrátil do vnútra a bil ju po hlave.

Žena býva u čížmára Částvaiho, neďaleko Sucha, kováča. Prisľúbili predo mňou 21. mája 1855, že odteraz budú spolu žiť v pokoji.

7. júna

Žena Jána Palowa celá skrvavená prišla ku mne, že ju muž čižmou bil po hlave, pretože chlieb neupiekla tak, ako ho bolo treba. Toto hovorí žena.

Táto žena už trikrát nechala muža, v Nadlaku má zlú povesť, lebo s inými drží, naposledy boli pred Zayacom, ja som sa do veci nemiešal.

Ja ako farár som nemohol povedať iné, len to, že ja pôjdem za Palowom, dobre ho pokarhám a potom veci porovnam. Ale žena o tomto ani počuť nechcela a odišla. Či podá sťažnosť na muža na svetskom úrade?, ona vie. Keďže sa s mužom nechcela zrovnať, vec som nepokladal ďalej za moju záležitosť, ani preto, lebo predtým pre nezrovnalosť boli pred kolegom Zayacom a Zayac práve teraz nie je doma. Teda počkám naň do zajtra a vo veci niečo vykonáme. Moje snahy usporiadať ich neboli úspešné pre Palowú.

10. júna

Ján Málinka žiada, aby jeho manželka inde bývala, lebo ju rodičia kazia.

[...]

14. júna

Žena Jána Částvaja prosí, aby som tú vec, podľa ktorej jej manžel sa stal otcom nemanželského dieťaťa ženy Juraja Miklóša, dal do poriadku.

Miklóšova neprosí, nežiada nič od Částvaja, len ak z dobrého srdca niečo dá. Sľubuje, že sa polepší a že škandál svojim dobrým správaním napraví.

Částvai sľubuje, že z dobrého srdca dá dieťaťu 15 for. a v budúcnosti sa bude vyhýbať podobným škandálom a bude žiť statočným manželským životom..

24. júna

Jánova Juhás Naďova žena. Muž s ňou zle zaobchádza, čo je všeobecne známe.

1. Minule vybil dieťa z domu, hrešil ho, pankhardom ho menoval, zbil, z domu vyhnal. Dieťa za tri dni nesmelo prísť domov. Vždy toto robí, preto deti dva týždne boli vzdialené z domu.

2. Špatne preklína, Krista, Boha hreší.

3. Za tri týždne, kým bol na okopávaní, žena trovila zo svojho na ošípané, lebo jej nenechal nič, a predsa sa vadil, lebo mu nepripravila jedlo.

4. Vždy nadáva špatnými slovami, ju kurvou, dieťa pankhartom menuje. Jeho syn neposlúcha ženu.

5. Aj ich bije, v utorok ju udrel po ruke, po krku – aj na Turíce jej skoro vybil oko.

6. Aj svoje deti učí na to, aby ju neposlúchali, strkali, preto aj pred inými ju [nečitateľné] menujú.

Susedia: Juraj Ambruš

Pavel Benčík.

Predvolaní majú byť: Ambruš a Benčík, Gregor Pataki Martinova Debreceniho slúžka, býva u Kiála, na konci mesta.

V nedeľu má byť predvolaný obžalovaný. Pokúsim sa ich ešte raz zmieriť, keď nebude lepšie, tak ich odlúčim na istý čas.

Gregor Pataki: Boha, Krista hreší, často. Ženu kurvou zovie. Že by ju bil, nevedel, nechodí k nim.

Juraj Ambruš: aj žena je zlá, zvlášť gazdujú – jej syn aj tri remeslá vyskúšal, mať ho vždy odniesla, doma ho drží. Preklínanie Boha je pravda – aj žena preklína, vari aj viac ako muž. On by bol vari lepší, keby aj žena bola lepšia.

Chleba nemajú, aj teraz bez soli varia, preto hádam aj ochoreli.

9. augusta.

Žena Michala Částvaja sa sťažovala na nevlastnú dcéru ženu hrnčiara Pavla Obšustu, že s ňou zle zaobchádza, menovite to hovorí, že ona svoje deti zavraždila.

Všetko vyplýva z toho, že Částvai, požičial zaťovi peniaze a keď ich žiadal naspäť, nastala zvada.

Žena býva na árende do sv. Dúra.

Aj s Částvaim zle zaobchádzajú, dcéra mu vravela, aby ho čert vzal preto zať udal Částvaiho u žandárov.

To posledné nie je pravda, lebo Č. nadával sám na seba, aby ho čert vzal („fene zedov“), a dcéra mu práve toto pripomínala, lebo aj „ústa jej otca žral fene“.

[...]

Starý si už odsedel pre hrešenie, aj teraz hrešil Krista.

Starý viacrás v noci veľmi neslušne hovoril o dcérach Č-ho „daj ich priniesť a postav ich do kúta“ –

10. aug.

Tučni Michalova žena, že jej gazdiná Pavla Šustáka zlé správy rozširuje o nej, že ju videla bozkávať sa na salaši so Šustákom, že je bezočivá, aby odišla od nej. Bola tam Jánova Bondiho žena, Bérešová s dcérou. Jej manžel aj vtedy bol na salaši. Toto sa len raz stalo, že toto povedala, ale aj predtým sa často vadila s ňou, ale nepovedala príčinu, ale teraz počuje Tučná, že aj predtým hovorila o nej pred inými s podozrením. Tučná býva u Juraja Grandu, na ulici, kde býva Jána Šemetka, na tej strane v susedstve Ondreja Kašníka.

Gengelegi Jánova, že zle zaobchádza s ňou.

Poslal som ju na mestský dom, pretože už viackrát bola u mňa, a nevedel som si rady s ňou.

1. okt.

Martin Kepeneš si od smrti svokry veľmi bije ženu, hreší jej Boha a Krsita, aj malé deti zverené naňho bije. Aj včera ju povrazom nabil.

Býva u Michala Denčjaka pri [...], naproti Drjeňovského.

Denčjačka počula špatné hrešenie.

Mich. Maslay bol na dvore Hvaru večer, keď ju bil [...].

T. Denčjakova Michalova ho počula hrešiť veľa rász, ale ako? nepamätá.

Nevidela, že by ju bol bil, iba z počutia to vie.

Myslí si, že muž je radšej na príčine ako žena, lebo i viackrát ju hreší bez príčiny.

Z vlastnými dieťmi, zaobchádza ako zo psom, ani včera im nedal jesť – zbil ich a pod okno [...] položil, a tam ich nechal – dnes ráno.

RESUMÉ

Prostredníctvom zápisníc nadlackého evanjelického farára Ľudovíta Haana môžeme nazrieť do života uzavretej spoločnosti evanjelických Slovákov v Nadlaku, a dokonca aj do doteraz neznámeho sveta, do každodenného života roľníckych rodín. Z príbehov, ktoré nám Haan predstavuje, dostávame veľa informácií o vnútornom svete súvekých manželstiev, o hraniciach a medziach mužských a ženských rolí, o ich nevyrovnanosti, ako aj o rámcoch verbálneho a fyzického násillia.

Stránky protokolu ďalej poukazujú na fakt, že predstavy súvisiace s historickou obdobou v ktorej žili, nemali veľký vplyv na každodenný život obyčajných ľudí, ako napríklad rovnosť pred zákonom (po roku 1848), alebo predstavy o romantickom manželstve. Napokon členovia elitnej spoločnosti neboli predvolaní Haanom, aby usporiadal ich rodinné konflikty, ale to neznamenal, že páry, ktoré boli členmi elity, žili navzájom v harmonickom vzťahu. Táto disproporcja môže skôr naznačovať, že ani pravidlá cirkevnej disciplíny neplatili rovnako pre zemepána i pre sluhu. Vzťah Haana k organizácii štátneho násillia, teda žandárstvu v rokoch 1850-tych, je v rozpore s teóriou pasívneho odporu, čo sa hlasovalo už v 70. rokoch 19. storočia, totiž Haan mal veľmi dobré pracovné kontakty s miestnymi žandármi. Navyše, prakticky všetky prípady uvedené v zápisnici, dokazujú, že moderná, romantická predstava manželstva bola ešte ďaleko od bežnej praxe.

NÉVMUTATÓ

- Acsai Pál / Pavel Ačai 86, 109
Ambrus György / Juraj Ambruš 91,
92, 114
- Babinszky György / Juraj Babinský
77, 100
- Badinszky Márton / Martin
Badinsky 88, 111
- Baross Károly 23, 62
- Bartalská, Lubica 14, 67
- Bánfy József 58, 62
- Bárth János 36, 68
- Bencsik Pál / Pavel Benčík 87, 88, 91,
110, 114
- Benyik Mátyásné / manželka Mateja
Benika 84, 106
- Benyo Györgyné 80
- Benyo Andrásné 80
- Bél Mátyás 7
- Bibó István 18, 66
- Bobály Pálné / manželka Pavla
Bobáľa 85, 108
- Bohnyjadné / Bohňjadová 90, 112
- Bongyi Jánosné / manželka Jána
Bondiho 92, 115
- Borgula, Michal 20, 62
- Boros Mihály / Michal Boroš 80, 86,
102, 103, 109
- Breznyik István / Štefan Breznik 90,
112
- Broszmann Dániel 21, 23
- Burian János / Ján Burian 81, 103,
111
- Burjak András / Ondrej Burjak 78,
101
- Coontz, Stephanie 26, 63
- Csanko Mártonné / manželka
Martina Čankóa 74, 85, 98, 107,
108
- Császtvai János / Ján Částvai 55, 89,
91, 112, 113
- Császtvai Jánosné / manželka Jána
Částvaia 54, 55, 91, 112, 113
- Császtvai Mihály / Michal Částvai
92, 115
- Csernaj György 53, 70, 94
- Cserveni János / Ján Červený 86, 109
- Csizmarik Jánosné / manželka Jána
Čižmarika 47, 83, 105

- Czech Lukács / Lukáš Czech 81, 103
 Czenk Zsuzsanna/ Zuzana Czenková
 86, 109
- Deák Ferenc 18
 Deák István 17, 63
 Deáky Zita 32, 63
 Debreczeni Mártonné / manželka
 Martina Debreceniho 91, 114
 Demjan Márton / Martin Demjan
 59, 78, 79, 101, 102
 Demmel József 8, 15, 20, 22, 38, 40,
 63, 64, 66
 Dencsjak Mihály / Michal Denčjak
 93, 116
 Divičanová, Anna 20, 21, 66, 67
 Dovály 66, 90, 112
 Dömötör Tekla 36, 66
 Drjenovszky Márton / Martin
 Drjeňovský 85, 108
 Drjenovszky, Sára / Šára Drjenovská
 85, 108
 Dula Mátyás / Matej Dula
 77, 100
 Dunai János 88
 Dusnoki-Draskovich József 30, 63
- Erdész Ádám 21, 30, 38, 63, 65
- Fabriczky János / Ján Fabrický 54,
 71, 95
 Faragó Tamás 36, 66
 Fardek 82, 104
 Fényes Elek 16, 63
 Fleck 86, 112
- Franko Mihályné / manželka
 Michala Franku 54, 71, 95
 Furman 88, 111
- Galli Pál 35
 Gaspar Jánosné 82
 Gengelegi Jánosné / manželka Jána
 Gengelegiho 93, 115
 Géczi Lajos 18, 63
 Granda György / Juraj Granda 93,
 115
 Grácová, Genovéva 14, 67
 Gróf János / Ján Gróf 88, 111
 Gubis György / Juraj Gubiš 76, 99
 Gulyas Andrasné / manželka
 Ondreja Guláša 86, 109
 Gyurian Maria / Mária Ďurianová
 89, 112
 Gyurik János / Ján Ďurík 82, 104
- Haan János 20, 24, 40
 Haan Lajos / Ľudovít Haan 7–11, 14,
 16, 17, 19, 25, 27, 29–35, 37–44,
 46, 47, 49–60, 62, 70, 74, 82, 94
 Haan Vilma 31
 Hajduk György / Juraj Hajduk 80
 Havran Julianna / Julianna
 Havranová 74, 75, 86, 97, 98, 109
 Hecsko András / Ondrej Hečko
 76, 99
 Hellebranth János 7, 8, 64
 Héthegy Erzsébet 64
 Hlvoška György / Juraj Hlvoška
 76, 99
 Hlvoška Györgyné / manželka Juraja
 Hlôšku 76, 99

Horn Ildikó 32, 65
 Hornyánszky Viktor 12, 68
 Horváth Emőke 36, 68
 Horváth Sámuel 23
 Hovorka 84, 106
 Hrdlicska Samuel / Samuel Hrdlička
 72, 73, 96
 Hubai Gabriella 29, 69
 Husárik, Pavel 12, 68
 Huszarik Mátyás / Matej Husárik
 86, 109
 Hurban, Jozef Miloslav 24

 Chabada Mihály / Michal Chabada
 80, 103
 Chlebniczki János 7

 Illyés Gyula 48, 49
 István Anna 7

 Jancsik András / Ondrej Jančík 74,
 101
 Jancsik János / Ján Jančík 73, 96
 Jancsik Mihály / Michal Jančík
 89, 112
 Jančovič, Štefan 21, 65
 Janecsko János / Ján Janečko 50, 80,
 103
 Janyik 82, 105
 Jaxits család 59
 Járdek Márton / Martin Járdek 89,
 112
 Jávör Katalin 36, 65
 Jeszenszky Sándor 39
 Juhász Nagy Jánosné 91, 114

 K. Horváth Zsolt 58, 65
 Kasnyik András / Ondrej Kašník 93,
 115
 Katona Csaba 20, 21, 30, 38, 40, 63,
 64, 65
 Kecskeméti Károly 18, 65
 Kepenyés Márton / Martin Kepeneš
 56, 72, 73, 93, 95, 96, 116
 Kepenyés Mártonné / manželka
 Martina Kepeneša 56, 72, 73, 93,
 95, 96, 116
 Kerekes Julianna / Julianna
 Kerekešová 77, 84, 85, 100, 107
 Kertész Botond 7, 37
 Király Péter 21, 65
 Kiss Réka 36, 65
 Kiss Szemán Róbert 12, 65
 Kiszely János / Ján Kysel 82, 105
 Kmeť, Miroslav 8, 20, 63, 66
 Kníchal, Oldřich 21, 66
 Kocsis Gyula 29, 69
 Kollár, Ján 12, 65
 Kollár Samuel / Samuel Kollár 59, 79,
 102
 Kossuth Lajos 17, 63
 Koska Miklósné / manželka
 Mikuláša Košku 82, 105
 Koszeczci András / Ondrej Koseci 82,
 105
 Koszeczci Andrásné / manželka
 Ondreja Koseciho 82, 105
 Kothencz Kelemen 36, 68
 Kotrák Adámné / vdova Adama
 Kotráka 86, 109
 Kovalcsik / Kovalčík 82, 104, 105
 Kovács Balay Márton / Martin Kováč
 Balay 86, 108

Kovács Balay Pál / Pavel Kováč Balay
 86, 109
 Kovácsné / Kováčová 80, 103
 Kovács István Pál / Pavol Ištván
 Kováč 87, 109
 Kovács Maria 84
 Kósa László 36, 66
 Krajko Daniel 73, 96
 Krajko Samuel / Samuel Krajko
 76, 99
 Kralik Márton / Martin Králik
 86, 109
 Králik Mártonné / manželka
 Martina Králika 86, 109
 Králik Eva / Eva Králiková 86, 109
 Krekovičová, Eva 20, 66
 Kristóffy Sámuel 17, 23
 Krnács Mihály / Michal Krnáč 87, 88,
 110, 111
 Krupa, Ondrej 21, 65
 Kunos János 39

Laluska Pálné / manželka Pavla
 Laluška 89, 112
 Leginszky Adam / Adam Leginsky
 73, 97
 Leginszky György / Juraj Leginsky
 73, 97
 Legény Györgyné / manželka Juraja
 Legéňa 89, 112
 Legény Jánosné / manželka Jána
 Legéňa 90, 112
 Lehoczky Pál / Pavel Lehocký 83, 106
 Lehoczky Pálné / manželka Pavla
 Lehockého 83, 106
 Leška, Ján 24
 Levi, Giovanni 21, 66

Lovász Jánosné / manželka Jána
 Lovásza 75, 98
 Lukács Anikó 37, 62
 Lukoviczki Anna 7
 Luther Márton 39

Maczek Máténé / manželka Matúša
 Maceka 75
 Magyar András / Ondrej Magyar
 75, 98
 Major János / Ján Major 82, 89, 104,
 112
 Maszlay Mihály / Michal Maslay
 93, 116
 Matajsz Pál / Pavel Matajs 82
 Matajsz Pálné / manželka Pavla
 Matajsa 89, 112
 Matejszko Pál / Pavel Matejsko 53,
 70, 71, 94
 Matus László 15, 66
 Maťovčík, Augustín 24, 66
 Mácsánszky István / Štefan
 Máčanský 73, 96
 Málinka János / Ján Málinka 81, 82,
 83, 91, 104, 105, 106, 113
 Málinka Jánosné Csernaÿ Labostjak
 Anna / manželka Jána Málinku,
 rod. Anna Černajová Labošjaková
 81, 103, 104
 Mária Terézia 11
 Melegh Attila 36, 66
 Menjar András / Ondrej Menjar
 86, 109
 Menjar Tamásné, Menyjarné /
 manželka Tomáša Menjara 76, 99
 Michlmann János / Ján Michlmann
 72, 96

Miklós Györgyné / manželka Juraja
 Miklóša 55, 89, 91, 112, 113
 Mikszáth Kálmán 53, 66
 Morvay Judit 48, 51, 66

Nagy Janka Teodóra 36, 67
 Németh Antal / Anton Németh 72,
 73, 96
 Novák András / Ondrej Novák 84,
 106, 107

Obsuszt Pál / Pavol Obšust 92, 115
 Ondrejcsik János / Ján Ondrejčík
 73, 97
 Orosz István 18, 67
 Osztrjbanszky Maria / Maria
 Osztribánska 54, 71, 95
 Őri Péter 36, 66

Pajor István 24
 Pajtás János / Ján Pajtaš 73, 96
 Palow Jánosné / manželka Jána
 Palowa 47, 90, 113
 Palow Judit / Judita Palowa 71, 94
 Palow Márton / Martin Palow 71, 94
 Palugyai Imre 14, 42, 45, 55, 67
 Pap József 58, 67
 Pataki Gergely / Gregor Pataki 91,
 92, 114
 Paulov Pál / Pavel Paulov 77, 100
 Pálenkás János / Ján Pálenkás 88, 111
 Petrina Mihály / Michal Petrina
 81, 104
 Péter Katalin 32, 44, 65, 67
 Placskó István 23, 62

Podmaniczky Frigyes 26, 27, 67
 Polonyi György / Juraj Poloni 73, 96
 Porubský, Juraj 14, 67

Rakonczás Szilvia 7
 Rágyanszki György 23
 Reha János / Ján Reha 87, 109
 Rohárné / Rohárová 82, 105
 Roszinszky János / Ján Rosinsky 47,
 84, 85, 107
 Roszinszky Györgyné / manželka
 Juraja Rosinského 72, 96
 Ruzsoly József 18, 44, 67
 Ruzsa-Nagy Zoltán 36, 67

Sedláková, Katarína 21, 67
 Semetka János / Ján Šemetka 54, 74,
 93, 96, 115
 Sinka András / Ondrej Šinka 88, 111
 Sipiczky János / Ján Šipický 85, 108
 Sipiczky Jánosné Bencsik Judit /
 manželka Jána Šipického, rod.
 Judita Benčíková 85, 108
 Sirácký, Ján 12, 68
 Svetlík 88, 111
 Sklenár 84, 106
 Spányik György / Juraj Špánik
 77, 100
 Stefanovits János / Ján Štefanovič
 77, 100
 Stefányik Istvánné / manželka
 Štefana Štefánika 76, 99
 Steinert Ágota 27, 67
 Susták Pálné / manželka Pavla
 Šustáka 54, 92, 115
 Szabad György 18, 68

Szakál Aurél 36, 68
 Szeberényi Andor / Ondrej Seberíni
 12, 14, 17, 21, 67, 68, 69
 Szeberényi Lajos Zsigmond 20, 68
 Szekeres András 58, 65
 Szemere Bertalan 21, 68
 Székács József 36, 68
 Szigeti Jenő 36, 68
 Szivákné / Siváková 73, 96
 Szljezik Pál / Pavel Sljezik 73, 97
 Szudová, Kristína Estera 15, 66
 Szuch / Such 90, 113
 Szuchánszky János / Ján Suchánsky
 86, 109
 Štefanko, Ondrej 8, 12, 64, 68
 Štúr, Ludovít / Stúr Lajos 39
 Švihran, Ladislav 20, 62

Tárkány Szücs Ernő 48, 51, 69
 Tibay Josef 72, 73, 96
 Tóth, Alexander Ján 21, 67
 Tóth András / Ondrej Tóth 47, 74,
 75, 97, 98
 Tóth Árpád 37, 62
 Tóth Piroska Anna 28, 29, 69
 Trstianska, Veronika 12, 69
 Turcsan András 84, 107
 Turcsan János 84, 106
 Tucsni Mihályné / manželka Michala
 Tučniho 54, 92, 93, 115
 Tušjak Maria / Mária Tušjaková 83,
 106
 Tuska Mártonné / manželka Martina
 Tušku 78, 101
 Tuška Mihály / Michal Tuška 54, 73,
 74, 96, 97
 Tuska Tünde 4, 8, 63

Uhrin Erzsébet 8, 20, 21, 63,
 66, 67
 Uhrinyi András 24

Vajna Károly 36, 67
 Vanko András / Ondrej Vanko 80,
 102
 Vantar Mihály / Michal Vantar 78,
 101
 Vantar Mihályné / manželka Michala
 Vantara 78, 101
 Varga János 18, 69
 Vaszil 82, 105
 Vigaš Pálné / manželka Pavla Vigaša
 80, 103
 Vilim Amália 32
 Vilim / Wilim János 30, 31, 69
 Vilim / Wilim Karolina 31
 Viznerné 80, 103
 Wilim Mihály / Michal Wilim 88,
 111

Zayacz / Zayáčz Dániel / Daniel
 Zajac 7, 8, 9, 11, 14, 19, 24, 41, 47,
 59, 62, 64, 68, 69, 74, 75, 89, 90, 97,
 98, 112, 113
 Zvara Pál / Pavel Zvara 89, 112
 Zuberetz Máttyás / Matej Zuberec 54,
 73, 96
 Zubereczky Mihály / Michal
 Zuberecký 83, 106
 Zsilinszky Mihály / Michal Žilinský
 20, 21, 30, 32, 63, 66, 69
 Zsilák Mária / Mária Žiláková 7, 15,
 20, 66

A 19. században még gyakran előfordult, hogy az emberek az olyan konfliktusaikkal, amelyek nem tartoztak a szolgabíró vagy a csendőr elé, de amelyek a hétköznapi életben mégis komoly problémát jelentettek az egyén számára, a helyi lelkészt keresték meg. Elfajult házastársi viták, rágalmazások, a bűntettnek akkoriban még nem minősülő bántalmazások szereplői gyakran kerültek a lelkész elé. Haan Lajos nagylaki evangélikus lelkész jegyzőkönyve ezeknek a hétköznapi konfliktusoknak az emlékét őrizte meg a 19. század közepéről, amely révén a nagylaki szlovák parasztcsaládok életének eddig sokszor alig ismert, legintimebb pillanataiba nyerhetünk bepillantást.